

kleio

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

31e jaargang nr. 2 maart

1990

DE ZWARTJES HIELDEN DE AUTO AAN
MAAR JAN WIST 'T GEVAAR TE BEZWEREN,
DOOR DE KAFFERKOMING EN KONINGIN,
OP HAUST BESCHUIT TE TRAKTEEREN

met o.a. De Volkenbond
en de mandaatgebieden,
een vooraanstaand Nederlander
over geschiedenis, nieuws over
Volwasseneneducatie en 'de kloof'

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

Mevr. Z. Matthee, *voorzitter*, Heivlinder 53, 2317 JT Leiden.
Tel. 071 - 21 58 73.
L.J.G. van Schie, *le secretaris*, Dennenbosweg 17, 7556 CB Hengelo.
Tel. 074 - 50 05 40.
Mevr. J. van der Leeuw-Roord, Louise Henriettestraat 16, 2595 TH Den Haag. Tel. 070 - 38 24 872.
H. van Duijsen, *penningmeester*, Lokeren 105, 5235 DC Den Bosch.
Tel. 073 - 41 78 22.
Mevr. T. Perdeck-Schimmel, Timorstraat 27, 3818 CK Amersfoort.
Tel. 033 - 61 50 97.
F.R. Kat, Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen. Tel. 03448 - 1686.
Mevr. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, Postbus 360, 2920 AJ Krimpen a/d IJssel.
Tel. 01807 - 12 29 8.

U kunt zich opgeven als lid van de VGN bij de administratie, Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1990 bedragen de contributies:

1. Docenten Havo, Vwo, Pabo en tertiair onderwijs f100,-
2. Docenten Mavo en Lbo f80,-
3. Buitengewone leden (zij die niet meer werkzaam zijn in het onderwijs) en studenten f75,-
4. Partnerlidmaatschap f125,-

Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor verminderde contributie. Hiertoe moet jaarlijks voor 1 december een schriftelijk verzoek ingediend worden bij de penningmeester met vermelding van het aantal lesuren, de naam van de school en de categorie waartoe men behoort.

Adreswijzigingen en opzeggingen dienen schriftelijk aan de administratie te geschieden.

kleio

Kleio is het blad van de VGN en verschijnt tien maal per jaar, incidenteel met (mini-)didactica.

Redactie

A.C.M. Peek, voorzitter, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437 - 1902.
C.W. Torremans, Alphen a/d Rijn.
Mevr. T. Bogaerts-Stoopman, IJsselstein.
Mevr. J. van der Leeuw-Roord, Den Haag.
B. Engbers, Utrecht.
D. Verkuil, Utrecht.
H.J.C. Termeer, Nijmegen.
J.A. de Ruiter, Almelo.
Secretariaat: C.W. Torremans, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn. Tel. 01720-44061.
Eindredactie: T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408 - 8 35 76.

Alle leden van de VGN hebben een abonnement op Kleio. Niet-leden kunnen zich abonneren, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als docent geschiedenis en staatsinrichting in enerlei categorie van

onderwijs in Nederland. Over uitzonderingen beslist het bestuur. Voor 1990 kost een abonnement: in Nederland en België (incl. porto) f85,- in het buitenland (incl. porto) f105,- buitenland met luchtpost f130,-

Losse nummers kosten f8,50. Informatie over andere uitgaven van de VGN en het leerlingenmateriaal in de serie Kleio-Didactica vindt u in de Kleio-Krant achter in dit blad. U kunt bestellen door het betreffende bedrag over te maken op Postbanknummer 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het girobiljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd worden. De prijs bedraagt bij levering van kant en klare opnamemodellen f410,- voor een hele pagina, f325,- voor een halve en f225,- voor een kwart pagina. Voor informatie over inlevertermijnen en andere formaten kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

Vormgeving: Concepts DTP Utrecht
Zetwerk: Zetterij Wil van Dam
Druk: Elinkwijk, Utrecht
ISSN 0165-6449

Inhoud

3 Het mandatsysteem van de Volkenbond

A. van Ginneken

10 De geschiedenis volgens Dr. H.A. van Munster

G. Peek, D. Verkuil

14 Deelkwalificaties voor het vak Geschiedenis en Staatsinrichting

M. Otten

22 Kleio-gesprek met drie docenten in Twente

J. de Ruiter, H. Termeer

26 Ideeetje misschien...?

27 Boek van de maand

R. Slotboom

30 In 't kort en recensies

35 Kleio-krant

De foto op de omslag van Pierre Verhoef hoort bij de tentoonstelling 'Wit over Zwart', in het Tropenmuseum in Amsterdam t/m 26-8-1990. Meer hierover in de Kleio-krant. Op de omslag van Kleio 1/1990 werd een prent afgedrukt die te zien is op de reizende tentoonstelling 'Kent, en versint, eer datje mint'. Zie hiervoor ook de Kleio-krant in nr. 1/1990.

Zonder schriftelijke toestemming van de redactie mag niets uit dit nummer worden overgenomen.

Kopij voor Kleio moet getypt, in tweevoud, ingeleverd worden. Of, en dat bij voorkeur, op een diskette met daarbij een uitdraai

kleio

nummer 2/90
pagina's 2 en 3

Het mandatenstelsel van de Volkenbond

Anique van Ginneken

Libanon, Israël, Jordanië en Namibië staan nog dagelijks in de belangstelling. Ze hebben gemeenschappelijk dat ze alle eens mandaatgebieden waren. Anique van Ginneken, werkzaam bij de vakgroep geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Utrecht, zet in deze bijdrage het ontstaan van dat mandaatverleden uiteen. Zij gaat in op de acceptatie van het idee en de uitwerking ervan.

Deze tekst is een op details aangepaste versie van een artikel dat eerder gepubliceerd werd in *Ex Tempore* (orgaan van de studierichting geschiedenis van de Katholieke Universiteit te Nijmegen) 7 (1988) p.179-191.

Eind 1918, kort na het afsluiten van de wapenstilstand met Duitsland, begonnen de delegaties van de 27 overwinnaars zich in Parijs te verzamelen om een gigantisch karwei te klaren: de organisatie van de vredesconferentie.

Van een echte organisatie is niettemin geen sprake geweest. Veel meer betrof het hier pogingen om de activiteiten van zo'n 1200 afgevaardigden plus een administratief corps van driemaal die omvang gecoördineerd te krijgen. Die pogingen slaagden maar gedeeltelijk. En dat was niet alleen de schuld van de conferentie-deelnemers. De oorzaken ervoor lagen verder terug.

Al tijdens de oorlog hadden de Geallieerden hun gedachten laten gaan over wat er met de wereld na de oorlog zou moeten gebeuren. Onafhankelijk van elkaar hadden Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten talloze commissies van experts opgericht die zich over een vredesregeling moesten buigen. Maar in Frankrijk wist het ene ministerie niet wat het andere deed; in Engeland moesten de commissies van het Ministerie van Buitenlandse Zaken het stellen zonder de steun van het War Cabinet en in de VS stond de zogenaamde Inquiry (onder leiding van Colonel House), speciaal opgericht voor de toekomstige vredesregeling, geheel los van de beleidsorganen. Al deze commissies produceerden rapporten, memoranda en statistieken van politieke, geografische, etnografische, historische en economische aard, die voor behandeling ter vredesconferentie in aanmerking dienden te komen. Het was aan de conferentie de kloof tussen theorie en realiteit te dichten.¹

Woodrow Wilson

De uiteindelijke bevoegdheid om de vele wensen en eisen al dan niet te honoreren, lag in de handen van het viermanschap Wilson, Clemenceau, Lloyd George en Orlando, die tezamen de zogenaamde Council of Four vormden. Maar ook dit gezelschap was bepaald niet homogeen te noemen.

Daar was Wilson, de religieus geïnspireerde moralist, overtuigd van het feit dat alleen hij voor een blijvende vrede kon zorgen, wantrouwend tegenover de, in zijn ogen, verdorven, op macht beluste Europese grote mogendheden, geïrriteerd wanneer hij met cijfers en feiten werd lastig gevallen, afkeurig van politiek voor zover die niets te maken had met zijn 'divine end': de oprichting van de Volkenbond.

Tegenover zich vond hij de taai veteraan Clemenceau, die alles in eigen hand wilde houden en zich dus weinig aantrok van zijn adviseurs; de 'elder statesman', die de 'noble simplicity' van Wilson meewarig gadesloeg, en maar één doel voor ogen had: het verkrij-

gen van voldoende garanties voor de Franse veiligheid.

Lloyd George, de tacticus, die de uiteenlopende belangen van de samenstellende delen van het Britse Rijk moest verdedigen, was bevreesd voor Wilsons eigenwijsheid en onkunde over Europese zaken.

En tenslotte Orlando, de zachtmoedige Italiaan, die harde confrontaties het liefst uit de weg ging en daarom weinig geschikt was de territoriale eisen van Italië kracht bij te zetten. Dit zware werk liet hij dan ook over aan zijn minister van Buitenlandse zaken, S. Sonnino.²

De informele opening van de conferentie vond plaats toen deze vier voor het eerst in Parijs samenkwamen: 12 januari 1919. De Council of Four werd echter meestal uitgebreid met Japan en heette dan de Council of Five en wanneer de ministers van Buitenlandse Zaken bij de besluitvorming betrokken werden, sprak men van de Council of Ten. Welke Council zich met welk probleem bezighield, werd ad hoc beslist en hing van toevallige factoren af. Door de overstelpende hoeveelheid kwesties die geregeld moest worden en het gebrek aan coördinatie, werd ook de agenda op deze manier vastgesteld.

Eén van die kwesties was de vraag wat er met de Duitse koloniën en de voormalige Turkse gebieden moest gebeuren.

Georges Clemenceau

ACCEPTATIE

Generaal Jan Smuts

De mandaatgedachte

De Duitse koloniën kwamen het eerst aan de orde. De behandeling van dit thema vond plaats in de Council of Ten, voor deze gelegenheid uitgebreid met de premiers van de Britse Dominions. Zeven bijeenkomsten op vier dagen (24, 27, 28 en 30 januari 1919) had men nodig om tot een oplossing van de 'koloniale kwestie' te geraken. Dat ging met de nodige moeilijkheden gepaard. In de oververhitte vergaderkamer aan de Quay d'Orsay verloren de deelnemers zich al snel in uitgebreide discussies over procedurele aangelegenheden.

Wilson, toch al niet erg 'to the point', nam veel kostbare tijd in beslag met het afsteken van bevlogen speeches, die door het merendeel van zijn toehoorders gelaten werden aanhoord.¹ Wat zij ook van Wilson persoonlijk gedacht mogen hebben, het was iedereen wel duidelijk dat hij de economisch en politiek machtigste staat van dat moment vertegenwoordigde en dat er derhalve met zijn wensen rekening gehouden diende te worden. Engeland en Frankrijk balanceerden aan het eind van de oorlog op de rand van de economische afgrond en stonden bij de VS zwaar in het krijt. Daar kwam nog bij dat Frankrijk voor de gewenste veiligheidsgaranties het oog hoopvol op de VS gericht hield.⁴

Noch Engeland noch Frankrijk liet zich echter door deze zwakke onderhandelingspositie geheel uit het veld slaan. Zij konden immers in ieder geval proberen Wilsons ideeën met hun belangen op één lijn te brengen.

Wat de Duitse koloniën betrof, wist iedereen wat Wilson wilde en niemand was het daarmee eens. Tijdens de oorlog waren deze koloniën door de Geallieerden, dat wil zeggen Engeland (en de Dominions), Frankrijk en België veroverd; na de oorlog lag annexatie voor de hand. Maar daar wilde de anti-imperialistische Wilson niets van weten: *'Peoples and provinces are not to be bartered about from sovereignty to sovereignty as if they were mere chattels and pawns in a game'*.⁵

Tegenover annexatie plaatste Wilson de beginselen van zelfbeschikking en 'trusteeship'. De concrete invulling van deze begrippen liet hij over aan zijn koloniaal expert J.L. Beer, die in januari 1918 een rapport opstelde waarin sprake was van mandaten.⁶ De Zuidafrikaanse generaal Jan Smuts werkte de mandaatgedachte verder

uit in zijn *The League of Nations: a practical suggestion*, gepubliceerd in december 1918. Deze suggestie werd door Wilson overgenomen in zijn tweede ontwerp van het Volkenbondsstatuut van 10 januari 1919.⁷

Kern van de mandaatgedachte was dat gebieden, die niet in staat werden geacht zichzelf te besturen, onder voogdij geplaatst werden van één of meer ontwikkelde landen. Wilson stond erop dat de controle over dit bestuur zou worden uitgeoefend door de nog op te richten Volkenbond. Aan het bezit van een mandaat konden geen rechten worden ontleend. De voogd (mandataris) had alleen maar plichten, namelijk bescherming en ontwikkeling van de inheemse bevolking.⁸

Een dergelijke altruïstische instelling sprak in ieder geval niet tot de politieke verbeelding van de rest van de vergadering aan de Quay d'Orsay. Strategisch denken was voor de meesten van hen, zeker in de oorlog, tot een tweede natuur geworden. En ook de economische belangen verloor men niet graag uit het oog. Kortom, niemand was bereid de vaak met veel moeite veroverde Duitse gebieden zonder slag of stoot prijs te geven.

Bezwaren

De besprekingen werden geopend met een verklaring van Lloyd George. Hij zette daarin uiteen een mandatsysteem slechts te willen aanvaarden wanneer de belangen - vooral de economische - van alle toekomstige lidstaten van de Volkenbond in de mandaatgebieden veilig gesteld werden. Deze welwillendheid gold, aldus Lloyd George, nadrukkelijk alleen voor Engeland, omdat hij ervan overtuigd was dat de Dominions een andere opvatting waren toegedaan. De strijd met Wilson werd daarmee aan de Dominions overgelaten, die zich daartoe maar al te graag bereid toonden.

Voor hen was aanvaarding van een mandatsysteem eenvoudigweg uitgesloten. De enig mogelijke oplossing voor de toekomst van de Duitse koloniën was annexatie. De gebruikte argumenten daarvoor verschilden nogal. Nieuw-Zeeland benadrukte de 'beschavende' werking van een 'British Nation' in de Pacific. Zuid-Afrika wilde de 'Union of white races' consolideren en vreesde bovendien een regeringscrisis in Zuid-Afrika als Zuid-West-Afrika, dat

immers een geografische eenheid met de Unie vormde, niet werd geannexeerd. Australië en Nieuw-Zeeland samen wezen op de strategische waarde van Samoa en Nieuw-Guinea. Alleen het bezit van deze eilanden kon de veiligheid van deze Dominions waarborgen. Alle Dominions wensten compensatie voor de enorme verliezen die ze bij de verovering van de gebieden geleden hadden.

Lloyd George haalde voor de volledigheid nog een financieel argument aan: men kon van de Dominions moeilijk verwachten dat zij de economische last van een mandaatgebied zouden dragen zonder ook maar de geringste garantie dat een of andere organisatie in Europa (de Volkenbond) hen daarin financieel kon bijstaan.

Frankrijk en Japan grepen de gelegenheid dankbaar aan om op hun beurt de nodige bezwaren kenbaar te maken. Frankrijk vreesde dat door de onzekere status van een mandaat investeringen in de betreffende gebieden achterwege zouden blijven. Bovendien was een mandaat voor de ontwikkeling van de inheemse bevolking helemaal niet nodig. In de gewone koloniën verrichtte Frankrijk immers ook beschavende arbeid. Japan tenslotte was bang voor de eigen publieke opinie als het de noordelijke Pacific-eilanden niet kreeg toegewezen.⁹

Concessies van Amerikaanse zijde

Door dit massale verzet tegen zijn plannen was Wilson allerminst uit het lood geslagen. Dat er een mandaatsysteem moest komen, stond voor hem vast. Net als Zuid-Afrika en Japan hanteerde hij het argument van de publieke opinie. Wilsons publieke opinie daarentegen zag er heel anders uit: *'It would never accept the division of spoils between the Great Powers'*.

Juist omdat ze dat niet wilde, zou door een dergelijke imperialistische handelwijze de bevolking van het Westen aanzienlijk vatbaarder worden voor de anti-imperialistische, bolsjewische denkbeelden.

Beheerst door zijn streven het mandaatsysteem hoe dan ook geaccepteerd te krijgen voelde Wilson zich genooddaakt er wat scherpe kanten af te halen. Mandaten waren voor hem onlosmakelijk met de Volkenbond verbonden. Zonder mandaten geen Volkenbond. De Volkenbond zou veel van de geopperde bezwaren wegnemen. In de eerste plaats zouden strategische belangen via het systeem van collectieve veiligheid gewaarborgd zijn. In de tweede plaats zou het met de controle van de Volkenbond op

De Council of Four, v.l.n.r. Lloyd George, Orlando, Clemenceau en Wilson in Parijs 1919.

mandaatbestuur in de praktijk wel meevalen. De Volkenbond zou alleen maar algemene principes formuleren die tot doel hadden een verbetering van de positie der inheemse bevolking te bewerkstelligen. Gelijke economische toegang voor de lidstaten tot de mandaatgebieden zou daarbij ook geregeld worden. Bestuurlijk gezien was er niet zo'n groot verschil tussen het mandaatsysteem en annexatie. Als de inwoners van een mandaatgebied een politieke eenheid met de mandataris wilden vormen, zou de Volkenbond daartegen geen bezwaar hebben. Bovendien zag Wilson niet in waarom de Volkenbond geen financiële bijdrage aan het bestuur zou kunnen leveren. Tenslotte moest men de structuur van de Volkenbond, die immers de beslissende bevoegdheden voor de grootmachten reserveerde, niet uit het oog verliezen.¹⁰

De Dominions waren echter weinig geneigd zich op een nog niet bestaand instituut als de Volkenbond te verlaten en Lloyd George dacht niet dat aan het mandaatsysteem enige afbreuk zou worden gedaan als de Dominions ervan zouden worden uitgesloten. Wilson bleef echter bij zijn standpunt en wenste ook met vragen over de praktische werking niet geconfronteerd te worden: dergelijke kwesties liet hij graag te zijner tijd aan de Volkenbond over.¹¹

Compromissen

Na drie dagen vergaderen vond Lloyd George dat aan de Duitse koloniën nu wel

genoeg aandacht was besteed; er stonden dringender zaken op de agenda. Daarkwam nog bij dat de in Parijs verzamelde pers allesbehalve tevreden was over de wijze waarop met het koloniale probleem werd omgesprongen. Aangezien het niet in de verwachting lag dat Wilson zou toegeven, was het zaak de Dominions onder druk te zetten, hetgeen geschiedde. Het resultaat ervan vond zijn neerslag in een door de Britse delegatie geproduceerd document, dat het mandaatsysteem ook voor de Dominions acceptabel maakte.

Het bracht een onderscheid aan tussen verschillende soorten mandaatgebieden. In de minst ontwikkelde daarvan - en dat waren uiteraard de door de Dominions geclaimde gebieden - zouden aan de besturende mogendheid (de mandataris) uitgebreide bevoegdheden worden toegekend. Gelijke economische rechten voor Volkenbondslidstaten golden in deze gebieden niet. Het enige verschil tussen het Britse voorstel en annexatie was de verplichting voor de mandataris ieder jaar een rapport over het bestuur aan de Volkenbond te overleggen. Voor alle mandaatgebieden zou de controle over het bestuur worden toevertrouwd aan een op te richten mandatencommissie van de Volkenbond.

Het Britse document, dat behalve van de Duitse koloniën, voor het eerst ook van de voormalige Turkse gebieden melding maakte, werd door de vergadering in principe aanvaard.¹²

Opgelucht over het doorbreken van de impasse wilde iedereen nu snel tot zaken

Mandate.	Mandatory.	Class.	Area.	Population.	Date of Allocation of Mandate.	Date of Approval by the Council.	Date of Entry into Force.
Iraq	Great Britain ..	A	116,000	3,000,000	April 1920	Sept. 1924	Sept. 1924
Syria and Lebanon	France	A	57,916	2,100,000	April 1920	July 1922	Sept. 1923
Palestine and Trans-Jordan ..	Great Britain ..	A	—	802,000	April 1920	July 1922	Sept. 1923
Tanganyika ..	Great Britain ..	B	365,000	4,125,000	May 1919	July 1922	July 1922
Ruanda-Urundi ..	Belgium ..	B	21,235	3,000,000	May 1919	July 1922	July 1922
British Togo ..	Great Britain ..	B	12,600	185,000	May 1919	July 1922	July 1922
British Cameroons	Great Britain ..	B	31,000	550,000	May 1919	July 1922	July 1922
French Togo ..	France	B	22,000	747,000	May 1919	July 1922	July 1922
French Cameroons	France	B	166,489	2,771,000	May 1919	July 1922	July 1922
S.W. Africa ..	{ Union of South Africa .. }	C	322,393	228,000	May 1919	Dec. 1920	Dec. 1920
New Guinea ..	Australia ..	C	91,300	400,000	May 1919	Dec. 1920	Dec. 1920
Samoa	New Zealand ..	C	1,133	38,000	May 1919	Dec. 1920	Dec. 1920
South Sea Islands	Japan	C	833	42,000	May 1919	Dec. 1920	Dec. 1920
Nauru	{ British Empire Great Britain .. }	C	8	2,000	May 1919	Dec. 1920	Dec. 1920
	{ Australia .. }						
	{ New Zealand .. }						

Uit: B. Gerig, *The open door and the Mandate System*. London 1930.

komen. Voor Wilson lag dit tempo kennelijk veel te hoog. Wellicht wilde hij tijd winnen om herziening van de voorstellen, die 'zijn' mandatsysteem op essentiële punten aan te wijzen, onmogelijk maken. Op zijn verklaring dat het Britse document niets voorstelde, zolang het vredesverdrag met Duitsland, waarvan het Volkenbondsstatuut een onderdeel zou vormen, niet getekend was, reageerde de vergadering uiterst geïrriteerd. Men was vastbesloten zich aan de Britse tekst te houden en Wilson gaf toe. Lloyd George, die voor de bezetting van de veroverde gebieden grote legers in stand moest houden en de kosten daarvan niet langer kon verantwoorden, wilde meteen ook de mandatarissen benoemd zien, tot grote vreugde van Orlando, die hoopte dat Italië nu eindelijk zijn 'proper portion' van de te verdelen gebieden zou krijgen. Over de verdeling van de mandaten wilde Wilson nog geen beslissing nemen.

Gebruik makend van de gehaaste, verzoevende sfeer wist Clemenceau - altijd geïnteresseerd met de Franse veiligheid - nog een toezegging los te krijgen die in strijd was met één van de bepalingen in de Britse tekst. Volgens die tekst was het verboden de bevolking in de mandaatgebieden voor militaire doeleinden te trainen. Cle-

menceau nu wilde zich het recht voorbehouden in de aan Frankrijk toe te wijzen mandaatgebieden een inheems vrijwilligersleger op te richten. Over dit soort trivialiteiten echter kon niemand zich meer druk maken, zolang Frankrijk maar geen '*big nigger armies for the purpose of aggression*' gebruikte, kon Clemenceau krijgen wat hij wilde.¹³

Aan het slot van de laatste vergadering kon ook aan de wensen van de ongeduldige pers tegemoet worden gekomen. Een perscommuniqué meldde dat tot een bevredigende, zij het voorlopige, regeling was gekomen. Hoe voorlopig de regeling was, stond niet in het communiqué. Naar de gezamenlijke overtuiging van de vergadering was de overeenkomst echter '*subject to revision when... they found the League of Nations unsatisfactory*'.¹⁴

Met deze vergaderingen was over het lot van aanzienlijke gebieden in Afrika en de Pacific beslist. In feite resulteerden ze in een regeling waarmee niemand echt tevreden was. Frankrijk en Engeland (met de Dominions) hadden met tegenzin een mandatsysteem - en de daarbij behorende bestuurscontrole - geaccepteerd. Bij hun pogingen het verlies aan invloed in de betreffende

kleio

nummer 2/90
pagina's 6 en 7

gebieden tot een minimum te beperken, was Wilson hen zoveel tegemoet gekomen dat het nu gecreëerde systeem nog slechts een vage afspiegeling van zijn oorspronkelijke opzet was. Over zelfbeschikking was met geen woord gerept.

De praktische uitwerking van het systeem werd overgelaten aan de zojuist door de Conferentie ingestelde Volkenbondscommissie, die tot taak had de oprichting van de Volkenbond voor te bereiden.

UITWERKING

Bepalingen

Zoals vermeld zou de controle over het bestuur in de mandaatgebieden worden uitgeoefend door de Volkenbond. De taken en doelstellingen van deze toekomstige organisatie werden door de Volkenbondscommissie vastgelegd in artikelen van het Volkenbondsstatuut. Het mandatenstelsel werd ondergebracht in artikel 22. Bij het opstellen ervan werd de Britse tekst in grote trekken overgenomen. Welzijn en ontwikkeling van de volkeren '*not yet able to stand by themselves*' werden tot een '*sacred trust of civilisation*' verklaard. Het voogdijschap werd opgedragen aan enkele ontwikkelde naties die de taak uit naam van de Volkenbond zouden uitvoeren.

Er werd onderscheid gemaakt tussen meer- en minder- en onderontwikkelde gebieden: in de voormalige Turkse bezittingen, waaraan tijdens de oorlog belofte voor zelfbestuur waren gedaan, kon de mandataris volstaan met het geven van advies en bijstand. Het bestuur over de Duitse koloniën in Afrika werd directer uitgeoefend en het dunbevolkte Zuid-West-Afrika en de Pacific-eilanden mocht de mandataris beheren als 'integral portions' van het eigen territorium.

Van dit bestuur moest de mandataris elk jaar verantwoording afleggen aan de Volkenbond, dat wil zeggen de Volkenbondsraad. Deze jaarrapporten zouden worden bestudeerd door een speciaal te benoemen commissie die daarnaast de Raad van advies zou dienen '*on all matters relating to the observance of the mandates*'.

Verder kende artikel 22 clausules over de vrijheid van godsdienst, een verbod van slavenhandel, wapenhandel en de handel in alcohol, een verbod tot het inrichten van militaire bases en het trainen van inheemsen voor militaire doeleinden (politietaken uitgezonderd); aan alle Volkenbondslidstaten werden gelijke rechten op economisch gebied verschaft.

Het Volkenbondsstatuut - en dus ook artikel 22 daarvan - werd op 28 april 1919 door de plenaire vergadering van de vredesconferentie aangenomen. Hiermee waren echter alleen nog maar de principes van het mandaatsysteem omschreven. Onduidelijk was nog steeds wie de mandaatgebieden zou besturen en hoe dat bestuur in de praktijk gestalte moest krijgen.

De verdeling

Hoog tijd dus om zich met de verdeling van de mandaatgebieden bezig te houden. Dit verdelingsproces, dat van begin mei tot eind augustus duurde, werd ter hand genomen door de *Council of Five*. Gezien de samenstelling hiervan zal het geen verbazing wekken dat de verdeling van de mandaatgebieden uitviel ten gunste van de landen die ze op dat moment bezet hielden. Zo kreeg Japan de Pacific-eilanden ten noorden van de equator, Australië de Bismarck-archipel, de Salomonseilanden, Noord-Oost Nieuw-Guinea en Nauru, Nieuw-Zeeland kreeg West-Samoa. Zuid-West-Afrika werd aan Zuid-Afrika toevertrouwd, Duits-Oost-Afrika (Tanganyika) aan Engeland, Togo en Kameroen aan Engeland en Frankrijk samen en Ruanda-Urundi aan België.

Direct na de ondertekening van het vredesverdrag met Duitsland (juni 1919) - waarvan het Volkenbondsstatuut immers een onderdeel was - werd opnieuw een commissie, onder leiding van Lord Milner, ingesteld die zich met de concrete invulling van het mandaatbestuur, de opstelling van de zogenaamde mandaatteksten, moest gaan bezighouden.

Artikel 22 had de mandaatgebieden al in drie categorieën ondergebracht. De Milnercommissie noemde ze A-, B- en C-mandaaten.

De A-mandaaten Palestina, Syrië, Libanon en Mesopotamië, waarvan nog steeds niet bekend was wie ze zou gaan beheren, waren het verst ontwikkeld en zouden een zekere vorm van zelfbestuur kennen.

B-mandaaten werden Togo, Kameroen, Tanganyika en Ruanda-Urundi. Deze gebieden waren nog niet rijp voor autonomie en kregen dus een voogd toegewezen die onder specifieke voorwaarden verantwoordelijk was voor het bestuur. Deze voorwaarden dienden de belangen van de inheemsen én de - vooral economische - belangen van de andere lidstaten te beschermen.¹⁵

Tot de minst ontwikkelde gebieden, de C-mandaaten, werden gerekend: Zuid-West-Afrika en de Pacific-eilanden. Zij kwamen ook in de verre toekomst niet voor onafhankelijkheid in aanmerking en vielen dus rechtstreeks onder de wetgeving van de mandataris.

Op deze wijze ontsnapten de Dominions aan een aantal mandaatvoorwaarden - de 'open door' regeling bijvoorbeeld hoefde niet toegepast te worden - en werden hun verplichtingen gereduceerd tot het zenden van een jaarrapport.¹⁶

De mandaatteksten

Door specifieke gevoeligheden van de deelnemende landen - de Milnercommissie bestond uit vertegenwoordigers van de grootmachten - ging ook het opstellen van de mandaatteksten met de nodige moeilijkheden gepaard. Frankrijk kon maar niet wennen aan het mandaatidee en bleef tijdens de commissievergaderingen hardnekkig volhouden dat het hier eigenlijk om gewone koloniën ging. In oktober 1920 - het vredesverdrag met Duitsland was al in januari in werking getreden - wilden de Fransen hun gedeelte van Togo en Kameroen wel een mandaatgebied noemen, maar alleen in de C-klasse, dat wil zeggen zonder gelijke commerciële rechten voor de lidstaten van de Volkenbond. Onder druk van Engeland en Australië lieten ze deze eis varen. Wel moest de tekst van de B-manda-

ten, die recrutering van inheemse soldaten verbood, vervolgens zo worden gewijzigd dat militaire recrutering in Frans Kameroen en Togo werd toegestaan. Japan kon zich op zijn beurt niet neerleggen bij de tekst der C-mandaten, die, vanwege de afwezigheid van het open deur-principe, de Britse Dominions in staat stelde de Japanse handel en immigratie in de Pacific effectief te belemmeren. Ook hier zorgden Engeland en Australië ervoor dat de Japanse eis niet werd gehonoreerd.¹⁷

Het geharrewar binnen de Milner-commissie veroorzaakte irritatie bij de - inmiddels ook al enige tijd functionerende - Volkenbondsraad, die zowel de verdeling van de mandaatgebieden als de mandaatteksten moest goedkeuren.¹⁸ Na herhaaldelijk aandringen konden in ieder geval de teksten van de C-mandaten in december 1920 door de Raad aanvaard worden.¹⁹

De VS, die niet tot de Volkenbond waren toegetreden, maar wel de economische vruchten van de mandaten wilden plukken, zorgden voor grote vertraging bij de behandeling van de B-mandaatteksten. Het dreigement van de Raad dat hij zelf de teksten zou opstellen als de Geallieerde mogendheden niet snel met een overeenkomst met de VS zouden komen, bespoedigde de zaak. Nadat ook de VS hun open-deur-regeling in de B-mandaten hadden gekregen, werden de teksten der B-mandaten in juli 1922 goedgekeurd.²⁰

De goedkeuring der A-mandaatteksten leverde zomogelijk nog grotere problemen op. Maar voor het zover was moesten de betreffende gebieden eerst verdeeld worden en op het moment dat het Volkenbondsstatuut in werking trad (januari 1920) was dat nog steeds niet het geval.

Het zou te ver voeren de ingewikkelde onderhandelingen tussen Engeland en Frankrijk, die aan de verdeling vooraf gingen, uiteen te zetten, maar het resultaat ervan was, dat beide grote mogendheden uiteindelijk toch teruggrepen op de Sykes-Picot-overeenkomst van 1916, een geheime afspraak tussen Engeland, Frankrijk en Rusland over de verdeling van een groot gedeelte van het Osmaanse Rijk in invloedssferen.²¹ Door de weigering van de Amerikaanse Senaat het Volkenbondsstatuut te ratificeren, werden beide landen niet langer gehinderd door Wilson, hetgeen de besluitvorming zeer bevorderde. Wilson had immers nog moeite gedaan de wensen van de Arabische bevolking te ontzien en zelfs een onderzoekscommissie op pad gestuurd. De bevindingen van deze commissie waren voor Engeland en Frankrijk niet erg vleidend uitgevallen. Om te beginnen wilden de

Arabieren een onafhankelijk Groot-Syrië (inclusief Palestina) en bovendien wensten zij, als ze dan toch een mandaatbestuur moesten accepteren, de VS als mandataris, maar onder geen beding Frankrijk, dat in deze streken niet erg populair was.²²

Op de San Remo-conferentie van april 1920 waren noch Engeland, noch Frankrijk geneigd met deze Arabische wensen rekening te houden. In grote lijnen de Sykes-Picot-overeenkomst volgend, werden Syrië en Libanon aan Frankrijk toebedeeld. Engeland zou zich over Palestina en Mesopotamië ontfemen.

In hun pogingen de hun opgedragen mandaten op een zo gunstig mogelijke manier in te vullen, dienden beide landen bij het Secretariaat-Generaal van de Volkenbond ontwerp-teksten in, die voorzagen in direct mandaatbestuur, hetgeen een schending van het Volkenbondsstatuut betekenen zou. Engeland was, op verzoek van de Secretaris-Generaal, meteen bereid de tekst te wijzigen; bij Frankrijk kostte dat aanzienlijk meer overredingskracht.²³ Zolang er echter geen vredesverdrag met Turkije was, had iedere Midden-Oostenregeling een provisorisch karakter. Pas na de sluiting van dat verdrag (Lausanne 1923) kon de Raad tot de definitieve goedkeuring van de A-mandaatteksten overgaan.

Een uitzonderingspositie binnen de A-mandaten werd ingenomen door Mesopotamië. In 1920 was de bevolking tegen het voorgenomen Britse mandaat in opstand gekomen. Engeland zag zich daardoor genoodzaakt een verdrag met koning Feisal te sluiten, waarbij het het koninkrijk Irak erkende en de Engelse rechten als mandataris vastgelegd werden. Deze vrijwillig aangegane overeenkomst was dus allesbehalve een opgelegde mandaattekst en daarom voor Irak van grote psychologische betekenis. De inhoud ervan leek overigens sterk op de gebruikelijke A-mandaatvoorwaarden. In september 1924 kon de Volkenbondsraad er zijn goedkeuring aan hechten.²⁴

Grote verschillen

Wat alle mandaatteksten gemeen hadden, waren clausules betreffende het zenden van jaarrapporten, wetgevende en bestuurlijke macht voor de mandataris, het onderwerpen van verschillen aan het Permanente Hof van Internationale Justitie, benodigde toestemming van de Raad voor het wijzigen van mandaatvoorwaarden en vrijheid van godsdienst. Wat de overige bepalingen betreft, liepen teksten nogal uiteen.

C-mandaten werden bestuurd als integraal onderdeel van het eigen grondgebied van de mandataris. Ze kenden een verbod van slavenhandel en net als de B-mandaten een verbod van dwangarbeid, behalve voor openbare werken. Daarnaast was er een strenge controle op wapenhandel van kracht, een verbod op handel in alcohol, een verbod op recrutering van inheemsen voor andere doeleinden dan de binnenlandse politiemacht en een verbod tot het oprichten van militaire bases. Dit laatste gold ook in de A-mandaten. C-mandaten kenden geen regels voor de economische gelijkberechtiging van alle Volkenbondslidstaten; daarin verschilden ze van de A- en B-mandaten, die volledige gelijkheid op economisch, commercieel en industrieel terrein garandeerden. Monopolies waren verboden.

In de B-mandaten mocht een douane-, fiscale en bestuurlijke unie met omringende landen worden aangegaan. Niet alleen de slavenhandel, maar ook het gebruik van slaven voor huishoudelijke doeleinden moest worden tegengegaan. Inheems land kon niet zonder meer aan buitenlanders worden overgedragen.

Voor het A-mandaat Syrië (en Libanon, die samen één tekst hadden) werd bepaald dat binnen drie jaar een organieke wet van kracht moest zijn, rekening houdend met de wensen van de bevolking. Net als in Palestina (en dat gedeelte van Palestina dat Transjordanie werd genoemd) moest de lokale autonomie gestimuleerd worden; de buitenlandse politiek bleef voorbehouden aan de mandataris en deze was ook verantwoordelijk voor de verdediging van het gebied. In Syrië mochten Franse troepen gestationeerd zijn en mochten lokale milities opgericht worden. In Palestina mochten troepen gevormd worden voor de verdediging van het land en het handhaven van de orde. Consulaire jurisdictie voor buitenlanders diende in beide A-mandaten te worden afgeschaft. Het Palestina-mandaat kende een aparte clausule voor de inrichting van het Joods Nationaal Tehuis, die niet gold voor Transjordanie, en voor de controle op de heilige plaatsen.²⁵

De Mandatencommissie

Zowel de verdeling van de mandaatgebieden als het opstellen van de mandaatteksten was in handen van de grootmachten gebleven. De Volkenbond moest er weliswaar zijn goedkeuring aan hechten, maar dit geschiedde achteraf; de initiatieven werden elders genomen. Het mandatenstelsel was echter niet compleet zonder een mandaten-

commissie, die de jaarrapporten uit de mandaatgebieden moest bestuderen. De vorming van die commissie was wel een pure Volkenbondszaak. En lang voor alle gebieden verdeeld en de definitieve mandaatteksten vastgesteld waren, zette de Volkenbondsråd zich aan de taak een dergelijke commissie te formeren.

De debatten in de Raad, waarin de grote mogendheden een permanente zetel en vetorecht hadden, vertoonden - bijna voorspelbaar - erg veel gelijkenis met die in Parijs. Dat er een mandatencommissie moest komen, was wel duidelijk, maar de bevoegdheden van die commissie waren natuurlijk voor velerlei interpretatie vatbaar. Derhalve tekenden zich in de Raadsvergadering van augustus 1920 al snel twee kampen af. De vraag was of de leden van de commissie, die onderdaan van de mandaatmogendheden waren, nu wel of geen stemrecht in de commissie mochten hebben.

Italië (zonder mandaten) en België wensten in ieder geval een meerderheid van niet-mandatarissen, terwijl Engeland, Frankrijk en Japan (met mandaten) deelname - met stemrecht - van mandatarissen noodzakelijk achtten, omdat het gezag van de commissie aangetast zou worden wanneer zij geen contact met deze ervaren koloniale machten had, zo van essentiële informatie verstoken bleef en gemakkelijk een college van rechters in plaats van adviseurs kon worden, hetgeen niet de bedoeling was. Uiteindelijk stelde Italië een commissie van negen leden voor, waarvan de meerderheid geen onderdaan van mandatarissen was.²⁶

In de daaropvolgende maanden vond intensief overleg plaats tussen Raad en Secretaris-Generaal Drummond. Laatstgenoemde werkte tenslotte een organisatieschema uit. Volgens dit voorstel zouden de leden geselecteerd worden op hun kwaliteiten als expert in koloniale vraagstukken. De Raad zou voor hun benoeming verantwoordelijk zijn. Van de zeven mandatarissen zouden er vier in de commissie zitting nemen, met dien verstande dat de leden geen vertegenwoordigers van hun eigen regering mochten zijn. Om hun onafhankelijkheid te waarborgen zouden zij ook op generlei wijze met die regering verbonden mogen zijn.

Dit voorstel nu, dat de bedoelingen van de grootmachten, namelijk zich ook in de commissie van de nodige invloed te verzekeren, wel erg doorkruiste, zou naar verwachting aanzienlijke weerstand oproepen. Om te voorkomen dat de mandatarissen helemaal geen stem in het kapittel zouden hebben en om de noodzakelijke samenwerking te bevorderen, werd hun derhalve toegestaan een vertegenwoordiger naar de

vergaderingen van de commissie te sturen, wanneer het jaarrapport van hun mandaatgebied aan de orde was. Deze afgezanten mochten deelnemen aan de discussies, eventuele 'misverstanden' uit de weg ruimen, maar niet meestemmen. Zij waren verplicht desgevraagd aanvullende informatie op de jaarrapporten te geven. Deze jaarrapporten en het commentaar van de commissie daarop zouden door de Raad worden gepubliceerd.

Al deze voorstellen werden in december 1920 door de Raad goedgekeurd en vormden tezamen de Constitutie van de Mandatencommissie.²⁷

De macht van de commissie was zeer beperkt. Als adviserend lichaam had ze niet de bevoegdheid beslissingen te nemen of direct aanbevelingen aan de mandataris te doen. De Raad was geheel vrij de adviezen van de commissie te honoreren of naast zich neer te leggen. Door een simpel veto kon de mandataris in de Raad ieder voorstel van de commissie blokkeren.²⁸ Het zwaartepunt van de Volkenbondscntrole lag dus niet bij de Mandatencommissie maar bij de Raad hetgeen de merkwaardige situatie deed ontstaan dat de mandatarissen in feite hun eigen bestuur controleerden.

Tenslotte

In Parijs was de dominerende positie van de Raad de voorwaarde geweest voor acceptatie van het mandatenstelsel. De verdeling van de mandaatgebieden kwam groten-deels tot stand op basis van in de oorlog gemaakte afspraken en lag geheel in handen van de grootmachten - met volledige instemming, achteraf, van de Raad. De opstelling van de mandaatteksten geschiedde buiten de Volkenbond om. De Raad greep alleen in als het - in algemene termen opgestelde - Volkenbondstatuut geschonden werd. De Mandatencommissie werd door de grootmachten gereduceerd tot een adviescollege, in dienst van de Raad.

Wilsons mandatenstelsel was weliswaar tot stand gekomen, maar van de onafhankelijke Volkenbondscntrole op het bestuur was weinig overgebleven. De tot machteloosheid gedoemde Mandatencommissie kon daaraan niets meer veranderen.

Bij het opstellen van de Constitutie van deze commissie had de Raad echter één regeling getroffen, die wel zeer onvoorziene gevolgen had, namelijk het feit dat de processen-verbaal van de vergaderingen gepubliceerd werden. In latere jaren bleek de kracht van de commissie juist in deze omstandigheid te schuilen. Via de openbaarmaking van de

discussies over de jaarrapporten, waarbij de commissie regelmatig een nogal kritische houding aannam, wist ze de publieke opinie achter zich te krijgen. Deze steun zorgde er voor dat met de opvattingen van de commissie meer rekening moest worden gehouden dan ooit de bedoeling van de grote mogendheden was geweest. Daaraan kon zelfs de Raad weinig veranderen.

Noten

- 1 H.W.W. Temperley (ed.), *A history of the Peace Conference of Paris*, Vol. I, London 1920, 237-241.
- 2 E. Bendiner, *A time for angels. The tragicomic history of the League of Nations*, New York 1975, 5-20, 48, 67-69.
- 3 Lord Hankey, *The Supreme Control at the Paris Peace Conference 1919. A Commentary*, London 1963, 61; *Papers relating to the foreign relations of the United States* (hierna afgekort als *FRUS*), The Paris Peace Conference, vol. III, Washington 1943, 718-744.
- 4 Bendiner, a.w., 91.
- 5 Rede voor de Senaat, februari 1918; Q. Wright, *Mandates under the League of Nations* Chicago 1930, 24.

De Geschiedenis volgens Dr. H.A. van Munster

Guus Peek en Dik Verkuil

Onderscheidt de geschiedenisles op de rooms-katholieke school zich nog van die op de openbare? In ieder geval onvoldoende, meent dr. H.A. Van Munster. Van Munster werd in 1925 in Gouda geboren en promoveerde 30 jaar later in Leuven tot doctor in de wijsbegeerte. Hij publiceerde diverse werken over de filosoof Kierkegaard en werd in 1967 benoemd tot lector en vervolgens tot hoogleraar aan de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht. Vanaf 1981 is hij secretaris-generaal van de Nederlandse bisschoppenconferentie. In die functie adviseert hij de bisschoppen ook over de onderwijsproblematiek. In een nota van oktober 1989 (De katholieke school voor primair en secundair onderwijs op weg naar de volgende eeuw) bepleit hij een scherpere profilering van de katholieke identiteit. De school moet in de moderne tijd staan, maar moet ook iets meer bieden. Er moet een katholiek schoolconcept aan ten grondslag liggen.

Kleio: In uw nota over het middelbaar onderwijs pleit u voor een schoolconcept, waarbij het bijzondere karakter van de katholieke middelbare school duidelijker tot uiting komt. Welke zaken zouden vanuit dat oogpunt in ieder geval bij het geschiedenis-onderwijs aan de orde moeten komen.

Van Munster: Ik denk twee dingen van heel verschillende aard.

Eén: je moet die zaken behandelen waardoor je kunt begrijpen wat er op dit ogenblik aan de hand is. Je moet kunnen zien hoe het heden ontstaan is. Je moet zien dat geschiedenis geen noodlot is, maar door mensen gezamenlijk gemaakt wordt. Dat brengt dan gelijk met zich mee: een besef van traditie.

Dus aan de ene kant: de toekomst zelf maken. Aan de andere kant: hem niet helemaal vrij kunnen maken. Dat is het uitgangspunt. Daarbij moet de docent dan zelf maar onderwerpen zoeken.

Punt twee: er moeten onderwerpen behandeld worden waarin grote waarden tevoorschijn komen. Bijvoorbeeld bij de industrialisering van Europa. Dat is niet alleen een geschiedenis van fabrieken en uitvindingen, maar ook van mensen. Dat betekent bijvoorbeeld dat een docent die een excursie wil maken, niet alleen naar een oude fabriek gaat, maar ook naar een volkswijk, en daar de gevolgen van de vlugge industrialisatie laat zien. Dat ie laat zien hoe de mensen daardoor ten diepste in hun bestaan beïnvloed werden.

Kleio: U wilt toe naar een geschiedenis van heel de mens. Maar wat is daar het specifiek katholieke aan?

Van Munster: Dat zegt het woordje katholiek. Dat wil een geheel aanduiden. Het typisch katholieke is, dat het de aandacht van de leerlingen richt op de mensen. Dat het de aandacht niet richt op de producten van de mens, maar op de mensen zelf. Dat zie je ook in de encyclieken van deze paus. Als die spreekt over arbeid, over het economisch stelsel, dan brengt hij steeds naar voren dat het gaat om mensen. Dat geldt zelfs voor de kerk. De kerk is niet anders dan de weg van mensen. De kerk moet de weg

kleio

nummer 2/90
pagina's 10 en 11

- 6 De mandaatgedachte was overigens niet nieuw. Elementen van het mandaatsysteem treft men aan in de Acte van Berlijn (1885), die de Congo onder een Internationale Associatie bracht. In 1887 stelde Duitsland voor een mandataris voor Samoa te benoemen. Op de Algeciras-conferentie van 1906 kwam het idee ter sprake Frankrijk en Spanje als mandatarissen in Marokko te laten functioneren. Wright, a.w. 18-22.
- 7 H.D. Hall, *Dependencies and Trusteeships*, Washington 1948, 13, 112.
- 8 Wright, a.w., 22.
- 9 *FRUS*, III, 720, 739-764.
- 10 *FRUS*, III, 740-742, 754, 765.
- 11 *FRUS*, III, 750, 764-768.
- 12 *FRUS*, III, 770, 785, 795, 815.
- 13 Het citaat is van Lloyd George. *FRUS*, III, 803-804, 750-751, 767, 788, 791-792, 805-807.

- 14 *FRUS*, III, 794, 802, 806.
- 15 *The Mandates System Information Section League of Nations*, Geneva 1931, 7-8.
- 16 R. von Albertini, *Decolonization. The administration and future of the Colonies, 1919-1960*, New York 1971, 7; A.J. Crozier, 'The establishment of the mandates system 1919-1925. Some problems created by the Paris Peace Conference', *Journal of contemporary history* 14(1979) 485.
- 17 Crozier, a.w., 494-496.
- 18 Procès-verbal of the eighth Session of the Council of the League of Nations, July 30-August 5, 1920, Council Sessions, Volkenbondsarchieven Genève.
- 19 *Official Journal League of Nations*, II, jan.-feb. 1921, 84.
- 20 *Official Journal*, juli-aug. 1921, 441-442; sept. 1921, 643-644; dec. 1921, 11 20; *The League of Nations and Mandates. Information Section, League of Nations Secretariat*, Geneva 1924, 16.

- 21 Zie hiervoor: J. Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East 1914-1920*, London 1969.
- 22 Wright, a.w., 45-46.
- 23 Minutes Directors Meeting, 16 februari 1921, Collectie Van Hamel, Algemeen Rijksarchief no. 40. Directors Meetings waren vergaderingen van de Secretaris-Generaal met de directeurs van alle Secties van de Volkenbond.
- 24 Wright, a.w., 56-59.
- 25 *The League of Nations and Mandates*, 18-25.
- 26 *Official Journal*, I, no. 6 1920, 334-341.
- 27 D. van Rees, *Les mandats internationaux. Le contrôle internationale de l'administration mandataire*, Parijs 1927, 56-60; Constitution of the permanent Mandates Commission, Council Documents 21/4/21, Volkenbondsarchieven Genève.
- 28 Albertini, a.w., 8.

Van Munster: Zeer duidelijk, ja. Want de schrijver van dat schoolboek ziet dan kennelijk een aantal waarden niet. Als ie alleen maar over stadswallen en kastelen schrijft, dan vindt hij de kerk kennelijk niet belangrijk. Dan heeft hij een eenzijdige visie, die aanwijsbaar afwijkt van de visie van middeleeuwse mensen zelf.

Grote namen

Kleio: De geloofstraditie in de geschiedenis is natuurlijk ook een kwestie van personen. Kunt u namen noemen die iedere middelbare scholier moet tegenkomen?

Van Munster: Ik denk dan aan figuren die een voorbeeld zijn van naamloze mensen. Ik vind dat vroeger de aandacht veel te veel uitging naar grote figuren. Maar de geschiedenis wordt gemaakt door allemaal naamloze mannetjes en vrouwtjes. Toch moet je grote namen brengen, want je hebt kapstokken nodig. Dat is onvermijdelijk. Dus ik zou namen zoeken waaraan ik een heleboel kan ophangen.

Welke figuren moeten ze dan zeker gehad hebben? Dan moeten ze gehad hebben een figuur als Benedictus. Met hem is een hele kloostertraditie verbonden en daarmee hangen dan weer middeleeuwse ontginningen en onderwijscentra samen. Verder denk ik aan figuren als Franciscus, als Luther, als Calvijn.

Kleio: En in de laatste 50 jaar?

Van Munster: Daarvoor denk ik aan figuren als Bonhoeffer en Martin Luther King. En verder moeten ze weten wat de betekenis was van het tweede Vaticaanse concilie. Wat botste daar allemaal op elkaar? Dat moet dan weer in verband met de jaren zestig worden gebracht.

Kleio: In de huidige schoolboeken vinden

van mensen gaan. Dat betekent dat je ook in je geschiedenislessen aan moet geven, dat de mens tot meer instaat is dan voedsel produceren en weer opmaken. Dat een mens cultuur voortbrengt in zijn breedste zin, en dat beschaving bestaat in respect voor elkaar.

Kleio: Dat is ook een humanistisch uitgangspunt.

Van Munster: Mijn antwoord daarop is: daar kan ik dan ook niets aan doen.

Geloofstraditie

Kleio: In uw nota schrijft u, dat ook de traditie de katholieke levensovertuiging bepaalt. Waar vindt dat zijn plaats in de geschiedenisles?

Van Munster: Dat vindt zijn plaats in het eerste wat ik aangaf, namelijk dat geschiedenis moet leiden tot begrip van het huidige leven. Het geloof heeft vormen gevonden, en wordt ook weer door vormen doorgegeven. Daarom moeten leerlingen weten waarom de kerken neergezet zijn, en waarom in een bepaalde tijd praktisch elk groot gebouw een kerk was. Als mensen iets centraal wilden stellen in een plaats, dan was het een kerk. Waarom deden ze dat? Wat deden ze in die kerken? Dat moet aan de orde gesteld worden.

Kleio: De middeleeuwse stad is tegenwoordig een thema in alle schoolboeken. U vindt dat de leraar niet om de kerk heenkan. Als nu een schoolboek bij de middeleeuwse stad niets over de kerk schrijft, vindt u dat dan een argument om dat boek niet te kiezen?

we van dat alles zo goed als niets terug. Zou het zinvol zijn als de kerk een ander soort schoolboek stimuleerde?

Van Munster: Ik zou het anders formuleren: het is zinnig dat organisaties voor katholiek onderwijs stimuleren dat er andere geschiedenisboeken komen. Maar daarmee zijn ze er niet. Ze moeten er ook voor waken dat de eindtermen en eindtoetsen niet uitsluiten dat ze hun eigen onderwerpen behandelen. Want dat is het wat ik het meeste vrees. Dat dat niet meer kan. Dat het wel mag, maar niemand er nog de adem voor heeft, omdat alles op de eindtermen gericht is.

Eindtermen

Kleio: Hoe ver mag de overheid mag gaan in het stellen van eindtermen.

Van Munster: Ik ben het graag eens met wat Hirsch Ballin daarover heeft geschreven. Het troost mij dat hij nu minister van Justitie is, en dus zal bevorderen dat de eindtermen aan de grondwet getoetst worden. Hij was voorzitter van een commissie die wetgeving moet toetsen en op basis daarvan heeft hij het voorstel om tot eindtermen te komen weggeschreven. En daar ben ik het graag mee eens.

Kleio: Het is niet in overeenstemming met de vrijheid van onderwijs?

Van Munster: Je kunt niet zeggen dat het daarmee in strijd is, maar wel dat het ermee op gespannen voet staat. De overheid moet de deugdelijkheid van het onderwijs inspecteren, niet de inhoud. Hirsch Ballin vraagt zich af of de overheid het inspectierecht niet zover uitrekt, dat ze gaat bepalen wat er gegeven moet worden. Als de overheid de deugdelijkheid van het onderwijs bewaakt, dan is dat een formeel bewaken. Dus elke inhoud moet daarin kunnen passen. Hirsch Ballin zegt: als je eindtermen gaat vaststellen, dan ga je je bemoeien met de inhoud van hetgeen gegeven wordt.

Kleio: Je kunt hier twee kanten uit.

Je kan zeggen: ik ben tegen eindtermen, ik doe niet mee. Je kan ook zeggen: ze zijn onvermijdelijk, laat ik er maar het beste van maken.

Van Munster: De eindtermen zijn niet onvermijdelijk. Als het protestants-christelijk en het katholiek onderwijs samen zouden zeggen dat ze er niet komen, dan komen ze er niet. Dat zouden ze moeten doen. Zeker vakken als geschiedenis moeten ze kunnen geven op een manier die in hun visie op de totaal-opvoeding van het kind past.

Kleio: Geldt dat ook voor het centraal schriftelijk eindexamen?

Van Munster: Het heeft me verwonderd dat men met de invoering daarvan bij geschiedenis heeft ingestemd. Dat vind ik heel vreemd. En dat gaat ook op voor de talen, althans wat betreft de literatuur.

Efficient

Kleio: In de eindtermen is de geschiedenis van de islam een apart onderwerp, en die van het christendom niet. Bij de andere onderwerpen krijgt het christendom weinig expliciet aandacht. Hoe beoordeelt u dat?

Van Munster: Bij zoveel vakken heb je een zekere kennis van het christendom nodig, dat ik het zelfs vanuit het oogpunt van efficiëntie niet goed vind. Ik hoor klachten van de universiteiten, van de letteren, dat studenten teksten niet kunnen lezen omdat ze geen enkel benul hebben van het christendom. Je hebt een zekere kennis zelfs nodig als je als toerist door Europa trekt. Ik denk dat je niet veel begrijpt van wat je om je heen ziet, als je niet al degelijk en uitvoerig hebt gekregen wat het christendom inhoudt. Je hoeft het nog niet met het christendom eens te zijn, maar het is wel een feitelijkheid.

Je kunt dat betreuren of niet, maar het is een feitelijkheid.

Kleio: Bestaat er in uw opvatting zoiets als een katholieke geschiedenisopvatting?

Van Munster: Er heeft een typisch katholieke geschiedsoopvatting bestaan. Die zag de geschiedenis als een heilsgeschiedenis. Ze deelde de geschiedenis op in fasen op weg naar een eindpunt. Die opvatting wordt niet meer aangehangen. Centraal in een katholieke geschiedsoopvatting staat nu het handelen van mensen. Het gaat om de mensen en niet om hun producten.

God in de geschiedenis

Kleio: Maar staat dat ook in verband met de heilsgeschiedenis. Is er plaats voor God in de geschiedenis? Vindt er interactie met God plaats.

Van Munster: In de visie van de heilsgeschiedenis bewerkte God of de Geest door oorlogen en andere historische gebeurtenissen dat de mensheid steeds een trapje hoger kwam. Volgens mij is dat weg. Daarvoor in de plaats kan je nu wijzen op individuen en groepen die die interactie wel hebben.

Kleio: Hier raakt de geschiedenis aan de godsdienst. Waar liggen de grenzen? Waaronder valt bijvoorbeeld de menswording van God.

Van Munster: Doe dat maar in het vak

godsdienst. Maar het lijkt me dat je er ook bij geschiedenis niet omheen kan dat Jezus Christus al 2000 jaar gekend wordt. Dat je hem tegenkomt op stenen, schilderijen en in boeken. Als een geschiedenisleraar niet zeker weet dat dat al behandeld wordt in een ander vak dan zou hij het zeker moeten behandelen.

Kleio: Het geschiedenisonderwijs gaat uit van de kritisch-wetenschappelijke methode. Die laat eigenlijk de geloofswaarde helemaal buiten beschouwing. Ligt daar een onderscheid tussen geschiedenis en godsdienstonderwijs op een katholieke school.
Van Munster: Dat denk ik, ja. Een godsdienstles probeert de geloofsonthoudingen die mensen gedaan hebben open te maken. Dat kan een geschiedenisleraar nooit doen. Die kan hooguit signaleren dat mensen dit soort ervaringen verder gedragen hebben. En hij kan aangeven hoe dat verworden is of hoe dat zijn geweldige vormen vindt. Hoe dat verderfelijk en hoe dat heilzaam is geweest.

Kleio: Kunnen die twee methodes elkaar gaan bijten? Datgene wat in de godsdienstles als waar geldt, kan misschien in de geschiedenisles op zijn minst twijfelachtig zijn.

Van Munster: Ik denk dat dat nooit kan. Ik denk dat de godsdienstleraar nooit iets als waar kan vertellen wat na historisch onderzoek niet waar blijkt te zijn. Hij kan met de huidige stand van wetenschap niet gaan beweren dat de vier evangeliën een exacte beschrijving zijn van wat er is gebeurd. Godsdienstonderwijs moet zich kunnen verantwoorden. Het zou pedagogisch trouwens ook heel slecht zijn als de kinderen het bij de ene leraar zus, en bij de andere leraar zo horen.

Verderf

Kleio: En welke eisen moeten gesteld worden aan een geschiedenisleraar op een katholieke school?

Van Munster: Hij moet natuurlijk een goed vakman zijn. Maar het specifiek katholieke... het specifiek katholieke is dat hij aan kinderen overdraagt een groot respect voor de mens en de cultuur. Dat ie kinderen enthousiast weet te maken voor de voortbrengselen van de mens. En dat ie leert om onderscheid te maken tussen de voortbrengselen die tot verderf hebben geleid en de voortbrengselen die vrucht gedragen hebben. Ik vind dat je dat mag eisen.

Negatief gesteld: als een geschiedenisleraar alleen maar geïnteresseerd is in oorlogen of economische ontwikkelingen, dan is hij niet

geschikt.

Kleio: Moet ie katholiek zijn?

Van Munster: Ik denk dat een katholieke school gedragen moet worden door mensen die het katholiek-zijn vorm willen geven. Dat betekent niet dat elke leraar katholiek moet zijn.

Kleio: In de bundel *Op Zoek naar Bijzonderheid* haalt u met instemming Schillebeeckx aan waar hij drie niveau's van religieuze presentatie van belang acht voor een katholieke school. Hij noemt initiatie in het kerkelijk leven, initiatie in de joods-christelijke geloofs- en ervaringstraditie en initiatie in het vragen naar de zin van het leven. Vindt die initiatie ook plaats in het geschiedenisonderwijs?

Van Munster: Ik denk dat geschiedenislessen in ieder geval dat initiatieproces niet moeten schaden. Aan theologische opleidingen zetten sommige geschiedenisdocenten zich sterk af tegen alle institutionele vormen van christendom. Ik denk dat theologiestudenten daar wel doorheen kijken, maar voor kinderen van 12 tot en met 16 zou zoiets funest zijn. Als docenten het christendom louter in zijn negativiteit beschrijven, dan verhinderen, althans bemoeilijken ze dat kinderen zich daarmee identificeren. Dus ze moeten het initiatieproces niet tegengehouden.

Maar het zou daartoe niet beperkt moeten blijven. Ik denk dat je van een geschiedenisleraar in het katholiek onderwijs ook bewondering mag verwachten voor datgene wat er door het christendom tot stand gekomen is. Dat hij er de zinvolle elementen uithaalt voor de mensen. Dat hoeft niet elke dag, maar het moet wel regelmatig.

Katholieke club

Kleio: Zou het in dit verband zinvol zijn om katholieke geschiedenisleraren te bundelen, binnen of buiten de VGN?

Van Munster: Ik denk dat het zinvol is, maar binnen zo'n vereniging. Mensen moeten op ideeën gebracht worden. Het materiaal moet niet door een individu op zijn eentje uitgedacht worden. Waarom zouden mensen die een gelijkgerichte kijk hebben op het geven van geschiedenis, zich niet een of andere manier aaneensluiten?

Zo'n verband zou niet op religieuze grond hoeven staan. Ik kan me voorstellen dat leraren die zien dat het christendom in de eindtermen niet voorkomt, zeggen: dat is te gek. Die kunnen zich dan verenigen in een clubje.

Kleio: U spreekt over bewondering voor de institutionele prestaties van het christen-

dom. Waar zou dat in het curriculum tot uiting kunnen komen.

Van Munster: Bijvoorbeeld bij de geschiedenis van de kolonialisering. Daar zou bekeken kunnen worden wat christenen geprobeerd hebben om te verzachten en om structuren te vinden die mensen bescher-

Kleio: Kunt u ook voorbeelden noemen uit de contemporaine geschiedenis?

Van Munster: Heel zeker. Zo is het bijvoorbeeld opvallend dat de vredesbewegingen na de Tweede Wereldoorlog kerkelijk geïnspireerd waren. De SDAP kende voor de oorlog ook haar gebroken gewoontje, maar na de oorlog is dat in overgrote mate een kerkelijk geïnspireerde beweging geweest. Ik denk dan aan de koude oorlog, maar ook aan onze oorlogsvoering in Nederlands-Indië. Ook daar hebben de kerken een rol gespeeld.

Kleio: Je zou dat met evenveel recht van de andere kant kunnen benaderen. De kerk heeft in de jaren vijftig zeker ook bijgedragen aan het koude oorlogsklimaat. Daar zou u niet de nadruk op willen leggen.

Van Munster: Jawel, als dat zo is; maar ik betwijfel dat. Je had in Amerika natuurlijk Spellman. Maar zo'n man als Spellman werd in de katholieke kerk toch wel als een vreemde eend in de bijt gezien. Hij zat op een machtige stoel, hij was aartsbisschop van New York, maar paste eigenlijk toch niet in de algemene opinie van de Katholieke Kerk.

Kleio: De katholieken hebben in ieder geval van harte hun bijdrage geleverd aan de opbouw van het westerse militaire apparaat.

Van Munster: Nee hoor, dat is altijd uitermate kritisch gevolgd. Door individuen, maar ook officieel, in documenten bij voorbeeld van het Tweede Vaticaans Concilie.

Kleio: Je kan natuurlijk ook zeggen dat het heel goed was om de afweer tegen het communisme zo sterk mogelijk te maken.

Van Munster: Ja, dat is ook gezegd; maar er is benadrukt dat dat niet moest gebeuren met dit soort van wapenen. Daar zijn hele duidelijke uitspraken tegen geweest. Neem het tweede Vaticaans Concilie, neem de uitspraken van de Wereldraad van Kerken. Daar ging het om zeer sterke uitspraken tegen de groeiende bewapening.

Antisemitisme

Kleio: Toch kent de geschiedenis van de kerk ook zijn schaduwkanten. Zoals het anti-semitisme en de jodenvervolgung. Dat is iets wat absoluut in het geschiedenisonderwijs aan de orde komt. Een leraar mag

daar dan ook niet de rol van het geïnstitutionaliseerde christendom verbloemen.

Van Munster: Maar ook niet overdrijven. Ik lees dat de uitroeiing van de joden in West-Europa alleen mogelijk was op basis van 2000 jaar jodenvervolging en anti-semitisme. Maar ik herinner mij uit mijn eigen jeugd dat er in Europa, behalve in Frankrijk in een klein laagje, helemaal geen antisemitisme bestond. Helemaal niet. Datgene wat in Duitsland ontstond, was niet in de eerste plaats anti-semitisme, maar rassenwaan. Er moest een zuiver ras komen, en daarom moest men zijn tegen joden, tegen zigeuners, tegen een 'gedegeneerd ras' als de Slavische volkeren, tegen homoseksuelen.

En die rassenwaan was niet christelijk geïnspireerd. Dus ik denk dat je leerlingen moet leren zulke gemakkelijke uitspraken te ontmaskeren. Er was absoluut geen algemeen anti-semitisme. Dat weet ik ook omdat joden bij mijn vader thuis kwamen. Die liepen daar over de vloer, dat waren handelsmensen.

Het belang van het vak

Kleio: Geschiedenis als schoolvak is in het gedrang. Aan de andere kant zie je buiten het onderwijs een groeiende belangstelling voor het verleden. Kunt u zeggen wat in uw

Volwassenen educatie

Deelkwalificaties voor geschiedenis en staatsinrichting

Problematiek

Het begrip deelkwalificatie is ingebed tussen enerzijds het streven naar modulen en modulaire curriculumplanning - het project is niet voor niets vanuit de Beleidsnotitie Modulering gelanceerd - en anderzijds de reeds in gang gezette eindtermen-ontwikkeling.

In de *Handreiking* van het CITO wordt de moduul als volgt gedefinieerd:

- een op zichzelf staande zinvolle eenheid in het leerplan, benoembaar en herkenbaar,

- die een intern samenhangend geheel van begin-eisen, leerdoelen en inhouden vormt,
- gedefinieerd is naar studielast en looptijd, en
- de onderwijsleersituaties en de toetsing omvat, gericht op de verwerving en verwerking van doelen en inhouden van de moduul.

Hier zou men ter verduidelijking nog aan moeten toevoegen dat in de moduul dient te worden aangegeven waar, wat (welk onderdeel van de stof), wanneer en met wie (de vier w's) moet worden afgewerkt, zodat de

kleio

nummer 2/90
pagina's 14 en 15

visie het belang van het geschiedenisonderwijs is en hoe dat concreet gestalte zou kunnen krijgen.

Van Munster: Een groot gevaar vind ik dat er steeds meer gedacht wordt in termen van de economie. Steeds meer ontstaat de sfeer dat het in het onderwijs moet gaan zoals in de industrie, in het bedrijfsleven. Kinderen moeten worden opgeleid voor de maatschappij, dat wil zeggen voor een beroep, dat wil zeggen voor een economisch sterker beroep. Daar wordt geld voor vrijgemaakt.

Als de Staat der Nederlanden zijn openbaar onderwijs zo wil inrichten, dan is dat zijn eigen verantwoordelijkheid. Maar er is een vrijheid van onderwijs en ik vind dat katho-

lieken en protestanten daarvan gebruik moeten maken om het onderwijs anders op te zetten. Natuurlijk moeten kinderen voorbereid worden op een beroep, maar ze moeten ook de mogelijkheden krijgen om hun bestaan zinvol te structureren. Daarvoor heb je onder andere geschiedenis hard nodig.

Kleio: U zegt niet: geschiedenis zou een verplicht vak op alle scholen moeten zijn. De scholen moeten zelf bepalen wat ze ermee doen.

Van Munster: Nee. Als iets niet verplicht wordt, wordt er weinig aandacht aan besteed. Zo werkt dat. Wil je iets werkelijk van belang maken in de school, dan moet je het

tot eindexamenvak maken. Dat vind ik ik eigenlijk een slechte zaak, maar zo werkt het nu eenmaal.

Kleio: Dat geldt ook voor geschiedenis?
Van Munster: Dat zou ook heel duidelijk voor geschiedenis gelden. Ik verwonder me erover dat geschiedenis geen verplicht eind-examenvak meer is.

Kleio: En de overheid moet dat weer verplicht stellen?

Van Munster: Ja.

Kleio: bedankt voor dit gesprek.

Vanuit het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, zijn in november 1988 mensen aangezocht om de staatssecretaris te adviseren over de mogelijke invoering van zogenaamde deelkwalificaties in de diverse vormen van voortgezet onderwijs. Dit was een logisch gevolg van de acceptatie door het parlement van de 'Beleidsnotitie Modulering in het Voortgezet Onderwijs'

Per 1 januari 1989 ben ik vervolgens door de toenmalige staatssecretaris mevrouw Ginjaar-Maas aangesteld als vakdeskundige voor geschiedenis en staatsinrichting om deelkwalificaties te ontwikkelen uit de examenprogramma's geschiedenis en staatsinrichting voor het Lbo/Mavo C en D, voor het Havo en voor het Vwo.

Het CITO kreeg de taak om de opdracht voor de deskundigen in de diverse vakgebieden te specificeren en de ontwikkeling van deelkwalificaties in het voortgezet

onderwijs te coördineren en logistiek te ondersteunen. Bovendien moest het CITO eenduidigheid waarborgen in de proliferatie van alle terminologie waarmee een dergelijk project nu eenmaal gepaard gaat.

Door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen was bovendien een resonansgroep in het leven geroepen, waarin mensen zaten uit de diverse sectoren van het voortgezet en hoger onderwijs. De resonansgroep voor de deelkwalificaties geschiedenis en staatsinrichting had tot taak informatie te geven over kwalificaties van (aankomende) leerlingen of studenten die gewenst zijn in de sector cq. studierichting die de leden vertegenwoordigden. Bovendien vormde zij het panel dat het produkt van de deskundige aan een kritisch oordeel moest onderwerpen. De discussies met de resonansgroep hebben voor mij uiterst stimulerend gewerkt bij

het bepalen en bijstellen van de te varen koers.

Dit artikel vormt een bewerking van mijn rapportage aan de staatssecretaris. Men kan in deze context uiteraard niet alle zestien ontwikkelde deelkwalificaties uitgebreid de revue laten passeren. Het leek echter zinvol om de uitgangspunten en criteria toe te lichten die bij de opstelling ervan een doorslaggevende rol hebben gespeeld.

Bij dit artikel is een schema afgedrukt van de zestien opgestelde deelkwalificaties en bij wijze van voorbeeld ook de uitwerking van een willekeurige deelkwalificatie.

Ik hoop dat de lezer hiermee toch een indruk overhoudt van wat deelkwalificaties voor ons onderwijs zouden kunnen betekenen.

Marko Otten

leerling/cursist op ieder moment exact kan weten waar hij aan toe is.

Eindtermen zijn gedefinieerd als omschrijvingen van een bepaald niveau van kennis, inzicht en vaardigheden in exacte en toetsbare bewoordingen. Per schoolsoort in het voortgezet onderwijs moet voor ieder vak in de (nabije) toekomst een compleet pakket van dergelijke eindtermen worden ontwikkeld, dat het vaak wat vaag omschreven eindexamenprogramma zal vervangen. Voor wat betreft de basisvorming is men hiermee al een flink eind op weg.

Een moduul moet in een directe relatie tot

eindtermen komen te staan. Dankzij de moduul kan de leerling/cursist zich voorbereiden op een groep samenhangende eindtermen. Zo'n verzameling van samenhangende eindtermen nu is een deelkwalificatie. Een deelkwalificatie is dus het richtsnoer voor een moduul.

Deelkwalificaties vormen daarnaast een uiterst geschikt instrument om vanuit het voorbereidend onderwijs te schakelen naar het vervolgonderwijs. In het overleg tussen voorbereidend en vervolgonderwijs kunnen zij een grote rol spelen. Zij bieden inzicht in drie aspecten die bij de aansluitingsproble-

matiek een rol spelen. En hier citeer ik weer de *Handreiking*:

- de stof die de leerling beheerst;
- het gebruik dat de leerling van de stof kan maken (het gedrag);
- de situaties waarin de leerling deze stof kan gebruiken.

Op deze wijze verwacht men dat bij de intake in vervolgoopleidingen of bij de beoordeling van een eventuele beroepssituatie vastgesteld kan worden waar zich deficiënties of overkwalificaties manifesteren. Voor het vak geschiedenis en staatsinrichting kan het belang hiervan volgens mij

nauwelijks overschat worden. Onderzoek heeft aangetoond dat studieleiders en intakers vaak geen of een sterk achterhaald beeld hebben van de aangeleerde inhouden en vaardigheden van ons vak. De mogelijke betekenis van geschiedenis en staatsinrichting voor een succesvolle voortgezette studie wordt binnen de meeste studierichtingen miskend of gebagatelliseerd. We hebben hier mogelijk te maken met een politiek geladen situatie waarin andere vakken zich ten koste van het onze profileren. Deelkwalificaties zou men in dit licht kunnen zien als een instrument voor onze PR.

Overzicht van de werkzaamheden

Nadat begrippenapparaat en volgordeplanning voldoende waren ontwikkeld en een eerste oriëntatie had plaatsgevonden in de literatuur volgde een voorlopige inventarisatie van vakspecifieke knelpunten en een inschatting van de aansluitingsproblematiek van voortgezet naar hoger onderwijs. Vervolgens en niet dan na studie van rapporten en commentaren met betrekking tot de eindexamens geschiedenis en staatsinrichting kwam het tot een lijst van mogelijke deelkwalificaties, die tenslotte gevuld moesten worden met eindtermen.

Mijn werkwijze was daarbij de volgende: Ik stelde aan hand van het HEG-rapport en het Advies Eindtermen Basisvorming Voortgezet Onderwijs voor geschiedenis en staatsinrichting een schema op van mogelijke deelkwalificaties in een onderling verband. Vervolgens passeerde een reeks studiegidsen de revue en tevens publicaties die expliciet ingaan op de aansluitingsproblematiek voortgezet onderwijs en vervolgopleidingen. Zoals bijvoorbeeld het artikel van Droogleever Fortuijn, Christiaans en Meijer, *'Aansluiting gemist: over de eisen van het wetenschappelijk onderwijs aan het Vwo'*. Of het onderzoek van Van Dyck, Van den Elshout en Hoogeveen, *'Van voortgezet onderwijs naar HBO; problemen, oorzaken, oplossingen? Eindrapportage project Aansluitingsproblematiek VO-HBO'* en tevens het artikel Van Dyck, Schneider en Baks, *'Vakkenpakketten en de kwalificatie voor HBO en WO'*.

Op basis van het schema deelkwalificaties geschiedenis en staatsinrichting en van de studie van dit materiaal stelde ik per deelkwalificatie een voorlopige en hypothetische reeks studierichtingen en vakopleidingen op. Nader onderzoek onder studieleiders en dekanen moet in de toekomst nog uitwijzen of deze hypothesen deugdelijk dan wel ondeugdelijk zijn. In het kader van

deze opdracht bleek het onmogelijk te zijn een dergelijk onderzoek grondig te laten plaats vinden.

Er volgde een nieuwe oriëntatie-ronde ten aanzien van de eindexamenproblematiek voor het vak en daarmee ten aanzien van de discussies die gevoerd zijn met betrekking tot bijvoorbeeld het onderdeel staatsinrichting, opdat het oorspronkelijk schema kon worden bijgesteld.

Toen moesten de deelkwalificaties uiteraard binnen de verstekte richtlijnen verantwoord worden ingevuld; vakinhoudelijk en didactisch. Daarbij maakte ik behalve van literatuur gebruik van adviezen en tips van collega historici, vakdidactici, leerplandeskundigen en niet te vergeten van de resonansgroep.

Het materiaal is door het CITO tenslotte verwerkt in de eindrapportage aan de staatssecretaris van het ministerie van onderwijs en wetenschappen.

Uitgangspunten

Het eerder vermelde HEG-rapport is, samen met het Advies Eindtermen Basisvorming juli 1989, het belangrijkste uitgangspunt geworden voor mijn werk.

Na alle discussies is het hanteren van deze rapporten een enigszins hachelijke onderneming. De stukken immers zijn hier en daar omstreden. Beide hebben (nog) geen duidelijke ambtelijke status. De laatste brief van de staatssecretaris mevrouw Ginjaar-Maas over dit onderwerp, gedateerd 29 september 1989, spreekt boekdelen. Zij heeft de aanbevelingen slechts zeer ten dele tot de hare gemaakt.

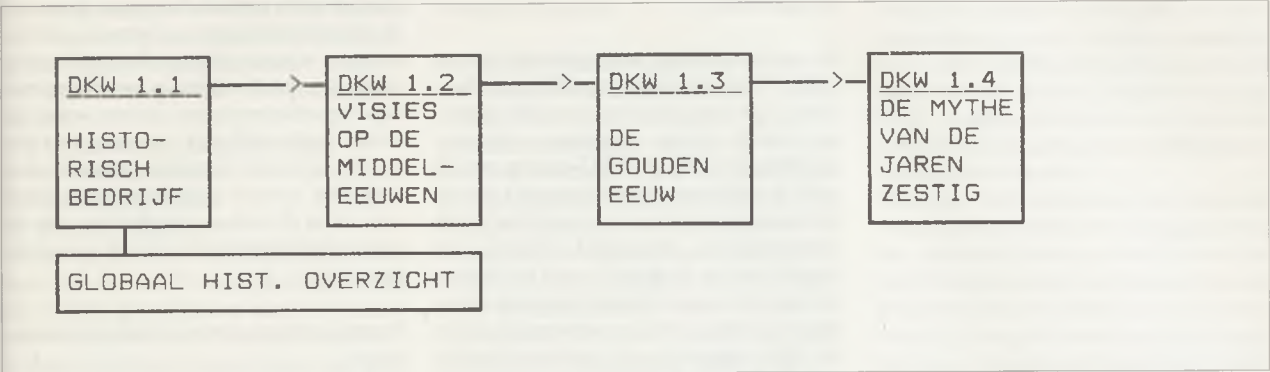
Het vigerend eindexamenprogramma geschiedenis en staatsinrichting bleek in zijn vage beknoptheid niet bruikbaar en heeft bovendien zijn langste tijd wel gehad. Er is letterlijk niet een persoon of groepering te vinden die meende dat ik de deelkwalificaties op dit programma zou moeten baseren. De HEG en het Advies Basisvorming, nogmaals, boden de beste aanknopingspunten. Het stofgebied en de structuurbegrippen heb ik eraan ontleend.

Stofgebied

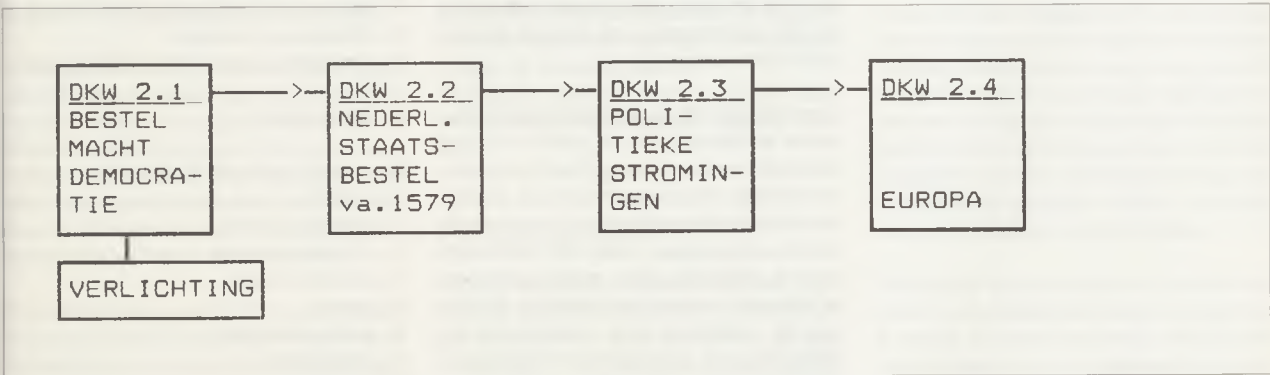
Om te beginnen: er zijn zestien deelkwalificaties ontwikkeld, ondergebracht in een viertal clusters. Wanneer op basis van deze zestien deelkwalificaties modulenontwikkeling zou plaats hebben dan omvatte de modulenreeks, wat het onderdeel geschiedenis betreft, het complete stofgebied dat in het HEG-rapport en in het Advies Basisvor-

SCHEMATISCH OVERZICHT DKW'S GSSI

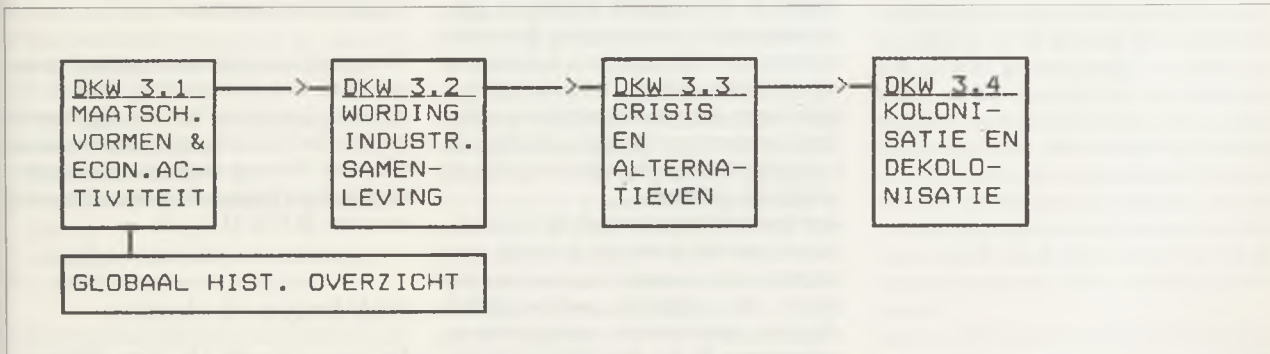
1. CLUSTER HISTORISCHE TRADITIE

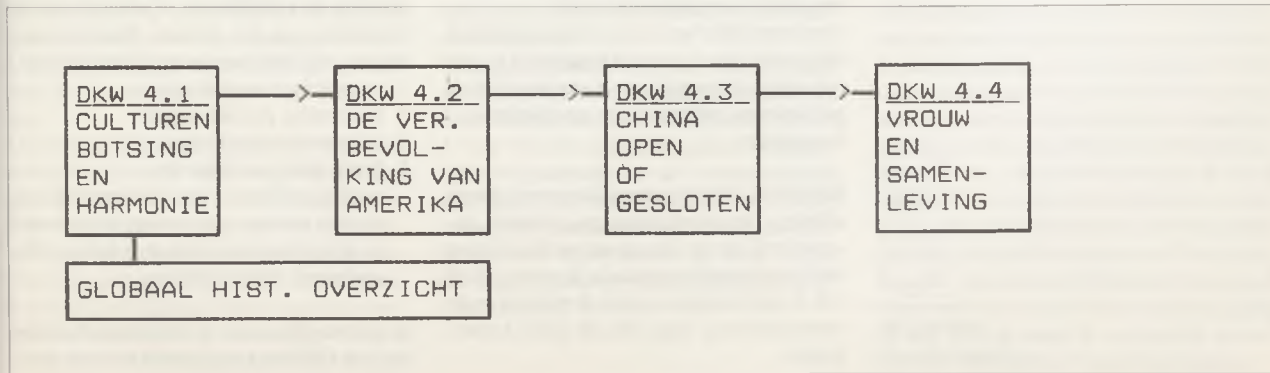
2. CLUSTER STAATSINRICHTING EN POLITIEKE GESCHIEDENIS

3. CLUSTER SOCIAAL-ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

4. CLUSTER CULTURELE EN MENTALE ASPECTEN

ming wordt aangeduid. Ook de spreiding over Nederlandse, Europese en mondiale onderwerpen wordt recht gedaan, conform de rapporten.

De staatsinrichting, ondergebracht in een cluster 'Staatsinrichting en politieke geschiedenis', lijkt wat zijn politicologische aspecten betreft in mijn rapportage enigszins onderbedeeld. In het HEG-rapport wordt voor de staatsinrichting uitgegaan van een kwart van de totale leerstof, in de klas "goed onderscheiden" behandeld, hetgeen wil zeggen los van de thema's voor het onderdeel geschiedenis. Uiteindelijk zijn de structuurbegrippen voor de staatsinrichting uit het HEG-rapport in alle deelkwalificaties van de genoemde cluster terug te vinden, maar alleen in de eerste "goed onderscheiden". In de andere drie treedt vermenging op met parlementair- en politiek-historische onderwerpen.

Aanvankelijk heb ik getracht buiten de discussie te blijven over de positie van het onderdeel staatsinrichting. Dat bleek echter onwerkbaar. Mijn rapport neemt in die discussie een midden-positie in. De genoemde structuurbegrippen voor dit onderdeel moeten inderdaad door modulenbouwers en docenten worden overgedragen. En dus kan dit onderdeel, vaak omschreven als politicologisch, vergelijkbare onderdelen in de sfeer van het vak maatschappijleer overlappen. Daar is overigens niets op tegen. Vanuit de beleidsoptiek bestaan er geen bezwaren tegen zo'n overlapping. Deze hoeft evenmin een bedreiging in te houden voor een van beide vakken. Er bestaan immers sinds jaar en dag vele inhoudelijke en attitudinale overeenkomsten tussen allerlei vakken zonder dat dit problemen oplevert in het voortgezet onderwijs.

Aan de andere kant is het onderdeel staatsinrichting met een kwart van de lestijd in de rapporten te zwaar aangezet, gezien het grote gebied van tijdperken, vakdisciplines, mogelijke invalshoeken, vaardigheden en onderwerpen die het onderdeel geschiedenis omvat en die men alle graag wil profileren in het voortgezet onderwijs. Tenslotte blijkt het in de onderwijspraktijk uitermate zinvol en werkbesparend te zijn om in het verlengde van de staatsinrichting politieke en parlementaire geschiedenis te behandelen.

Men vindt ze in het schema dus samen in een afdeling Staatsinrichting en politieke geschiedenis terug. En samen nemen zij dan een kwart van onze aandacht in beslag, al zal ook in andere onderwerpen de politiek en de staatsinrichting vaak om de hoek komen kijken.

Structuurbegrippen

In het rapport van de Commissie HEG worden een reeks structuurbegrippen genoemd die kenmerkend heten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting. De eindtermen, volgens de beide rapporten verbonden met deze structuurbegrippen, moeten steeds in iedere deelkwalificatie aanwezig worden geacht, en met de modulering moet er rekening mee worden gehouden. Vaak vindt men ze in de reeksen eindtermen van de zestien deelkwalificaties dan ook geëxpliciteerd terug.

Ik noem ze even voor het onderdeel geschiedenis:

1. bronnen en vraagstelling
2. feiten en objectiviteit
3. inleving en standplaatsgebondenheid
4. oorzaken en gevolgen
5. verandering, continuïteit en discontinuïteit
6. interpretatie.

En voor de staatsinrichting geldt:

0. politiek
1. politiek systeem
2. politieke structuur
3. politieke cultuur
4. proces
5. macht en invloed
6. participatie
7. beleid
8. verdeling
9. conflict en compromis

Het spreekt voor zich dat de structuurbegrippen elkaar kunnen overlappen. Verder is het zo dat de Commissie HEG de structuurbegrippen ziet functioneren niet alleen in de Havo- en Vwo-top maar ook in de onderbouw van het Havo en Vwo en daarmee dus evenzeer op C en D niveau.

Afdelingen of clusters

De zestien ontwikkelde deelkwalificaties geschiedenis en staatsinrichting zijn opgedeeld in vier afdelingen of clusters. In de toelichting op het Advies Basisvorming worden vier leerdomeinen onderscheiden:

1. economisch-sociaal aspect
2. bestuurlijk-politiek aspect
3. cultureel-mentaal aspect
4. historische vaardigheden, waarbij onderdeel vier geïntegreerd zou moeten worden opgenomen in de overige drie. Daarnaast bestaat er dan nog het onderdeel staatsinrichting.

In de eisen die aan de acht examen-thema's van het HEG-rapport gesteld moeten wor-

den, is deze indeling eveneens terug te vinden.

Geëxpliciteerd vindt men het terug in 'Werkdocument IV, De HEG en de stofkeuze'. Daar treft men drie invalshoeken aan, te weten "algemene gezichtspunten", "samenleving en leerlingen" en "historische benadering".

Die algemene gezichtspunten zijn :

1. economisch-sociaal
 2. bestuurlijk-politiek
 3. cultureel-religieus
- en vanuit de boven vermelde thema-eisen zou men daar de "historische traditie" als een vierde gezichtspunt aan toe moeten voegen. Ik heb deze "historische traditie" ondergebracht in een apart cluster om daar in typisch historische vaardigheden en structuurbegrippen, elders meer impliciet opgenomen, te expliciteren in de eindtermen.

Op aanraden van de resonansgroep en gesteund door adviezen van buitenaf is dit cluster tenslotte ook geeffectueerd op de beide Lbo/Mavo-niveau's. De overige drie clusters waren dat al. Daarmee geldt voor alle zestien deelkwalificaties dat zijn inzetbaar worden geacht op de vier onderscheiden niveau's C en D, Havo en Vwo.

Niveaubepaling geschiedt bij geschiedenis en staatsinrichting dus niet in de sfeer van de formulering van de deelkwalificaties maar moet plaats vinden bij de lesplanning en de modulering. Dit alles overigens geheel in lijn met de traditie van het vak in het Nederlands onderwijsbestel en met het principe van de concentrische leerstofordening.

Ik ben gekomen tot een indeling in vier clusters of afdelingen:

1. historisch bedrijf
2. staatsinrichting en politieke geschiedenis
3. sociaal-economische ontwikkelingen
4. culturele en mentale aspecten

Een dergelijke clustering en begrenzing is ongetwijfeld hier en daar geforceerd. In iedere cluster kunnen bijvoorbeeld politieke aspecten naar voren komen. Overal zal men mentale processen kunnen duiden. Cultureel-mentale ontwikkelingen vindt men impliciet in vele deelkwalificaties terug.

De deelkwalificaties hoeven dan ook niet noodzakelijkerwijs in de volgorde aan bod te komen, die het schema lijkt te suggereren. Wie een accent legt op sociaal-economische achtergronden en standpunten van politieke partijen zal de stof van de deelkwalificatie Politieke Stromingen bijvoorbeeld behandelen in de context van de cluster Sociaal-economische Ontwikkelingen.

En de modieuze deelkwalificatie over De Gouden Eeuw kan wellicht heel goed geplaatst worden in de afdeling Culturele en Mentale Aspecten.

Per afdeling echter is besloten te starten met een pittige basisdeelkwalificatie. Daarin worden niet zozeer historische inhouden behandeld, hooguit als voorbeeld. Wel stelt een basisdeelkwalificatie de grondslagen en hoofdlijnen vast voor de stofkennis, het begrippenapparaat en de vaardigheden die verderop in de desbetreffende afdeling een rol spelen. Geschiedenis en staatsinrichting moet zichzelf toestaan hierin zakelijk of zelfs saai over te komen. De vier basisdeelkwalificaties zouden ook direct achter elkaar behandeld kunnen worden. Hoe dan ook, het zijn met name deze deelkwalificaties die afzonderlijk zullen kunnen functioneren in de schakeling naar vervolgopleidingen of beroepssituaties.

Remedieel modules zouden juist op deze deelkwalificaties gebaseerd moeten worden.

De eindtermen

In het voorgaande is gewezen op het gegeven dat de deelkwalificaties voor het vak geschiedenis en staatsinrichting gelding hebben op C- en D-niveau en op Havo- en Vwo-niveau. Dat sluit eindtermen uit die zeer concreet, met uiterste precisie geformuleerd en direct toetsbaar zijn. Met name bij ons vak zullen de scholen de eigen kleur of denominatie willen laten doorschemeren. Ook op het niveau van de eindtermen. Dat maakt een zekere rekbaarheid eveneens wenselijk. De definitie van het begrip eindterm echter vereist, als gezegd, exactheid en toetsbaarheid. Daarom is het goed erop te attenderen dat hier gekozen is voor wat genoemd zou kunnen worden "eindtermen op meso-niveau". Een uiterst exacte invulling moet nog plaats vinden en de voorliggende eindtermen vormen een tussenstation tussen de onderwerpeuze en de toetsbare exactheid van een meer definitieve uitwerking door de modulenbouwers en de toetsontwikkelaars.

Overigens werd het aspect van de exacte invulling ook door algemeen projectleider voor de deelkwalificaties bij het CITO, Dr. J. Van Weeren, tijdens de gemeenschappelijke vergadering van de vakdeskundigen op 2 juni 1989 nogal gerelativeerd. Onder verwijzing naar de tijdsdruk en de gewenste flexibiliteit waarschuwde hij voor 'te fijnmazige, te genuanceerde inrichting van deelkwalificaties'.

Modulering

In de tijd betekenen de zestien deelkwalificaties een spanne van twee jaar: een eind-examenklas en een vooreindexamenklas. Voor iedere deelkwalificatie kan uiteraard meer dan een moduul geschreven en gebruikt worden. Didactische en levensbeschouwelijke invulling moet daarbij natuurlijk vrijgelaten worden.

Men kan zich voorstellen dat bepaalde onderdelen altereren; dat wil zeggen dat zij niet noodzakelijkerwijs ieder jaar in het modulair programma voorkomen. Het moet de scholen ook vrij staan per jaar een niet-landelijk voorgeschreven moduul volgens een een al dan niet zelf-ontwikkelde deelkwalificatie aan te bieden. En hetzelfde geldt voor extra remedieel modules, die lacunes in de sfeer van begrippen of vaardigheden moeten helpen dichten. In het Advies Basisvorming wordt tenslotte nog gewag gemaakt van de bekende vrije ruimte die iedere school zou moeten krijgen om naar eigen goeddunken in te vullen. Die moeten wij te zijner tijd natuurlijk claimen, want ook daarin kan een vrijer gebruik gemaakt worden van modules geschiedenis en staatsinrichting.

De looptijd van de moduul of modules bij ieder van de deelkwalificaties bedraagt 6 tot 8 weken. Inclusief huiswerk, bibliotheekbezoek, courseware of videobanden bekijken en dergelijke gaat het per deelkwalificatie dus om zo'n 36 tot 48 uren. Dat houdt beperkingen in voor de uitwerking van iedere eindterm in de moduul. De eindtermen zijn globaal geformuleerd, "op meso-niveau", en de ervaring leert dat gedreven modulenbouwers eindtermen vaak te gedetailleerd invullen. Het verdient aanbeveling om in de instructies bij de deelkwalificaties speciaal op dit gevaar te wijzen. Ook in nascholingscursussen kan gewezen worden op het spook van de maximalisering van de mogelijkheden die iedere eindterm lijkt te bieden.

Aan de andere kant hebben veel docenten de laatste jaren een minimaliseersyndroom opgelopen. Urenbeperking enerzijds en de bekende dagelijkse toename van de geschiedenisstof anderzijds hebben hen tezeer vertrouwd gemaakt met het snoeimes. VGN-leden zouden met elkaar moeten afspreken dat de zestien deelkwalificaties behandeld moeten worden. Kan dat niet in de toegemeten uren dan zou gekeken kunnen worden naar een betere verdeling van huis- en schoolwerk, naar een intensiever en efficiënter gebruik van media en software. Natuurlijk zou ook nog kunnen blijken dat het aantal toegemeten uren inderdaad te klein is. Laten zij dat dan gezamenlijk vaststellen en de minister op hun beurt om advies vragen.

Evaluatie van het gebruik

De set deelkwalificaties dient om in twee, maximaal drie jaar te worden geevalueerd en bijgesteld. Zij kan dan een basis vormen voor de vaststelling van de onderwerpen voor het centraal schriftelijk eindexamen. De bijstelling biedt bovendien mogelijkheden om te kunnen inhaken op nieuwe trends en maatschappelijke ontwikkelingen of op de actuele stand van zaken in geschiedwetenschappelijk en pedagogisch/didactische opzicht. Anderszijds biedt de termijn de eventuele modulebouwers een perspectief dat het ad hoc-karakter van aanpassingen per schooljaar te boven gaat. Een dergelijke termijn wordt overigens ook door het HEG-rapport gesuggereerd voor wat betreft de landelijk voor te schrijven examenstof. Deze stof zou aan de set deelkwalificaties moeten worden ontleend.

Slotopmerkingen

Juist bij ons vak is het van groot belang om niet uitsluitend te letten op de kwalificerende waarde met betrekking tot vervolgstudies en dergelijke. Ook de maatschappelijke, vormende waarde van het vak moeten wij voortdurend tot uitdrukking laten komen. Zowel in de sfeer van de basisvorming of het Lbo/Mavo als van het Havo/Vwo. Geschiedenis en staatsinrichting draagt immers bij:

- tot het aanbrengen van het perspectief achter een individueel, menselijk bestaan;
- tot volwaardig burgerschap in regionaal, nationaal, Europees en mondiaal opzicht;
- tot politieke en democratische vorming;
- en tenslotte tot ontplooiing van het individu als mens en cultuurdrager in een multiculturele samenleving.

Dit alles is inmiddels dermate vaak genoemd door gezaghebbende waarnemers binnen en buiten het vak dat het een totaal versleten cliché is geworden. Daarmee dreigt het groot gevaar van de onderschatting die iedere vanzelfsprekendheid met zich mee brengt. Steeds opnieuw echter moeten deze aspecten in deelkwalificaties voor het vak geschiedenis en staatsinrichting, of in rapporten, beleidsplannen en discussiestukken die daarop betrekking hebben, naar voren worden gebracht.

Hetgeen in het voorafgaande is gesteld met betrekking tot de maatschappelijke, vormende waarde van het vak kan gezegd worden van de vormende eigenschappen die in het bezig zijn met geschiedenis en staatsinrichting naar voren komen ten aanzien van speciaal informatieverwerking en

rapportage. Omgang met de cyclus van vraagstelling, hypothese, materialen zoeken en evalueren, informatie genereren en rubriceren, en tenslotte rapporteren en verantwoorden, dat alles wordt bij voortduring getraind in een steeds wisselende context. De invalshoeken en de materialen kennen een diversiteit die bij veel andere vakken ontbreekt.

Vanuit de ervaringen met het werk in de VGN-Commissie Volwassenen Educatie is tenslotte nog een aparte aanbeveling geformuleerd. De minister zou voor de verschillende vakken een systeem van wettelijk erkende certificaten moeten ontwerpen voor de afzonderlijke deelkwalificaties. Ik heb die overgenomen omdat zij met name in het volwassenenonderwijs, waar de cursisten afzonderlijke vakken of delen ervan kunnen bestuderen, de kwalificerende functie kan optimaliseren. Een dergelijk systeem zal de organisatie van deze onderwijsvorm een stuk flexibeler maken. Aan de wensen van cursisten, vervolgopleidingen en werkgevers kan men dan direct en efficiënt tegemoet komen.

Een dergelijke systeem dient echter onverlet te laten het brede en oriënterende karakter dat het volwassenenonderwijs voor vele cursisten steeds gehouden heeft.

EEN VOORBEELD VAN DEELKWALIFICATIES VOOR HET VAK GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING uit de cluster staatsinrichting en politieke geschiedenis

EUROPA

Niveau VWO, HAVO, D en C.

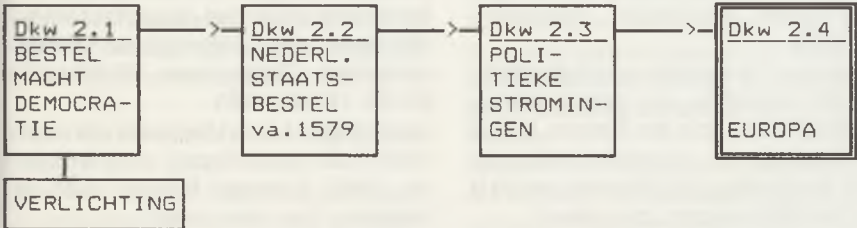
• Algemene omschrijving

De deelkwalificatie EUROPA beschrijft eindtermen die betrekking hebben op de wordingsgeschiedenis van de Europese eenheid. Integratie en desintegratie zijn de centrale thema's zowel op het culturele als op het politieke vlak. In de grote tijdspanne die de deelkwalificatie omvat vanaf de mythe van de stier tot de economische eenwording van 1992 komen continue en discontinue processen naar voren in een pendelen van regionalisme en nationalisme naar de Groot-Europa gedachte. De eindtermen doen recht aan de complexiteit van deze geschiedenis van oorlogen en vredes met mentale, culturele, economische, ecologische en machtspolitieke componenten.

• Relaties en overlapping

De deelkwalificatie EUROPA is de vierde van een reeks deelkwalificaties die staatsinrichting en politieke geschiedenis tot onderwerp heeft. De deelkwalificatie EUROPA evenwel zou ook goed passen na een behandeling van de stof over CULTUUR, BOTSINGEN HARMONIE (deelkwalificatie 4.1). Overlapping treedt op met eindtermen uit de sfeer van aardrijkskunde en maatschappijleer.

• Plaats in de studieweg

• Communicatieve en kwalificerende eigenschappen

Studierichtingen waarvoor de deelkwalificatie van belang is, zijn in alfabetische volgorde:

Archief- en bibliotheekopleidingen
Bedrijfskunde
Beeldende kunsten
Conservatorium
Culturele antropologie
Filosofie
Geschiedenis
Journalistiek
Kunstgeschiedenis en archeologie
Letteren
Management-opleidingen
Museumopleidingen
Muziekwetenschappen

Pedagogisch en andragogisch gerichte opleidingen

Polemologie

Politologie

Rechtswetenschappen

Sociale en fysische geografie

Sociale wetenschappen en opleidingen

of aanverwante studiegebieden.

In de sfeer van de algemene vorming vormt de deelkwalificatie een noodzakelijke bijdrage tot burgerschap en individuele ont-plooiing als mens en als cultuurdrager. Politieke vorming tot Europees burger krijgt middels deze deelkwalificatie extra accent. De deelkwalificatie bevordert de noodzakelijke vaardigheden voor vervolgstudies en beroepspraktijk.

• Studielast, niveauplaatsing en modulering

Looptijd van een op deze stof gebaseerde moduul zou kunnen zijn 6 tot 8 weken. Zowel in C- en D-sfeer als in het HAVO en VWO.

• Eindtermen kennis

De kandidaat:

1. heeft een goed overzicht over de geschiedenis van Europa en van de Europese Gedachte;
2. kent de belangrijkste integratie-ideologieën met betrekking tot Europa uit de ge-

schiedenis en hun praktische uitwerking; bijvoorbeeld de Pax Romana in de Oudheid, de Civitas Dei in de Middeleeuwen, het Habsburgse Europa van de Renaissance, de Franse Revolutie en het Napoleonische Imperium in de Nieuwe Tijd, de As Rome-Berlijn en de Fascistische Revolutie in de Nieuwste Geschiedenis en in de contemporaine sfeer en tenslotte het Verdrag van Rome, de wording van de Europese Gemeenschap en de desintegratie van het Oostblok en het Westblok;

3. kent de tegenstrevende factoren in de geschiedenis van de Europese eenwording; bijvoorbeeld koloniale rivaliteit en het imperialisme, het succes van de diverse godsdienstige hervormingen, de

vorming van nationale staten, de worteling van racisme, nationalisme en regionalisme en tenslotte blokvorming en de Koude Oorlog;

4. kan oorzaken en gevolgen van de Eerste en Tweede Wereldoorlog plaatsen in het raamwerk van de Europese geschiedenis.

• Eindtermen vaardigheden

De kandidaat:

1. is in staat om de complexiteit van de geschiedenis van landen en volkeren te overzien in hun cultureel-antropologische, politiek-historische en sociaal economische aspecten;
2. kan grotere historische perioden overzien en analyseren; toont daarbij categoriëren van tijd te kunnen hanteren: van het evenementiële niveau (het niveau van de afzonderlijke gebeurtenissen) tot de longue duree (het niveau van de lange golfbewegingen in de geschiedenis), van het synchronische (het samenvallen van gebeurtenissen) tot het diachronische gebeuren (de processen die men dwars door de tijdperken heen kan waarnemen);
3. onderscheidt integratieprocessen en desintegratieprocessen moeiteloos, ook waar zij simultaan aanwezig zijn;
4. kan geschiedkundige kaarten van Europa historisch plaatsen en verklaren;
5. kan relevant bronnenmateriaal interpreteren en plaatsen in de Europese geschiedenis;
6. onderscheidt interpretaties van deze geschiedenis, bijvoorbeeld van een Europees standpunt ondernomen, van feiten en kronieken;
7. kan een mening ontwikkelen en met argumenten ondersteunen in discussie en debat;
8. is in staat vragen van ethische aard rond sociaal-culturele (geschiedenis-)vraagstukken zinvol te benaderen;
9. kan mondeling en schriftelijk op heldere wijze communiceren over de stof van deze deelkwalificatie;
10. toont aan op de schaal van deze deelkwalificatie de gangbare onderzoekscyclus adequaat te kunnen hanteren:
 - a. evt. onderwerp vaststellen en omschrijven
 - b. probleemstelling formuleren
 - c. (bronnen)materiaal verzamelen
 - d. vragen en hypothesen op stellen mbt. dit materiaal
 - e. gegevens eruit putten, wegen, rubriceren en opslaan
 - f. stellingen formuleren
 - g. stellingen en werkwijze verantwoorden
 - h. rapporteren

LITERATUUROVERZICHT

Advies eindexamenprogramma's -C en -D: geschiedenis en staatsinrichting. BRUG-commissie, s.l. mei 1987.

Advies eindtermen basisvorming voortgezet onderwijs: geschiedenis en staatsinrichting. Ontwikkelgroep geschiedenis en staatsinrichting, juli 1989.

Advies Onderwijsraad met betrekking tot de concept-beleidsnotitie "Modulering in het Voortgezet Onderwijs". Onderwijsraad, Den Haag juli 1988.

Advies over de voorlopige eindtermen basisvorming voortgezet onderwijs: 14 geschiedenis en staatsinrichting. Ontwikkelgroep geschiedenis en staatsinrichting, uitgave Ministerie van onderwijs en wetenschappen, Den Haag jan. 1989.

R.V.J. Alberts, R. van Krieken, *Handreiking bij het ontwikkelen en formuleren van deelkwalificaties voor het AVO/VWO.* CITO, Arnhem dec. 1988.

L. de Blois, *Preadvies ten behoeve van de besturen van het NGH en de VGN over het concept-rapport "Advies Eindtermen Basisvorming Voortgezet Onderwijs Geschiedenis en Staatsinrichting"* namens de Onderwijscommissie van NHG en VGN. In *Kleio* 2 1989, p34.

J.C.H. Blom, A.F. Manning, *Advies over het rapport van de ontwikkelgroep eindtermen geschiedenis en staatsinrichting, uitgebracht op verzoek van de staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen.* Amsterdam /Nijmegen, feb. 1989.

J. Brouwer, *De positie van staatsinrichting ten opzichte van geschiedenis, geplaatst in het licht der historie.* ACLO geschiedenis en staatsinrichting juli 1986; toegevoegd als Werkdocument II aan het HEG-rapport (zie aldaar).

Beleidsnotitie Modulering in het Voortgezet Onderwijs; kaders voor de ontwikkeling van modulair onderwijs in het beroepsonderwijs, het LBO en het AVO/VWO. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Zoetermeer juni 1988.

De HEG en de stofkeuze; een instrument voor het ontwikkelen van thema's ontworpen door enkele leden van de HEG. Commissie HEG werkdocument IV, Enschede juni 1987.

J. van Deth, *Staatkundige basisvorming; binnenkort moet een willekeurige vijftienjarige meer weten over politiek en bestuur dan menig specialist nu.* In *Intermediair* jrg. XXV 26, 30 juni 1989.

A.B. Droogleevers Fortuijn, H.H.C.M.

Christiaans, J.W.M. Meijer, *Aansluiting gemist: over de eisen van het wetenschappelijk onderwijs aan het VWO.* Nieuw Zicht, 9 januari 1987, pag. 9-15.

M. van Dyck, J. van den Elshout, K. Hoogeveen, *Van voortgezet onderwijs naar HBO; problemen, oorzaken, oplossingen?* Eindrapportage project Aansluitingsproblematiek VO-HBO. LICOR, Leiden 1985.

M. van Dyck, H.C. Schneider, R.A.J. Baks, *Vakkenpakketten en de kwalificatie voor HBO en WO.* LICOR, Leiden 1989.

Eindadvies werkgroep herziening eindexamen geschiedenis en staatsinrichting (HEG) MAVO, HAVO, VWO. Commissie HEG, Enschede juni 1987.

Geordend grondmateriaal voor het artikel van A.B. Droogleevers Fortuijn, H.H.C.M. Christiaans, J.W.M. Meijer, Aansluiting gemist: over de eisen van het wetenschappelijk onderwijs aan het VWO. Plaats en jaar niet vermeld.

F. Goetze, *Enkele suggesties voor een uniforme opbouw en redactie van de eindrapporten vakdeskundigen deelkwalificaties.* CITO, Arnhem juli 1989.

A.H.T. Janssen, *De aansluiting tussen voortgezet onderwijs en hoger onderwijs; een literatuurstudie van Nederlandse (onderzoeks)literatuur na 1980.* Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Zoetermeer juli 1988.

Moduleren in het dag-/avondonderwijs. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Zoetermeer VE/564-20/89135, 16 feb. 1989.

Overgangen binnen het onderwijs en intrede in de maatschappij; onderwijsmatrix 1985. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag 1987.

Overwegingen die geleid hebben tot de modernisering van de huidige examenprogramma's HAVO en VWO. Commissie HEG werkdocument I, Enschede juni 1987.

Richtlijnen voor modulering; een uitwerking van het advies "Op breed spoor". Adviesgroep projecten 2e fase van het voortgezet onderwijs, Zeist 1987.

Staatsinrichting. Commissie HEG werkdocument III, Enschede juni 1987.

kleio

Kleio-gesprek met drie docenten in Twente

Jan de Ruiter en Henk Termeer

Als rode draad van het gesprek diende de vraag hoe en in hoeverre docenten geschiedenis de ontwikkelingen in hun vakwetenschap bijhouden en welke obstakels daarbij te overwinnen zijn.

We spraken op 8 december 1989 met Peter van der Pluym, Marga Tame-ling en Alfons Baak in het Twickelcollege in Hengelo.

Kleio: Hebben jullie het idee dat wat je in de klas onderwijst ook helemaal 'upto date' is?

Docenten: Nou nee, die illusie hebben we niet. Velen van ons lopen om zo te zeggen 'op de automatische piloot', d.w.z. drijven op de kennis die tijdens de eigen opleiding verworven werd. Hier en daar aangevuld met extra kennis, maar dan op terreinen waar je zelf een bijzondere belangstelling voor hebt. Dat geeft wel eens het onaangename gevoel van: is wat ik nu vertel eigenlijk niet achterhaald? Dat geldt dan vooral voor de stof over de periode vóór 1800. Over de tijd daarna voel je je op vastere bodem; daar is het veel beter mogelijk om redelijk dicht bij het wetenschappelijke niveau aan te sluiten, omdat het aanbod van extra informatie veel ruimer is.

Met name de stof voor de groep van 14-16 jaar is een probleem, omdat er over de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd veel minder materiaal te krijgen is.

Kleio: Wat zien jullie als de belangrijkste obstakels?

Docenten: De factor tijd in de eerste plaats. De gemiddelde leraar is qua tijd en middelen niet in staat om alle onderwerpen bij te houden. Anders dan bij verwante vakken als aardrijkskunde en economie, is er bij geschiedenis sprake van veel meer onderwerpen waarover gepubliceerd en gediscussieerd wordt. Eigenlijk zou je om de zoveel jaren een jaar studieverlof moeten krijgen om in de collegebanken gericht bij te kunnen tanken. Een andere mogelijkheid zou zijn om de normbetrekking terug te brengen en de vrijkomende uren aan min of meer permanente bijscholing te besteden. Maar een jaar geconcentreerde bijscholing werkt waarschijnlijk beter.

Van de nieuwe collega's geschiedenis komen helaas nauwelijks impulsen voor vernieuwing. Er zijn niet veel vacatures en vaak worden ze vervuld door afgestudeerden van

de nieuwe lerarenopleidingen. Maar zij hebben in het algemeen te weinig surplus om zelf met nieuwe onderwerpen of visies te komen.

Nascholing

Kleio: En de diverse nascholingscursussen dan?

Docenten: Die werken in elk geval wel enthousiasmerend en geven je tenminste eventjes het idee dat je lekker hebt bijgetankt. Zelfs aanvankelijk sceptische collega's vonden het achteraf leuk en nuttig. Vooral vanwege de uitgedeelde syllabus en de tips en contacten die je er met collega's opdeed. Ze halen je even uit je isolement. Maar een groot probleem is dat de nascholingscursussen voor deze regio bijna altijd te ver weg zijn, in Nijmegen of in Groningen. Bijeen cursus van zo'n tien bijeenkomsten wordt die grote afstand een wezenlijk bezwaar.

Daarom, wil die nascholing effectief zijn, dan zullen de wetenschappers de provincie in moeten. Door een aantal scholen samen uit de regio zou dat toch dichterbij huis te organiseren moeten zijn! Zoals de situatie nu is, zijn veel docenten zelfs niet geneigd om de bijscholing over CSE-onderwerpen te volgen.

Kleio: Hebben de CSE-onderwerpen dan niet een vernieuwende werking?

Docenten: Jawel, die prikkelen je in elk geval om extra-kennis te verwerven. Bijvoorbeeld over de geschiedenis van de VS en over Nederland in de jaren 50. Maar voor het onderbouw-onderwijs, waar de behoefte aan aanvullende kennis het nijpendst is, bieden ze geen soelaas. Je kunt maar af en toe ook daar profiteren van de nieuwe kennis die je voor de CSE-onderwerpen opdeed. Daarom zou het goed zijn als de CSE-

onderwerpen nu juist eens over de Oudheid, de Middeleeuwen of de Nieuwe Tijd zouden gaan. Dat zou ook de uitgeverijen dwingen om die perioden eens wat minder stiefmoederlijk te behandelen en leiden tot publikatie van nieuw lesmateriaal en tot nascholing op gebieden waar die het hardst nodig is. Tenslotte besteden alle leerlingen toch tenminste twee jaar juist aan die vroegere perioden.

Eigen onderwerpen

Kleio: Jullie lijken niet erg tevreden met de bestaande methoden.

Docenten: Och, je probeert er zo goed mogelijk mee te werken. Tijd om eigen lesmateriaal te maken is er steeds minder. Bovendien maken de bezuinigingen dat ook moeilijker. Het werken met zelf geproduceerd materiaal komt eigenlijk steeds minder voor omdat het betekent dat je veel moet fotokopiëren. En de schoolleiding probeert dat zoveel mogelijk af te remmen. Ook de ouders, die immers voor de methode betaald hebben, willen dat die dan ook gebruikt wordt. Zo wordt de rol van de docent steeds verder terug geschroefd naar die van een reproducerende uitvoerder.

Het gebruik van vakliteratuur

Kleio: Laten we dan eens nagaan welke informatiebronnen voor het vakinhoudelijke element in jullie onderwijspraktijk het belangrijkste zijn.

Allereerst de hand- en studieboeken uit je studententijd.

Docenten: Die gebruiken we inderdaad nog regelmatig, meestal om iets in op te zoeken of om weggezakte kennis op te frissen.

Kleio: Gebruiken jullie ook vakboeken die je na je studie hebt aangeschaft?

Docenten: Dat gebeurt maar heel selectief. Je koopt voornamelijk boeken over onderwerpen waarin je zelf sterk geïnteresseerd bent. Ook lees je in vakanties wel historische boeken, maar dan toch veelal wat lichtere kost: boeken van Barbara Tuchman en biografieën; daaraan valt ook nog best vaak

iets nuttigs te ontlenu voor de les.

Kleio: Maken jullie regelmatig gebruik van boeken uit de schoolbibliotheek?

Docenten: Nee, zelden of nooit. Soms bij de voorbereiding van leeslijsten van eindexamenleerlingen. Maar de basis voor de lesvoorbereiding wordt gevormd door de boeken die je zelf hebt.

Kleio: Noem eens wat boeken of naslagwerken die vaak dienst doen voor de lesvoorbereiding.

Docenten: Nou, de *AGN* (Algemene Geschiedenis der Nederlanden) natuurlijk, de *GWP* (Grote Winkler Prins), *Palmer* en ook vaak *Sesam Atlas voor de wereldgeschiedenis*. Verder heel regelmatig diverse andere geschiedenismethoden en -katernen, vooral de uitgebreide, wat oudere methoden: *Blonk/Romein*, *Vercauteren*. Juist daarin vind je vaak net zoveel meer informatie als je voor de lesvoorbereiding nodig hebt.

Voor het verzamelen van teksten over een onderwerp worden de diverse bronnenboeken gebruikt; jammer is dat de serie 'Historische Bronnen' van het KPC niet is voortgezet.

Kleio: En de wetenschappelijke vaktijdschriften en congressen, houden jullie die nog bij?

Docenten: Absoluut niet. Het *Tijdschrift voor geschiedenis*, de *BMGN*, de *Internationale Spectator* of het *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* zijn allemaal veel te specialistisch en voor de dagelijkse lespraktijk niet vlot toepasbaar. Het abonnement op een of meer van die vaktijdschriften hebben we al snel na ons afstuderen opgezegd. Dat was eigenlijk een vrij pijnlijk moment, omdat je het toch jammer vindt om afscheid te nemen van de wetenschappelijke wereld. Maar van de andere kant: wat heb je aan een alsmaar groeiende stapel zeer specialistische wetenschappelijke produkten, waar je in je lessen toch niets mee kunt?

De rol van minder zware bronnen van informatie

Kleio: Aan andere, minder of niet-wetenschappelijke bladen, hebben jullie daar wél wat aan?

Docenten: Ja, veel meer dan aan de wetenschappelijke bladen. Vooral *Spiegel historiael* en *Kleio* worden vrij regelmatig gebruikt. Die publiceren geen puur wetenschappelijke verhalen, maar brengen tenminste artikelen die op de gewone leerstof aansluiten. Neem nou het artikel van Bosmans in *Spiegel historiael* over het Nederlandse overheidsbeleid t.a.v. vrouwen. Dat

sloot mooi aan bij wat al bekend was en bood toch veel nieuwe informatie. Als je zo'n artikel gelezen hebt, dan heb je tenminste even het gevoel dat je weer 'bij' bent.

Het onderwijsveld heeft dus geen behoefte aan zuiver wetenschappelijke artikelen, maar wel aan min of meer hapklare brokken, die doordat ze al zijn voorverteerd, snel in de lespraktijk kunnen worden verwerkt. Die tussenschakel tussen vakwetenschap en onderwijspraktijk is heel essentieel, maar er zou nog veel aan verbeterd moeten worden. Bijvoorbeeld door meer geschikte artikelen te brengen over onderwerpen uit de periode vóór 1800, door veel korte maar goede boekbesprekingen op te nemen. Er mogen best specialisten in schrijven, als ze er maar voor zorgen dat de nieuwe informatie die ze leveren niet te gedetailleerd is en zo 'vertaald' wordt, dat ze aansluit op wat er in de gangbare geschiedenismethoden staat.

Aan *Reflector* heb je de laatste jaren veel minder dan vroeger, omdat het veel minder historisch is geworden. Het richt zich te veel op de actualiteit en dan nog voornamelijk op een nogal 'maatschappijleer-achtige' manier. In *Intermediair* daarentegen verschijnen heel geregeld zeer nuttige historische overzichtsartikelen, maar merkwaardig genoeg kun je je daarop juist als historicus niet gratis abonneren.

Kleio: De *Kleio-Didactica*'s, voldoen die in de onderwijspraktijk?

Docenten: Dat wisselt heel sterk en hangt nogal van het onderwerp af. Sommige afleveringen laat je al bij voorbaat ongelezen omdat het thema voor je onderwijs van dat moment niet van belang is. Wel leg je het dan bij de voorraad van materiaal dat je in de toekomst nog eens zou kunnen gebruiken.

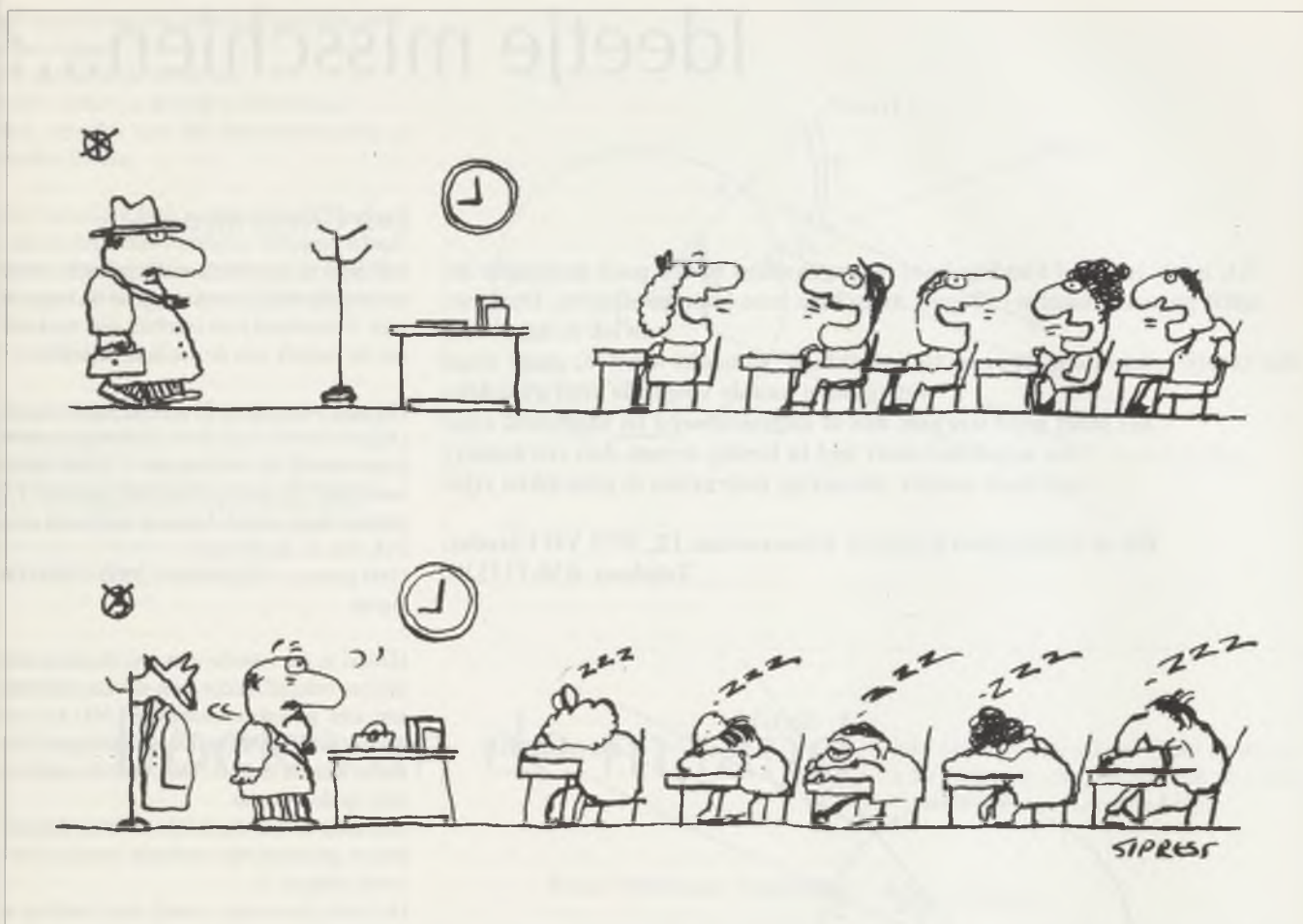
Kleio: Maken jullie veel gebruik van dag- en weekbladen voor je onderwijs?

Docenten: In elk geval heel regelmatig. Die helpen je om de geschiedenis van de laatste honderd jaar spelenderwijs bij te houden en zonodig in te spelen op de actualiteit. Maar voor de periode vóór 1800 heb je er weer weinig aan; daaraan besteden ze maar af en toe aandacht. Maar als dat gebeurt, zoals bij het uitkomen van een belangrijk boek (neem bijvoorbeeld Le Roy Ladurie's *Montaillou*) of bij herdenkingen als van de Franse Revolutie, van William and Mary, de Spaanse Armada en de Amerikaanse Bicentennial, dan heb je er meestal ook meteen echt veel aan omdat in kort bestek en in begrijpelijke taal hoofdzaken opeen aantrekkelijke manier worden behandeld.

Kleio: En dan tenslotte radio en televisie, wat voor rol spelen die bij jullie historische

kleio

nummer 2/90
pagina's 24 en 25

informatievoorziening?

Docenten: Historisch beeldmateriaal of historische documentaires zijn al met al best belangrijk geworden voor het geschiedenis-onderwijs. In de praktijk wordt naar schatting zo'n 10% van de lestijd aan het vertonen van videobanden besteed. Meestal gaat het dan om korte stukjes van een minuut of vijf, die als instap voor een onderwerpdienst kunnen doen of om een wat langer stuk als afsluiting van al behandelde stof. Want de meeste historische beeldproducties (bijvoorbeeld die over de staatsinstellingen van de Sowjet-Unie en van de VS en over Nederland in de Koude Oorlog) zijn door hun informatiedichtheid wel geschikt om zelf 'bij te tanken', maar juist daardoor en bij gebrek aan een educatieve opbouw voor de meeste leerlingen veel te hoog gegrepen. De NOT-bandens vormen daarop een gunstige uitzondering: geen overdaad aan informatie, didactisch goed opgebouwd en gedoseerd en bovendien van een goed niveau. Jammer is alleen wel dat over de Grieken en Romeinen en over de Middeleeuwen weer niets te krijgen is.

De kloof

Kleio: Hoe zou volgens jullie de informatie-kloof tussen vakwetenschap en onderwijspraktijk verkleind kunnen worden?

Docenten: Je moet je natuurlijk eerst afvragen in hoeverre dat wel nodig is. Beide hebben in eerste instantie hun eigen werkteerrein. Docenten, laat staan leerlingen, hoeven helemaal niet op de hoogte te zijn van de allerlaatste vorderingen van de historische wetenschap op allerlei gebieden. Maar van de andere kant dreigt er toch wel een zekere verstarring op te treden. Dat komt doordat de wetenschappers zich steeds meer specialiseren en het onderwijsveld onvoldoende in staat wordt gesteld om zijn min of meer gedateerde kennis op een gerichte wijze bij te spijkeren. Bovendien zou het riskant kunnen zijn als er naar buiten toe teveel verdeeldheid zou blijken tussen vakwetenschappers en docenten.

Om de crisis te doorstaan waarin het vak zich bevindt, zouden de historici zoveel mogelijk één front moeten blijven vormen. Maar daarvoor is wel nodig dat de weten-

schappers zich aanpassen aan de wensen van het onderwijsveld, terwijl anderzijds de docenten meer bereid en in staat zouden moeten zijn om hun kennis op te frissen. Een blad als *Kleio* heeft daarin natuurlijk een heel belangrijke, want bemiddelende functie. Dat geldt op vakinhoudelijk terrein maar ook bij het duidelijk maken van de nogal wazige politieke verwickelingen. Wat heeft er bijvoorbeeld in het recente verleden allemaal in de commissie eindtermen basisonderwijs rond het vak geschiedenis gespeeld? En wat staat er nog te gebeuren? In hoeverre kunnen we daar, georganiseerd binnen de VGN, sturing aan geven?

Kleio: Wij danken jullie voor dit gesprek.

Ideetje misschien...?

Als u iets leuks of handigs bent tegengekomen of een goed geslaagde les heeft gegeven, kunt u collega's misschien mee laten profiteren. Deze rubriek is daarvoor.

Het ideetje... kan door de redactie 'persklaar' gemaakt worden, maar moet wel voldoen aan de volgende voorwaarden:

- het moet goed werken, dus al uitgeprobeerd en bijgesteld zijn;
- het moet niet meer tijd in beslag nemen dan een lesuur;
- het moet zonder uitvoerige instructies te gebruiken zijn.

Bel of schrijf Bart Engbers, Klaverstraat 12, 3572 VD Utrecht.
Telefoon 030-713329.

Een Grieks idee

het Griekse alfabet), omdat hij zich overal mee bezig hield, maar nergens de beste in was. Verrassend juist is echter zijn methode om de omtrek van de aarde te bepalen!

Hij nam waar dat op 21 juni de zon in Syene (Egypte) in het Zenit door zijn hoogste stand ging, terwijl in Alexandrië - 5000 stadia verderop - de zon op hetzelfde moment 7.2 graden lager stond. Daaruit volgt een omtrek van de aarde van $(360 \text{ graden} : 7.2 \text{ graden}) \times 5000 = 250.000$ stadia

Helaas is de waarde van een stadium niet precies bekend, zodat men slechts uitersten aan kan geven: minimaal 37.500 km tot maximaal 50.000 km. De hedendaagse literatuurwaarde is 40.077 km voor de aardomtrek op de evenaar.

Eén ding is wel duidelijk: de door Eratosthenes gehanteerde methode werkt uitstekend! (figuur 1)

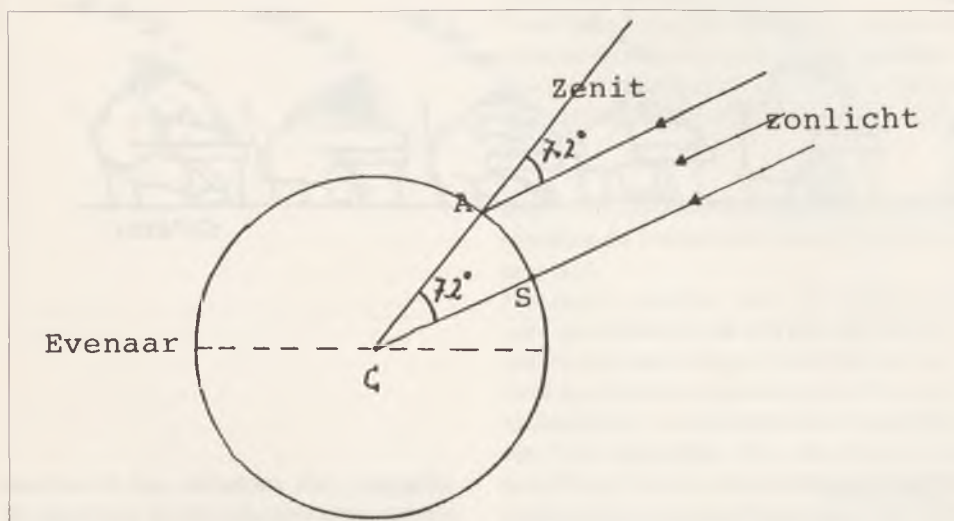
Het leek de moeite waard deze meting te herhalen.

Men kan uiteraard midden in het jaar een reisje naar Egypte ondernemen, maar dat stuit vaak op praktische bezwaren. Waarom dan niet gekeken of de methode ook in Nederland werkt?

Na telefonisch contact bleken zowel de landmeetkundige dienst van Leeuwarden als die van Maastricht bereid om op 17 november 1989 om 12.24 u. wanneer de zon in zijn hoogste stand staat, de zenithhoogte te schieten. Zenithoogte is de hoek tussen het midden van de zon en het Zenit.

Zij maten respectievelijk 80,215 en 77,612 graden. Let wel dat dit decimale graden zijn waarmee de landmeetkundige diensten werken: een rechte hoek bevat 100 graden, een hele omtrek 400. Het verschil in zenithhoogte tussen beide steden is $80,215 - 77,612 = 2,603$ graden (figuur 2)

Weliswaar kan men de afstand Leeuwarden-Maastricht via de Bosatlas schatten op 260 km met een onnauwkeurigheid van 2 km, maar beter is uit te gaan van de exacte coördinaten van de waarnemingsplaatsen in beide steden. Ook hierbij waren de diensten erg behulpzaam: de afstand bedroeg 260,98 km met een onnauwkeurigheid van maar 20 meter! Uiteraard is de genoemde afstand gecorrigeerd voor het feit dat beide waarne-

Figuur 1. Methode van Eratosthenes.

Op 21 juni staat de zon 's middags loodrecht in Syene (S) en in Alexandrië (A) 7.2 graden lager, een hoek die gelijk is aan de hoek bij C (centrum). De afstand tussen de twee plaatsen is 5000 stadia en correspondeert met 7.2 graden, het 1/50 deel van de aardomtrek.

Ik kreeg een leuk ideetje toegestuurd door de heer Bleijendaal uit Uitgeest. Hij heeft met hulp van enkele mensen uit Maastricht en Leeuwarden de berekening van de omtrek van de aarde door Eratosthenes opnieuw uitgevoerd. De Griekse wetenschapper bleek heel dicht bij de juiste uitslag te komen.

Een goed voorbeeld van 'Je kiest pas exact met geschiedenis in je pakket'.

Eratosthenes in de Lage Landen

De Griekse wetenschapsman Eratosthenes (275 v. Chr. - 195 v. Chr.) kreeg wegens de vele gebieden waarin hij goed thuis was de bijnaam 'beta', d.w.z. de tweede (letter van

kleio

nummer 2/90
pagina's 26 en 27

mingsplaatsen niet geheel op dezelfde meridiaan liggen.

De aardomtrek wordt nu:

$(400 : 2,603) \times 260,98 = 40.105 \text{ km}$

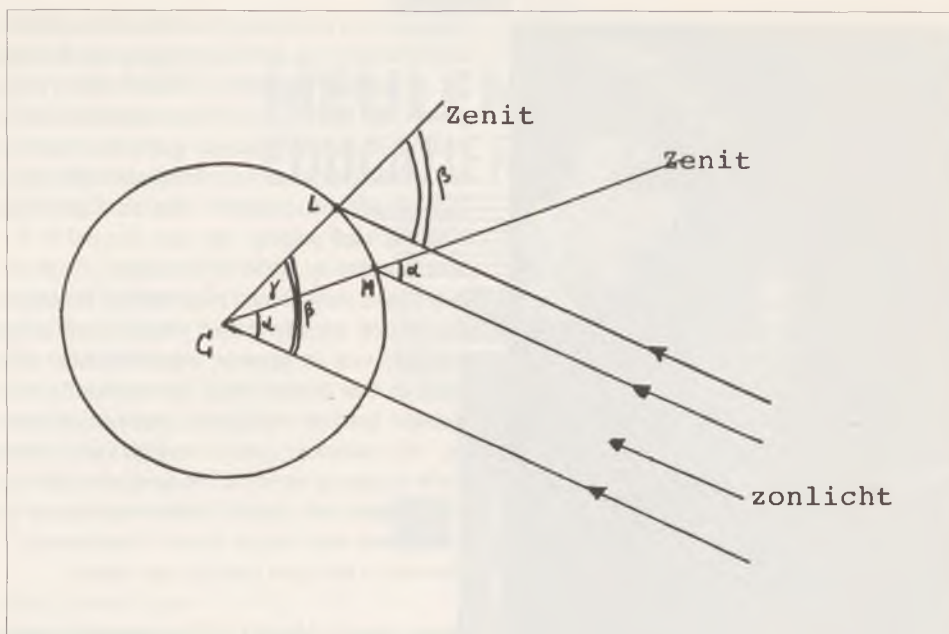
Het verschil met de literatuurwaarde is slechts 28 km.

Met hartelijke dank aan de heren Wessels en Spaargaren van Publieke Werken Maastricht, afdeling Cartografie, en de heer Ter Steege van het kadaster in Leeuwarden.

Fons Bleijendaal

Figuur 2. Doorsnede van de aarde op 17 november 1989 om 12.24 uur.

De bij Leeuwarden (L) en Maastricht (M) gemeten zenithoogten b en a zijn met hoogjes aangegeven. Deze corresponderen ook met de hoeken bij het middelpunt C van de aarde. Gemakkelijk is in te zien dat $c = b - a = 2,603$ en dat deze hoek correspondeert met de afstand L/M .

Boek van de maand

Ruud Slotboom bespreekt:

Philip Metcalfe, 1933. Uitgeverij Balans, Amsterdam 1989 (vertaling van 1933, New York 1988, door J. Verheydt), met bibliografie en namenregister, 372 blz., prijs f35,-.

Wie zich tot doel stelt om de enerverende gebeurtenissen rond Hitler's machtsovername te beschrijven vanuit het perspectief van de mensen die toen leefden, maakt het zich zeker niet gemakkelijk. De Amerikaanse schrijver Philip Metcalfe nam deze uitdaging aan en liet geen twijfel bestaan over zijn uitgangspunt: 'Wat ik wilde was naar die tijd kijken met de ogen van de mensen die toen leefden. Ik wilde dat de lezer even onwetend en verward zou zijn als de mensen toen soms waren'.*

Het nadeel van boeken door historici is volgens Metcalfe dat het net is 'alsof je vanaf zo'n grote hoogte over de gebeurtenissen heen vliegt dat de taal je geen enkele persoonlijke ervaring geeft. Wat ik wilde was een boek schrijven dat maar enkele meters boven de aarde zweeft en waarvan de taal je een persoonlijke ervaring verschaft, zoals de taal van een romanschrijver doet'.

Het resultaat van zijn pogingen is het boek 1933 dat vorig jaar in een Nederlandse vertaling verscheen. Het verhaal is gebaseerd op brieven, dagboeken en memoires van vijf mensen die destijds in Duitsland woonden. Alles is aan primaire bronnen ontleend en, zo verzekert de schrijver in zijn inleiding, 'wat ik niet te weten kon komen, heb ik niet verzonnen'.

De hoofdpersonen van het boek zijn zorgvuldig gekozen. Het betreft de Amerikaanse ambassadeur en zijn dochter, de Duitse perschef voor buitenlandse verslaggevers, een destijds zeer bekende joodse society-verslaggeefster en de eerste inspecteur-generaal van de Gestapo. Zij alle waren belangrijk genoeg om de gebeurtenissen rond Hitler's machtsovername van nabij te kunnen volgen. Aan de andere kant waren zij ook weer niet zo belangrijk dat zij de geschiedenis beslissend hebben beïnvloed; het blijven 'gewone' mensen, waarmee de lezer zich zonder veel moeite kan identificeren.

Aan de hand van hun ervaringen schildert Metcalfe 'een vergane wereld van persoon-

lijke en dagelijkse kleuren', om zo de geschiedenis te beschrijven van een revolutie 'zoals de mensen die zelf beleefden'.

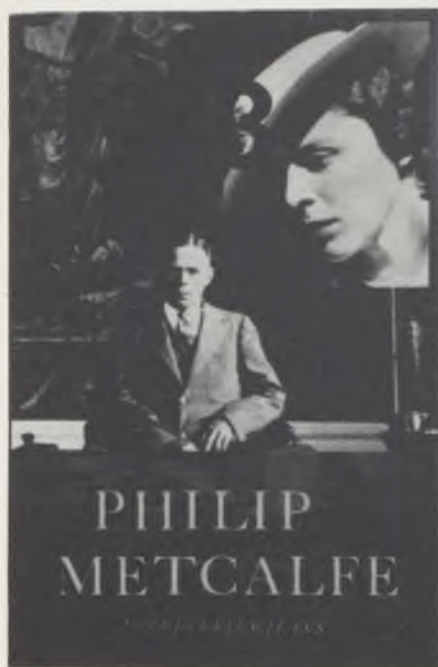
De inhoud

Tot veler verbazing werd William Dodd, hoogleraar Geschiedenis van het Amerikaanse Zuiden, door de nieuwe president Roosevelt tot ambassadeur in Duitsland benoemd. Hij koos voor deze bescheiden historicus en amateur op het diplomatieke vlak omdat hij 'een Amerikaanse liberaal in Duitsland wilde hebben bij wijze van nadrukkelijk voorbeeld'.

Zo arriveerde Dodd in juli 1933 met zijn familie in Berlijn. Onder hen was zijn dochter Martha, een jonge vrouw met zoveel charme dat zij menigeen het hoofd op hol zou brengen. Zij stortte zich vol overgave in het societyleven en merkte al snel dat de Duitsers niet het stelletje tirannen waren waar men ze thuis in Amerika voor hield. Ze leerde vele mensen kennen en had zelfs een korte ontmoeting met Adolf Hitler.

Dat had zij te danken aan Ernst Hanfstaengl - bijgenaamd 'Putzi' - die de buitenlandperschef van de nazi-partij was. Het regelen van een bezoekje van de dochter van de Amerikaanse ambassadeur aan de Führer was echt iets voor hem. Deze ijdele en ietwat verwijfde zoon van een Duitse vader en een Amerikaanse moeder was er trots op een oude kennis van Hitler te zijn. Aan iedereen vertelde Putzi dat de Führer al sinds 1921 bij hem op de koffie kwam en regelmatig luisterde naar de rustgevende

* De citaten van Metcalfe zijn afkomstig uit een interview in de Volkskrant van 29 april 1989.

klanken van zijn pianospel. Wat de perschef niet vertelde was dat hij in de loop van de tijd tot de hofnar van Hitler's Derde Rijk was geworden. Door zijn overdreven zelfgenoegzaamheid en onmogelijke grappen en groten werd hij telkens weer het slachtoffer van zijn eigen onhandigheid. Zo eindigde hij ooit, na een poging om een journalist te weerhouden op Hitler af te stappen, dankzij een flinke duw in een plantenbak. En toen hij op een society-avond voor diplomaten inplaats van in gepaste avondkleding vol trots in een nieuw bruin SA-uniform met gelakte laarzen verscheen, werd hij direct op zijn nummer gezet: terwijl Putzi met volle teugen genoot van de aandacht die hij trok, stapte een joodse bankier op hem af: *'Als ik me niet vergis doctor Hanfstaengl, zijn wij in de verte familie van elkaar'*.

Maar terwijl Martha zich vermaakte met thé-dansants en Hanfstaengl vol overgave zijn functie uitoefende, werd het anderen duidelijk dat Duitsland snel aan het veranderen was.

Onder hen was Bella Fromm, een joodse society-verslaggeefster die de rubriek 'Berliner Diplomaten' verzorgde in de deftige *Vossische Zeitung*. Alhoewel de in maart 1933 door Goebbels uitgeroepen nationale boycot van joden in Berlijn beperkt bleef tot het met verf bekladden van winkels, merkte Bella Fromm dat haar functioneren steeds moeilijker werd. Al snel werd zij getroffen door Goebbels perswet die voorschreef dat het voor joden verboden was om journalist te zijn.

Ze werd van de officiële lijst van verslaggevers geschrapt. Daarna schreef ze af en toe een ongesigneerd artikel.

Een ander die de veranderingen aan den lijve ondervond was Rudolf Diels, de eerste inspecteur van het door Goering ingestelde Geheime Staatspolizeiamt, kortweg de Gestapo. Diels moest de politieke tegenstanders van de nazi's uitschakelen en schuwde gebruik van geweld niet. Maar alhoewel hij ervan overtuigd was dat lijfstraffen in zijn organisatie noodzakelijk waren, gingen de gewelddaden van de SA hem te ver.

Terwijl hij probeerde binnen de bestaande structuren zijn doel te bereiken, waren de bruinhemden na de machtsovername begonnen met de grote vereffening: communisten, sociaal-democraten en zomaar persoonlijke vijanden werden door de SA-troepen opgepakt en in concentratiekampen of kelders gruwelijk mishandeld. Diels probeerde via zijn directe chef Goering het geweld van de SA te beteugelen. Maar hij bereikte hier slechts mee dat zijn eigen positie in gevaar kwam. Hij raakte verstrikt

in de machtsstrijd die losbrandde tussen de Gestapo, de SA en de SS. Dat leidde uiteindelijk tot zijn ontslag. Hij was zijn leven niet meer zeker en probeerde zich te beschermen door via Martha Dodd in contact te blijven met het 'veilige' diplomatieke wereldje. Juiste contacten waren in die tijd van levensbelang!

Ernst Roehm, de leider van de SA, had duidelijk de verkeerde contacten, althans dat vonden de andere nazi's. Op beschuldiging van het beramen van een staatsgreep en verdacht van allerlei seksueel immoreel gedrag werden Roehm en zijn SA-handlangers in de Nacht van de Lange Messen om het leven gebracht.

Maar ook lastige dwarsliggers waren hun leven tijdens deze moordpartij niet zeker. Diels vluchtte naar een afgelegen landgoed. Hanfstaengl was blij dat hij op dat moment voor een privé-bezoek in Amerika zat. Toen hij na zijn terugkeer in Duitsland Hitler ontmoette zei deze: *'Kijk eens aan, daar hebben we meneer Hanfstaengl weer! Hebben ze u nog niet te grazen genomen?'*.

De Amerikaanse ambassadeur Dodd deed intussen verwoede pogingen om te voorkomen dat Amerikaanse burgers werden gemolesteerd. Hij protesteerde krachtig wanneer zijn landgenoten al dan niet hardhandig lastig werden gevallen en trachtte tevens om enkele Duitsers te beschermen tegen de nazi's. Zijn dochter Martha verloor haar naïviteit. Ze zag dat achter de ordelijkheid een gruwelijke waarheid schuilging. Ze hoorde verhalen over kampen en martelkelders en merkte dat de Duitse charme veelal bedoeld was om haar te kunnen uithoren.

Oog voor detail

Philip Metcalfe is zonder meer geslaagd in het doel dat hij zich bij het schrijven van 1933 stelde. De lezers worden meegesleept naar een tijd waarin de gruwelijke gevolgen van de machtsovername van Hitler verschoolen lagen in de toekomst. Hij kijkt inderdaad met de ogen van tijdgenoten en dat levert een verrassend beeld op. Dit is met name te danken aan het feit dat de schrijver veel aandacht besteedt aan 'onbelangrijke' details. Hij weet hiermee een juist beeld te geven van de sfeer in die tijd. Zo beschrijft hij de feeststemming die de machtsovername teweeg bracht aan de hand van een verslag van Martha Dodd. Zij zag hoe dichtbegroeide vijvers werden uitgebaggerd, gevels geverfd, daken gerepareerd en braakliggende akkers omgeploegd. Overal hingen rood-wit-zwarte vlaggen en de dorpen waren met bloemen versierd.

kleio

nummer 2/90
pagina's 28 en 29

Ook de terreur en de angst die deze met zich meebracht komen goed naar voren. Metcalfe laat zien hoe de eerste 'onschuldige' intimidaties van joden en vijanden van het regiem plaats maakten voor een steeds agressiever optreden. Ook de strijd die binnen de nationaal-socialistische partij gaande was wordt duidelijk. Zo voelde Diels zich als chef van de Gestapo al snel bedreigd en had hij bij bezoek altijd twee pistolen binnen handbereik.

Naast deze gevolgen voor het persoonlijke leven besteedt Metcalfe ook aandacht aan de grote gebeurtenissen. Putzi Hanfstaengl ontdekte als een van de eersten de brand in het Rijksdaggebouw en belt Goebbels op. Deze reageert met: *'Is dit soms weer een van je grapjes, Hanfstaengl?'.* Het proces tegen de verdachten van de brand werd bijgewoond door Martha Dodd; zij zag hoe Goering door de Bulgaar Dimitroff op zijn nummer werd gezet en woest uitriep: *'Wacht maar tot ik een schurk als jij buiten de jurisdictie van deze rechtbank heb!'.*

Naast zijn oog voor details heeft Metcalfe ook gevoel voor humor. Toen Hitler de hand van Bella Fromm kuste vroeg ze even later aan een nazi of de Führer soms verkouden was. Hij kon toch vanaf een afstand al een jood ruiken?

En dan de opmerking van Hanfstaengl, die tegen een dochter van Bella Fromm zei: *'Je zou eens naar het antropologisch instituut moeten gaan voor een consult. Als je het mij vraagt is het absurd dat jij als jodin zou moeten worden beschouwd. Je schedel heeft de volmaakte arische vorm.'*

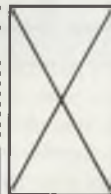
Een ander sterk punt is dat de schrijver zich heeft beperkt tot ware gebeurtenissen. Wanneer hij ook maar iets zelf verzonnen had, zou men - zoals hij zelf terecht opmerkt - kunnen zeggen dat alles verzonnen was. *'Ik wilde voor alles in dit boek bewijzen hebben.'* Dat geeft het boek iets van een documentaire. Hoewel het verhaal leest als een roman weet je dat alles waar gebeurd is en dat maakt het extra spannend.

Subjectiviteit

1933 Heeft toch ook zijn zwakke punten. Metcalfe baseert zich voornamelijk op de biografieën van de hoofdpersonen. Daarmee loopt hij het risico dat hij de subjectiviteit van die personen overneemt en de waarheid geweld aandoet. Immers, de meeste biografieën zijn pas na de oorlog geschreven en dus ongetwijfeld beïnvloed door alles wat na 1933 gebeurde. Een goed voorbeeld hiervan is Rudolf Diels. Deze inspecteur-generaal van de Gestapo komt wel wat al te positief naar voren. Dat is ongetwijfeld het gevolg van een al te onvoorzichtig gebruik van Diels' biografie uit 1949. En wat te denken van Hanfstaengl, wiens (matigende) invloed op Hitler in het boek zeker groter was dan in werkelijkheid. Ook zijn er foutjes in het verhaal geslopen, maar al te zwaar hoeft men niet te tillen aan deze tekortkomingen.

Geschiedschrijving die gebaseerd is op biografieën zal altijd meer subjectiviteit met zich meebrengen. Zolang men zich dat realiseert kan het geen kwaad. Zeker niet wanneer het de personen uit Metcalfe's boek betreft. Het gaat immers niet zozeer om hun invloed op de loop der geschiedenis, alswel om de invloed die deze op hen had. En juist op dit punt voegt Metcalfe iets toe aan de reeds bestaande literatuur over het onderwerp.

M MEULENHOFF EDUCATIEF

Postbus 100
1000 AC Amsterdam
Telefoon 020 26 26 90

LEVENDE GESCHIEDENIS

LEVENDE GESCHIEDENIS maakt het verleden voor de leerling toegankelijk via een chronologisch-thematische aanpak:

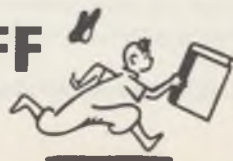
- verhalend: illustraties en tekstblokken vertellen samen het verhaal
- grote lijnen: o.a. de complexer wordende samenleving en het natuurlijk milieu
- inleving: accenten op het dagelijks leven
- leerdoelen: kennis en vaardigheden, bijv. het onderzoeken van bronnen en het analyseren van problemen

mavo
havo
vwo

DE METHODE DIE DE LEERLING GRIJPT

MEULENHOF
IN ELKE SCHOOL

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd. Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van *Kleio* besproken.

De meer dan honderd beschrijvingen in *Van Alexandros tot Zenobia* van E.M. Moorman en W. Uitterhoeve handelen over roemruchte vorsten en vorstinnen als Alexandros en Cleopatra, grote helden en heldinnen als Lucretia en Leonidas, schurken als Caligula en Nero. In dit boek worden ze opgeroepen zoals ze in de historische en moraliserende literatuur van de oudheid naar voren treden en wordt verslag gedaan van hun veelsoortige optreden in de Westerse cultuur tot in onze tijd. SUN-uitgeverij verzorgde deze uitgave. De prijs bedraagt f39,50.

Gluren in het leven van de doorsnee stelling uit de vijftiende eeuw en zien hoe mannen en vrouwen samen leefden. Hierover probeert G.M. de Meyer een beeld te schetsen aan de hand van verschillende ambtelijke bronnen uit de late middeleeuwen, waarin mensen vertellen over zichzelf en over elkaar. *Min en onmin* kwam uit bij Verloren in Hilversum. De prijs f30,-.

Over vrijen en trouwen tussen 1500 en 1800 verscheen bij Waanders in Zwolle *Kent, en versint, Eer datje mint*. Centraal staan in het boek de gebondenheid van het huwelijk en de vele waarschuwingen tegenlichtvaardig vrijen en trouwen. Deze publikatie verscheen ter gelegenheid van de gelijknamige reizende tentoonstelling die in zeven Nederlandse musea te zien zal zijn. De prijs bedraagt f37,50.

Veel Nederlanders zien Drenthe in vroeger tijd als een arme boerenbolwerk. Toch

heeft ook deze provincie haar elite gekend. Overal in het landschap zijn nog overblijfselen te vinden van de aanwezigheid van aanzienlijke families. *Huizen van stand* schrijft de geschiedenis van meer dan negentig havezaten en andere belangrijke woonhuizen. De bundel, onder redactie van J. Bos, F.J. Hulst en P. Brood, verscheen bij uitgeverij Boom in Meppel. (f89,50)

Een andere regionale studie werd uitgegeven door de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening in Den Bosch. Onder leiding van de redacteurs G.J.M. van den Brink, A.D.M. van der Veen en A.M. van der Woude werden tien bijdragen gebundeld onder de titel *Werk, kerk en bed* in Brabant. Onderwerpen die hierin aan de orde komen zijn o.a. de ontwikkeling van het huishouden, de huwelijksleeftijd, de vruchtbaarheid en de mobiliteit van personeel. De uitgave (te bestellen bij het Noordbrabants Genootschap, Postbus 1104 in Den Bosch) kost f29,50.

Barre tijden is de titel van een opstellenbundel die onder redactie van R.P. Zijp e.a. verscheen bij de Walburg Pers in Zutphen. (f22,50) Beschreven wordt de economische achteruitgang in een aantal plaatsen aan de Zuiderzee aan het einde van de Gouden Eeuw. De auteurs vragen zich af wat de stedelijke autoriteiten deden om de gevolgen van deze neergang te verzachten.

Sluiers van Isis van A.J. Hanou gaat over Nederlandse genootschappen zoals Felix Meritis en de vrijmetselarij in de periode 1790-1845. Johannes Kinker is daarbij de centrale figuur. Het boek (in twee delen) verscheen als deel 5 in de reeks Deventer Studiën en wordt uitgegeven door Sub Rosa in Deventer, prijs f64,-. Anderhalve eeuw geleden werd de spoorlijn van Amsterdam naar Haarlem geopend, de eerste in ons land. In de eeuwen ervoor waren Amsterdam en Haarlem door een trekvaart en een straatweg met elkaar verbonden. *Tot gerief van de reiziger* van W. van der Ham gaat over de aanleg van al deze verbindingen en de moeilijkheden waarmee dat gepaard ging. SDU uitgeverij verzorgde de uitgave, prijs f29,90.

Koningin Emma, regentes van het Koninkrijk van M.E. Verburg handelt over de tweede vrouw van koning Willem III. De auteur wil antwoord geven op de vraag hoe koningin Emma heeft geregeerd, welke invloed zij in staatszaken heeft uitgeoefend, op wie zij kon steunen voor advies en hoe het contact tussen haar en

kleio

nummer 2/90
pagina's 30 en 31

de ministers verliep. Verschenen bij Bosch en Keuning in Baarn, prijs f39,50. Van de hand van M.G. Schenk verscheen bij De Boekerij *Een eeuw vorstinnen* (f39,50), waarin de veranderingen van het koningschap tussen 1890 en nu worden belicht.

In *Indië en de zee* beschrijft J.P. Nieborg hoe jongelui in Nederlands-Indië naar zee trokken en er het zeemansvak leerden. Deze opleiding tot zeeman dateerde vanaf de zestiende eeuw. Zij maakten kennis met de gevaren van de tropische wateren en de geheimen van de navigatie. Een uitgave van De Bataafsche Leeuw, prijs f37,50.

A.P. de Graaff liet bij Van Wijnen in Franeker *Brieven uit het veld* verschijnen (f19,95), dagboekantekeningen uit de jaren 1949/1950 afgewisseld met brieven van oud-militairen en nabestaanden van gesneuvelden.

Oorlog en verzet in Nederlands-Indië onder redactie van J.J.P. de Jong beoogt een correctie van en een aanvulling op de gangbare geschiedschrijving over deze periode. De bundel sluit af met een apart hoofdstuk voor het geschiedenisonderwijs. (De Bataafsche Leeuw, f29,50)

Jan Schilt schreef de roman *Soldaatje spelen onder de smaragden gordel*. Het is het verhaal van een groep soldaten die in de volkomen chaos van een al bij voorbaat verloren guerrilla-oorlog moesten vechten voor het vaderland, voor 'orde en vrede'. Jan Mets is de uitgever, prijs f29,50.

L.Mulder, A. Doedens en Y. Kortlever zijn de auteurs van *Geschiedenis van Nederland*. Centraal staat de invloed van de natuurlijke omgeving op het wel en wee van haar bewoners. De hoofdstukken beginnen daarom met een afbeelding die met het landschap te maken heeft. Het boek is geschreven voor iedereen die zich in kort bestek een overzicht wil verwerven van de geschiedenis van ons land. Van Walraven in Apeldoorn is de uitgever. Het boek kost f39,75.

Kees Torreman

SOFTWARE CSE

Drs. H. Wilschut, *Geschiedeniswerkplaats, Toets- en oefenpakket 1990*. Deel 1 Havo/Vwo, Deel 2 Mavo, Wolters-Noordhoff, Groningen 1989, prijs f95,- per stuk.

Kan de computer hulp bieden bij het CSE? Evenals het afgelopen jaar kan men deze

vraag bevestigend beantwoorden. De inmiddels als auteur redelijk bekende Arie Wilschut, die de programma's over de Watergeuzen en over het verschil tussen feiten, meningen en vooroordelen op zijn naam heeft staan, is dit keer actief geweest voor de CSE-onderwerpen.

Hij heeft programma's gemaakt voor de twee CSE-onderwerpen, die samen op één diskette geleverd worden.

Vrouwengeschiedenis

Het programma is tamelijk omvangrijk. U zult daar als gebruiker een paar kopieën van moeten maken om aan de leerlingen te geven. Zelfs een nogal onervaren leerling (en dat zijn er nog talloze in het Nederlands VO ...) kan met het programma overweg: het is, nadat u MS-DOS heeft geladen, gemakkelijk op te starten, er zijn geen problemen met wel of geen kleurenschermen en -kaarten en het zit zo logisch in elkaar dat de leerling het programma in enkele ogenblikken in de vingers kan hebben.

De leerling krijgt na het opstarten een keuzeschermbild en met behulp van de cursor kan zij (vanwege het onderwerp gebruiken wij hier de vrouwelijke vorm) op het gewenste punt beginnen.

De CSE-stof is gesplitst in tien delen en ieder deel wordt in twintig vragen behandeld, zowel in open als in meerkeuzevragen. 'Op het gewenste punt', moet u letterlijk nemen. De leerling kan bepalen met welk onderdeel zij wil beginnen en zelfs bij welke vraag van dat onderdeel. Zij kan dus verder gaan waar zij gebleven was. Er is immers geen sprake van dat dit programma in één lesuur afgerond kan worden.

Een groot probleem van dit soort programma's is altijd geweest dat de leerling precies het antwoord moet geven dat de auteur in gedachten had. Wijkt er ook maar een letter of spatie af, staat er een leesteken teveel of is de volgorde iets anders, dan rekent de computer het antwoord fout. En vaak zonder opgave van de reden.

Dat is behoorlijk frustrerend voor een leerling. Wilschut heeft geprobeerd dit probleem te ondervangen en hij is daarmee een heel eind gekomen. Als hij als antwoord op een open vraag de naam 'Aletta Jacobs' wil hebben en je antwoordt met 'Jacobs Aletta', dan wordt het antwoord goed gerekend. Knap werk! Maar helaas, het is in lang niet alle gevallen gelukt.

Is bij een open vraag het antwoord fout, dan krijg je een tweede kans; faal je nogmaals, dan komt het goede antwoord op het scherm. Beantwoord je een meerkeuzevraag verkeerd, dan geeft de computer direct aan wat de juiste mogelijkheid was. Een duidelijke verbetering met het programma van vorig

jaar; dat gaf niet aan wat het juiste antwoord diende te zijn, zodat de leerling soms in het ongewisse bleef wat het dan toch in 's hemelsnaam moest zijn...

De opbouw van het scherm is overzichtelijk, maar er staat wel erg veel op. De bovenste twee regels met een vermelding van welke school het computerprogramma is, weerhoudt een verstokte softwarekopieerder toch niet. En de naam van Wolters-Noordhoff is al generaties genoegzaam bekend. Wel praktisch is het kader aan de linkerkant van het scherm; hierin wordt steeds bijgehouden hoeveel vragen je gemaakt hebt, hoeveel je er goed had, ook procentueel, en hoe het resultaat gekwalificeerd zou kunnen worden: onvoldoende, goed, voldoende en matig. Aan het einde van de sessie krijgt de leerling een totaaloverzicht van haar activiteiten voorgeschoteld. De resultaten worden overigens niet opgeslagen op het schijfje.

Een probleem bij dit programma is, dat menige vraag zoveel leeswerk vereist. Het is bekend: leerlingen van Havo 5 en Vwo 6 met geschiedenis en staatsinrichting in hun pakket zijn geletterde wezens, maar om nu van het beeldscherm zinnen van verscheidene regels lengte te moeten lezen... is dat zinvol? Een antwoord hierop is niet makkelijk te geven. Maar op zich is het programma zeer zeker zinvol te noemen.

Er valt veel voor te zeggen om met uw eindexamenklas na het behandelen van een onderdeel van de vrouwengeschiedenis naar het computerlokaal te verhuizen en de leerlingen daar hun tanden eens in het bijbehorende gedeelte van dit programma te laten zetten. De ervaringen van het vorig jaar wezen er overduidelijk op dat het doorwerken van zo'n trainingsprogramma het examenresultaat ten goede komt.

De vragen zijn ook kennelijk specifiek gericht op het CSE. Er wordt naar bijzonderheden gevraagd die, gezien de ervaringen vooral van het vorige jaar, door de vraagmakers kennelijk voor onontbeerlijk gehouden worden. De auteur verontschuldigt zich in het begin van het programma voor de nadruk die op de feitenkennis ligt.

Gezien het doel is dat een overbodig excuus.

De Tweede Wereldoorlog

Dit programma is wat korter: het bestaat uit vier blokken open vragen en vier met meerkeuzevragen; ieder blok telt 20 opgaven. Het lijkt sprekend op het Vrouwengeschiedenisprogramma: tot in details is dezelfde structuur aangehouden, zodat een leerling niets nieuws hoeft te leren. Nuttig, gezien de tijdsdruk.

Er valt vakinhoudelijk weinig af te dingen

op de vragen die gesteld worden. Ze zijn behoorlijk bruikbaar en geven een goede mogelijkheid de stof nog eens snel door te lopen.

Met de leerlingvriendelijkheid zit het ook in dit programma wel goed. Soms té goed naar onze smaak.

Concluderend: dit zijn twee programma's die wij kunnen aanbevelen. Weinig leerlingen zullen ze met rode oortjes doorwerken, maar dat hoeft ook niet in dit geval. De programma's zijn verrijkend, remediërend en gezien de precaire staat van de financiën van veel scholen is een groot voordeel: ook na het examen zijn bepaalde blokken nog bruikbaar. Redenen te over om ze aan te schaffen.

J. Snijders en B. Munsters

VROUWENGESCHIEDENIS OP VIDEO/TV

De positie van de vrouw, in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika (1929-1969). Nederlandse Onderwijs Televisie, Hilversum 1989.

De NOT heeft in november en december 1989 een serie van vier programma's gewijd aan het CSE Vrouwengeschiedenis. De serie volgt de stofomschrijving nauwkeurig. Zij begint in 1929 en eindigt in 1969. In de twee uur die voor deze programma's is uitgetrokken wordt een onnoemelijke hoeveelheid feiten gegeven. Achtereenvolgens komen de crisis, het fascisme en de tweede wereldoorlog, het gezin na de oorlog en de tweede feministische golf aan de orde.

De stukjes film zijn over het algemeen nogal kort. Soms dringt nauwelijks door wat je ziet. De kans dat je feiten mist is dus nogal groot. Wel blijft men zo nu en dan stil staan bij een aantal vrouwen die een rol speelden in deze periode, zoals Frances Perkins en Marga Klompé. En tussen door komen dan nog een aantal naar verhouding lange interviews. Twee daarvan vind ik wel functioneel, dat met mevrouw Verwey-Jonker over de handelingsonbekwaamheid van de vrouw en dat met Hedy d'Ancona, ter afsluiting, over de resultaten van de tweede feministische golf. Een derde interview met mevrouw Wibaut over het concentratiekamp Ravensbrück had wat mij betreft wel korter gekund om wat meer ruimte te hebben voor de problemen die gewone huisvrouwen hadden in oorlogstijd.

In de serie worden gelijke problemen onmiddellijk na elkaar behandeld. Dus: ontslagen voor gehuwde ambtenaressen in de VS gevolgd door dezelfde problemen hier.

Voor een leerling die nog van niets weet leidt dit soms tot verwarring, want de items zijn kort en het tempo in de films is hoog.

Ik zal de video zeker gebruiken wanneer ik met dit onderwerp bezig ben. Het zal de leerlingen helpen zich een beeld te vormen van de verschillende onderwerpen en de tijd waarin zij speelden. Het is goed dat leerlingen ook *zien* hoe het er vroeger uitzag. Ik weet alleen nog niet goed hoe ik de film ga gebruiken. Het is beter als je al wat weet wanneer je gaat kijken, gezien het hoge tempo. Aantekeningen maken zal bij voorbeeld grote problemen geven. Misschien gebruik ik hem wel als alle stof behandeld is, helemaal op het eind, als een herhaling, om nogeens een goed overzicht te geven. Tineke Roelofsen

Uit de schaduw van de mannen, videoband met twee programma's van ca. 38 min. tot stand gekomen onder regie van Trix Betlem. Didactisch Service Team, Baarn 1989, met leerlingenboekje en docentenhandleiding.

Prijzen: compleet pakket - videoband, 30 leerlingenboekjes en docentenhandleiding - f71,50, pakket zonder videoband f45,- en set van 10 leerlingenboekjes f6,95.

De videoband *Uit de schaduw van de mannen* is vervaardigd in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de Rijksvoorlichtingsdienst, waar men klaarblijkelijk ook potjes heeft voor vrouwenemancipatie. Dat geld is met deze productie goed besteed. In twee keer ca. 38 minuten komen allerlei aspecten van de jaren 30 aan de orde vanuit vrouwenperspectief. Het gebruikelijke verhaal van de crisis, werkloosheid en ellende, en opkomend fascisme wordt verteld door vrouwen die het een en ander zelf hebben meegemaakt. Door een strakke regie, knippen in interviews en het tussenlassen van stukjes oude film en foto's zijn er duidelijk hoofdstukjes te onderscheiden in de band. Dat is makkelijk om in de les de hoofdzaken nog eens goed eruit te halen. Door de nadruk die op de interviews valt, is het tempo niet zo hoog als bij de NOT-programma's voor het CSE. Wel geldt ook hier: een leerling die niets algemeen heeft gehoord over de periode zal grote problemen krijgen met het volgen van het verhaal.

De geschiedenis wordt van onderaf behandeld, d.w.z. er vallen niet veel 'grote namen' en er wordt maar weinig ingegaan op internationale politieke structuren en gebeurtenissen. De vrouwen vertellen hun eigen verhaal. Dat gaat over ontslag en lagere lonen voor mannen en meisjes, verlaging

van de steun, het beroep van de regering op het volk 'om een stapje terug te doen', huisvrouwenprotest tegen de voedselprijzen, de stakingen in de textiel, ook van meisjes, de meningen over vrouwenarbeid - broodroof dus -, 'je bleef netjes en nederig'. Er waren natuurlijk wel dienstboden nodig, 'anders zat ook mevrouw Romme zonder', dus werden er cursussen gegeven, maar uiteindelijk 'als je een vrouw was, dan was je geen man, en als je dan trouwde hoorde je thuis'. Ook het aannemen van steun lag soms moeilijk, van de rooien nam een nette huisvrouw natuurlijk niets aan.

Ook 'rijkere' vrouwen komen aan het woord, een ontslagen lerares, vrouwen uit de neo-Malthusiaanse Bond en uit de vredesakties, overkoepeld door het Wereld Vrouwen Comité tegen Oorlog en Fascisme. Erg informatief is ook het verhaal van mevrouw Sturm-van Den Bergh, als kleindochter van de fabrikantenfamilie Van den Bergh (en Jurgens, het latere Unilever), over haar grootmoeder die veel aan liefdadigheid deed. 'Arme mensen kenden wij eigenlijk niet, er kwamen er wel veel aan de deur, maar die kregen dan te eten en geld en zo... Wij wisten niet dat die mensen dan toch een dag later weer arm waren...'

Bij de banden horen boekjes voor leerlingen, keurig uitgegeven, waarin in kort bestek de jaren 30 vanuit vrouwenperspectief aan de orde komt. Er is voor gezorgd dat de CSE-stof over deze periode er volledig in staat. De docentenhandleiding geeft wat vakinhoudelijke informatie en literatuur en enkele lessuggesties. Zowel voor Mavo als Havo/Vwo is er een uitgewerkt voorstel om de banden in 4 lesuren te kunnen behandelen. Deze boekjes moeten bij de band besteld worden, maar zijn voor eindexamenkandidaten eigenlijk niet nodig. Die hebben toch meestal de katernen al. Maar wat let u een stapel boekjes in de kast te leggen en de jaren 30 ook eens los van het examen op deze manier te behandelen in lagere klassen. Het zal de leerlingen aanspreken, ook de jongens, want het is een heel persoonlijke manier van geschiedbeoefening, die hier wordt getoond, en bestaat er naast geschiedenis van structuren en grote mannen er ook niet een van 'kleine mannen'?

Tineke Bogaerts

TIPJE VAN DE SLUIER

Fransje Backerra (red.), *Vrouwen van het land. Anderhalve eeuw plattelandsvrouwen in Nederland*. De Walburg Pers, Zutphen 1989, 216 blz., prijs f24,90.

Vrouwen van het land is het zesde Tipje van

de Sluier, de reeks die onder auspiciën van het Landelijk Overleg Vrouwengeschiedenis verschijnt. Deze bundel bevat negentien bijdragen, veelal bewerkingen van niet-uitgegeven scripties en voor het merendeel geschreven door historici. De redactie hoopt met deze uitgave een aanvulling op het schaarse beeld van vrouwen in de (agrarische) geschiedschrijving te geven.

Als rode draad in de artikelen fungeert de vraag naar autonomie van vrouwen: hoe en in welke mate konden zij hun leven zelf vorm geven? Kwamen zij in verzet of hebben zij zich aangepast? Daarbij is ernaar gestreefd om de benaming plattelandsvrouw een zo breed mogelijke inhoud te geven. Een gevolg hiervan is dat vrouwen met zeer uiteenlopende werkzaamheden/beroepen in het boek de revue passeren. Naast vrouwen die gewoontegetrouw direct met landbouw geassocieerd worden, boerinnen en landarbeidsters, verschijnen ook pierensteeksters, vissersvrouwen, bollenpelsters en dienstboden in beeld. Het werk van deze vrouwen was zwaar, het stond in de regel in laag aanzien en het werd, zo er sprake van loonarbeid was, slecht betaald. Deze kenmerken waren overigens eveneens op de arbeid van vrouwen uit de niet-agrarische sector van toepassing.

Het meest informatief en het aardigst om te lezen zijn de artikelen waarin dit algemene beeld verder uitgewerkt en genuanceerd wordt. Zo blijkt uit het artikel van Maritha Jansen over de Zeeuwse landarbeidsters in de tweede helft van de negentiende eeuw dat ondanks de genoemde kenmerken deze landarbeidsters eerder positief dan negatief tegen hun werk aankeken. Het vergrootte hun zelfrespect en vormde een onmisbare aanvulling op het gezinsbudget. Opmerkelijk is ook het feit dat de zwaarte van het werk geen doorslaggevend criterium voor de indeling naar mannen- of vrouwenwerk was. Het spreiden van mest werd in Zeeland evengoed door landarbeidsters als door landarbeiders gedaan.

Nog zwaarder woog het element van zelfrespect voor boerinnen die zich in de vorige eeuw bezighielden met de zuivelbereiding. In niet geringe mate droeg het maken van boter en/of kaas van goede kwaliteit bij tot haar sociale aanzien. Dat verklaart onder meer het verzet van de boerinnen tegen de invoering en opkomst van zuivelfabrieken. Toos Lodder keert zich in haar artikel 'Boterbereiding en boerinnenverzet in Friesland' tegen de eenzijdige benadering die het verzet tegen de vernieuwingen in de zuivelbereiding als uitsluitend conservatief afschildert. Boerinnen zouden de vooruitgang tegenhouden en zij zouden halsstarrig en dom zijn. Men gaat dan -volgens haar- aan het feit voorbij dat de komst van de fabrieks-

matige zuivelbereiding voor deze boerinnen niet alleen een verandering van de inhoud van haar beroep en van haar plaats in het bedrijf, maar ook een achteruitgang in de daarbij behorende status en positie op het bedrijf betekende.

Verskillende bijdragen in deze bundel wijzen erop dat na 1900 de taken van de boerin zich steeds meer in de richting van het gezin en de huishouding gaan verleggen. De boerin wordt burgervrouw, aldus Hilde Berg naar aanleiding van de Groningse boerinnen die zich rond de eeuwwisseling vrijwel geheel uit het boerenbedrijf terugtrokken. Tegelijkertijd wordt uit deze en andere bijdragen duidelijk dat deze groep een uitzondering vormde. Een van de belangrijkste gevolgen van de industrialisatie was de verschuiving van gezinsarbeid naar individuele arbeid. Op het agrarisch bedrijf deed zich deze verschuiving echter niet voor. Intendeel, in de loop van de twintigste eeuw ontwikkelde het boerenbedrijf zich tot een uitgesproken gezinsbedrijf. Voor de boerinnen uit de midden en kleine bedrijven betekende dit een lastenverzwaring.

In de artikelen die handelen over het landbouwhuishoudonderwijs en de plattelandsvrouwenorganisaties wordt aangegeven op welke wijze aan deze taken inhoud gegeven diende te worden. De auteurs wijzen enerzijds op de conserverende invloed - de accentuering op de toekomstige rol van huisvrouw/moeder - anderzijds op de innoverende invloed - het ontstaan van een netwerk voor plattelandsvrouwen waarbinnen uitwisseling van moderne inzichten mogelijk werd.

Mijn algemene indruk van deze bundel is toch dat de mogelijkheden van meisjes en vrouwen op het platteland om zich persoonlijk en maatschappelijk te ontplooiën zeer beperkt waren. Zij die uit haar milieu wisten te ontsnappen waren uitzonderingen. Daarmee geeft het boek een antwoord op de in de inleiding gestelde vraag in hoeverre vrouwen aan het eigen leven vorm konden geven. Alleen is het jammer dat deze vraagstelling aan sommige bijdragen nauwelijks richting heeft gegeven, waardoor deze geschiedenis van plattelandsvrouwen soms een eclectische indruk maakt.

Zoals vrijwel onvermijdelijk zijn ook in deze bundel de bijdragen ongelijkwaardig. Een gedegen artikel van bijvoorbeeld Margreet van der Burg over het landbouwhuishoudonderwijs steekt erg schril qua omvang en inhoud af bij de korte portretten van hooguit één à twee bladzijden over vrouwen die alom bekendheid genieten. Waarschijnlijk heeft bij het samenstellen van *Vrouwen van het land* ook een rol gespeeld dat men

nog niet uit een groot reservoir kon putten. In de historische literatuur werd aan deze groep vrouwen tot voor kort nauwelijks of geen aandacht geschonken. Alleen al om deze reden valt het verschijnen van dit boek toe te juichen. Het is bovendien in doorsnee onderhoudend en toegankelijk geschreven, waardoor het voor insiders binnen het vak geschiedenis maar zeker ook voor geïnteresseerde buitenstaanders de moeite van het lezen waard is.

Hilde Krips-van der Laan

SERIE

G. Duby, *Geschiedenis van het persoonlijk leven 2: van het feodale Europa tot de renaissance*. Agon, Amsterdam 1988, 558 blz., talrijke zwart-wit foto's, prijs f75,-. (Inmiddels zijn ook deel 3 en 4 verschenen, het laatste boek in deze serie, deel 5, verschijnt in de loop van dit jaar. De prijs van alle delen is gelijk.)

Het is een zwaar boek over lichte onderwerpen dat een team Franse auteurs heeft geproduceerd. Het materiële gewicht van het tweede deel in de serie onderstreept de inhoudelijke boodschap: de geschiedschrijving van het persoonlijk leven is een serieuze zaak.

De historicus die verwacht een leuke bronnenverzameling over het dagelijks leven in middeleeuwen en renaissance aan zijn collectie toe te voegen, moet ik deze waarschuwing voor gebruik geven: de schrijvers hebben zich tot doel gesteld het genre 'dagelijks leven' op een hoger niveau te brengen. De aardigste bijzonderheden worden steeds overgoten met een filosofische saus. In een vertaling komen de zwakten van die techniek meedogenloos aan het licht. Monsterlijke zinnen verpakken pseudo-diepzinnigheden: *Daarentegen komt sterk tot uiting de waarneming van een grens die de binnenwereld scheidt van een buitenruimte, waarbij de innerlijke tijd van de vrouwenruimte gesteld wordt tegenover de externe temporaliteit die aan die ruimte haar status geeft*. (p.208)

Ik geloof dat ik de bedoeling wel ongeveer vat, maar wordt hier een eenvoudige gedachte niet opgeklopt tot verbale slagroom? Een simpel idee als 'heldendichten vertegenwoordigen een droomwereld' wordt in het Dubyaans: zij bieden een '*onirische compensatie*'. (p.444) (Gelukkig is mijn Grieks nog in orde: *oneiros* betekent droom.)

Er worden ook geen concessies gedaan aan de onbelezenheid van de consument: hij wordt geacht zijn Franse ridderromans en open paraat te hebben om de talrijke verwij-

zingen meteen te kunnen plaatsen. Irritant worden ook de byzantinistische huldebetuingen van sommige auteurs aan de grote Duby.

Tenslotte een laatste teleurstelling, de afbeeldingen zijn fraai gekozen, maar vele worden in een suikerzakjesformaat afgedrukt, waardoor de sprekende details allen maar met een loep waar te nemen zijn.

Deze waarschuwingen voor gebruik komen natuurlijk voort uit de klein-menselijke drang om in de contramine te zijn: in de brochure van Agon is de geciteerde lof wel erg 'überschwenglich'. Sommige wendingen wekken verdenkingen: als Herman Pleij schrijft dat het zo'n genoeg is om in het boek te bladeren, vraagt dit jongetje dat de keizer zonder kleren meent te zien, heeft Pleij het boek ook gelezen?

Genoeg over mijn frustraties; als de leraar-historicus de rust - van bijvoorbeeld een paasvakantie - kan vinden om het boek in dagelijkse porties door te nemen, zal hij diepe inzichten en weergaloze kennis tegenkomen.

Het sterkst zijn de auteurs als ze concrete bijzonderheden in een cultuurhistorische context plaatsen. En zulke juweeltjes zijn er genoeg. De toeneming van het aantal sleutels bij opgravingen wordt verklaard als uiting van een groeiende behoefte om voor zichzelf te sparen en zo individuele onafhankelijkheid te verkrijgen (p. 439). Het stil lezen van gewijde teksten wordt ook aangewezen als teken van een toenemende behoefte aan een persoonlijk domein (p. 454). Juist door de koppeling van concrete informatie aan algemene gezichtspunten beviel mij het stuk van Charles de La Roncière over het leven van de Toscaanse notabelen het best.

Zo zijn er veel schatten te vinden in deze mijn, maar er wordt wel geestelijke delving-sarbeid gevraagd: het persoonlijk leven is geen lolletje meer.

Anton J.L. van Hooff

kleio

nummer 2/90
pagina's 34 en 35

KLEIO KRANT

Dames en Heren,

Van de honderdduizenden leerlingen op onze middelbare scholen zullen er maar bitter weinig in de geschiedenisles van Coornhert hebben gehoord. Ongeveer 70% krijgt na hun 14e of 15e jaar helemaal geen geschiedenisles meer. Het is een keuzevak, geen verplicht schoolvak tot het eindexamen. In de voorstellen voor de basisvorming zijn nog maar in totaal 120 lesuren voor geschiedenis gereserveerd. Hoeveel geschiedenis, inclusief Coornhert, kan dan behandeld zijn?

Waarom dan in 's hemelsnaam Coornhert voor 13-jarige leerlingen? Dertienjarigen, want in de tweede klas is de Nederlandse Opstand aan de orde. Coornhert als lesonderwerp, dan zondig je tegen minstens drie moderne opvattingen over geschiedenisonderwijs.

Ten eerste, het is geen hedendaagse geschiedenis. Een 16e eeuwse als Coornhert past toch niet in de belevingswereld van het moderne kind? Het is een misvatting te geloven dat alleen contemporaine geschiedenis verhelderend werkt bij hedendaagse verschijnselen. Is religieuze tolerantie niet meer belangrijk? Is inzet voor de publieke zaak niet meer gevraagd? Zijn politieke vluchtelingen geen actueel probleem? Coornhert was een asylzoeker. Is humanisering van het strafrecht een gepasseerd station? Coornhert is zo actueel als wat.

Ten tweede, Coornhert in de geschiedenisles, dat is grote mannen geschiedenis!

Eigenlijk zijn dit twee zonden in een klap. Waar blijft de grote lijn, de maatschappelijke structuur, waar zijn de economische en sociale verhoudingen bij zo'n lesonderwerp? En waar blijft de vrouw? Coornhert past niet in de vrouwengeschiedenis.

Helaas, we kunnen niet ontkennen dat hij een man was. Daar is niets aan te doen. Maar je kunt over Coornhert lesgeven en hem schilderen als onderdeel van zijn samenleving, zijn cultuur. Je hoeft geen hagiografie te bedrijven. Je mag wel bewondering wekken.

Derde zonde, Coornhert hoort bij de Vaderlandse Geschiedenis. En die wijkt al jarenlang voor Europese, voor Wereldgeschiedenis in de lessen en geschiedenisboeken.

Toch wordt het tijd voor herwaardering. Alleen met voldoende kennis en gevoel voor de eigen geschiedenis, de eigen cultuur, kunnen de jonge burgers de uitdaging aan van een zich verenigend Europa en van een mondialisering van economie en cultuur.

KLEIO is de naam van de muze van de geschiedenis. Het is ook de naam van het maandblad van de VGN, de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland. De VGN verdedigt al meer dan dertig jaar de belangen van het schoolvak. Goed geschiedenisonderwijs is van groot cultureel belang. Het vormt ons collectief geheugen. Een samenleving zonder geheugen is ziek. Ongeveer tweeduizend leraren zijn lid van de VGN. Je kunt dus in principe vele tienduizenden leerlingen via KLEIO benaderen. Dat gebeurt ook door middel van dit speciale Coornhertnummer. Het komt in april of mei beschikbaar.

Twee jonge historici, die helaas geen baan konden vinden in het onderwijs, Manuel Stoffers en Jan Brugman, zijn er in geslaagd erg leuk leerlingenmateriaal samen te stellen.

Coornhert komt tot leven in een viertal thema's:

- misdad en straf,
- rangen en standen,
- godsdienst en tolerantie,
- reizen.

In dit leerlingenmateriaal valt veel te lezen, te kijken en te maken. Het is vooral heel erg concreet. We zien Coornhert bijvoorbeeld reizen, we leren waarom hij op reis ging, hoe lang dat duurde, hoeveel het kostte, waar hij overnachtte en hoe hij zonder kaarten en wegwijzers toch door heel Europa trok. En steeds wordt de vergelijking met het heden gemaakt. Tienduizenden leerlingen zouden dus leuk les kunnen krijgen over Coornhert, ook dankzij de financiële steun van het Nationaal Comité. Het doet me groot plezier U te kunnen zeggen dat alle Goudse tweede klassers, het Coornhert Gymnasium natuurlijk voorop, deze speciale KLEIO van de gemeente Gouda cadeau krijgen.

De Franse historicus en oprichter van de Socialistische Partij Jean Jaurès zei eens: "Traditie betekent niet, as bewaren, maar de vlam brandend houden." Het is met deze gedachte dat ik U het leerlingenmateriaal over Coornhert aanbied.

1590 Coornhert 1990

Dit jaar is het 400 jaar geleden dat Dirck Volckertszoon Coornhert in Gouda overleed.

'Een eigenwijze denker, koppig en tactloos. Niet charmant in de omgang. Vaak een lastpak. Maar vooral een moedig man, die in moeilijke tijden vasthield aan zijn ideeën.'

Zo typeerde Prof. I. Schöffer deze zestiende eeuwse, wiens naam, zoals zo vaak, wel bekend klinkt, maar die zo weinig wordt gekend. Om hier verandering in te brengen werd in 1983 de Coornhertstichting opgericht. Eén van haar doelstellingen is de actualisering van de opvattingen

van deze erflater; gelijke behandeling, verdraagzaamheid en harmonisering zijn ook voor ons nu zeer belangrijk. In 1990, het Coornhertjaar, zal het Nationaal Comité Coornhert Herdenking proberen Coornhert, zijn plaats in zijn eigen tijd en zijn opvattingen meer bekendheid te geven. Er werd gewerkt aan een bundel artikelen over zijn leven en werk en de Kleio-redactie werd gevraagd of het niet mogelijk was lesmateriaal uit te geven over Coornhert, zijn ideeën en zijn tijd.

Op 1 februari was het zover. Het Coornhertjaar werd feestelijk geopend in Gouda in aanwezigheid van Secretaris-Generaal H.A. de Boer van WVC, de burgemeester van Gouda, een enkel Kamerlid en vele prominente

CLOSE UP

Er zijn drie mogelijkheden om tot de politiek door te dringen: stemmen, actievoeren en het benaderen van kamerleden. De algemene politieke vormingsinstelling M50 biedt scholieren deze laatste mogelijkheid aan. Met het Close Up-programma laat M50 zien hoe beleid tot stand komt. Vier

welke activiteiten allemaal in het kader van de Coornhertherdenking zullen plaatsvinden. Tevens wordt dan de bundel *Dwars maar recht* besproken en zult u het leerlingenmateriaal over Coornhert aantreffen. Dankzij de subsidie van het Nationaal Comité Coornhertherdenking 1990 is deze Kleio-Didactica nr. 17 omvangrijker dan de laatste jaren gebruikelijk is en zal het boekje voorzien zijn van een stevige omslag in kleur.

Redactie-voorzitter Guus Peek bood secretaris-generaal De Boer deze Kleio-didactica aan. Zijn rede vindt u hierbij afgedrukt.

Tineke Bogaerts

te en minder prominente historici, juristen, inwoners van Gouda e.d. - al met al een groot gezelschap. De Coornhertbundel *Dwars maar recht* en een proeve van een hoofdstuk uit Kleio-Didactica nr. 17 *Coornhert* werden aangeboden aan de Secretaris-Generaal, die inviel voor minister d'Ancona. Helaas was zij die dag verhinderd door drukke werkzaamheden in de Kamer, maar de aanpalende pers (het Hedy-effect?) was er wel. Tot stille hilariteit van de aanwezigen flitsten de flitsers, zoemde de videocamera en trapt men met Ampex-apparatuur elkaar tegen de schenen om alles maar zo goed mogelijk in beeld te brengen.

Prof.dr. I. Schöffer ging in op de over de totstandkoming van de bundel *Dwars maar recht* en de persoon van Dirck Coornhert.

Dr. A.A. de Bruin, de voorzitter van de Coornhertstichting, vermeldde in zijn toespraak de vele activiteiten die in het kader van het Coornhertjaar plaats zullen vinden. Hij kondigde de oprichting aan van een Coornhertprijs, eens in de twee jaar uit te reiken aan een Nederlander of Nederlandse instelling die zich bijzonder verdienstelijk maakt voor de harmonisering van de samenleving. Ook projecten gericht op bestrijding van discriminatie, op integratie en op samenwerking zullen in aanmerking komen. Het is een grote prijs, ca. f40.000,- gesponsord door de Verenigde Spaarbank, waarmee veel nuttig werk gedaan kan worden. In de tweede helft van dit jaar zal de prijs voor het eerst uitgereikt worden.

In het april- of meinumner van Kleio zal uitgebreid aan de orde komen

VELON - congres 1990

Op 15 en 16 mei 1990 wordt een congres georganiseerd door de VELON, de Vereniging Lerarenopleiders Nederland, dat in het teken zal staan van de eenwording van Europa en waarin m.n. de consequenties die dit kan/moet hebben voor het onderwijs in het algemeen en de lerarenopleidingen in het bijzonder aan de orde zullen komen.

Als thema is gekozen:
LERAAR ZIJN IN EUROPA
LERAAR WORDEN IN EUROPA

Dit congres is bedoeld voor lerarenopleiders van universiteiten en hogescholen, directieleden, docenten en begeleiders van scholen voor basisonderwijs, voortgezet onderwijs, onderwijsonderzoekers en voor andere belangstellenden.

Het wordt gehouden in het Kongres-hotel Koningshof te Velthoven. Voor verdere informatie en inschrijving kunt u terecht bij het congressecretariaat:

Faculteit Educatieve Opleidingen
HKL, Pyreneënweg 3, 5022 DN
Tilburg, tel. 013-394649/394461.

IS DE BURGEMEEST

Het magazine **CHOICE** zet scholieren aan het denken over maatschappelijk relevante onderwerpen. Beeld en tekst geven informatie, op basis waarvan zij hun standpunt kunnen bepalen. De vijfde uitgave van **CHOICE** behandelt, in het kader van de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen, het lokale bestuur in ons land. Ter ondersteuning van de educatieve verwerking van **CHOICE** is bij iedere uitgave een bijbeho-

WERKDAGEN OP HET BINNENHOF

dagen lang wordt er gesproken met politici, ambtenaren, belangengroepen en journalisten. Ter voorbereiding op deze gesprekken wordt er aandacht besteed aan het leren formuleren van vragen en spreken in het openbaar. Meer informatie hierover is gratis bij M50 verkrijgbaar. **M50**

Stuur mij meer informatie over het Close Up-programma van M50

Naam

Adres

Postcode

Plaats

Stuur deze bon in een ongefrankeerde enveloppe naar M50, antwoordnummer 9039, 3500 ZA Utrecht.

K

Scholierenproject 1989/1990

Jason
Stichting voor internationale vraagstukken

De Stichting Jason, opgericht in 1975 om jongeren te voorzien van evenwichtige informatie over internationale vraagstukken, doet dit op vele manieren. Naast het uitgeven van het Jason-Magazine organiseert de stichting congressen, studiereizen en lezingen.

Dit schooljaar draait het project 40 jaar NATO. Het bestaat uit een simulatiespel en twee voorbereidende lessen. De eerste les wordt gegeven door de docent zelf, de tweede door een medewerker van Jason. Bij het scholierenproject hoort een themakatern met lesschema's, lesmateriaal en de rollen voor het simulatiespel. Tevens wordt onder de deelnemende leerlingen een brochure uitgedeeld. Het spel is geschikt voor bovenbouwklassen van Havo en Vwo. De twee voorbereidende lessen kunnen tijdens

de geschiedenisuren gegeven worden. Het simulatiespel zelf duurt ca. twee uur. Aan het Scholierenproject zijn geen kosten verbonden.

Voor verdere informatie:
Stichting Jason, Laan van Meerder-
voort 96, 2517 AR Den Haag. Tel.
070-3605658.

Tropenmuseum in Amsterdam

Wit over zwart
16 dec. 1989 t/m 26 aug.
1990

Zoals u ongetwijfeld allang weet uit de media organiseert het Tropenmu-

seum in Amsterdam tot eind augustus een grote tentoonstelling, waarin uitgebreid aan de orde komt welk beeld blanken zich in het verleden en heden vormden van hun gekleurde medemensen. Het is een tentoonstelling zonder einde - er kan nog van alles bijgevoegd worden en het is een uitnodiging tot een uitgebreide discussie.

De afbeeldingen en voorwerpen met zwarte mensen erop zijn geordend in een aantal historische thema's, w.o. slavernij, ontdekkingsreizen, rassen-'wetenschap', kolonialisme, missie en zending, zwarten als bedienden, zwarten als entertainers etc. Al deze afbeeldingen zeggen maar weinig over de zwarten, maar des te meer over de witten. Allerlei stereotypen waren en zijn nog steeds aanwezig die wijzen op vooroordelen en racisme. En zwarten worden daarmee nog steeds geconfronteerd.

Voor docenten is er een map met materiaal over beeldvorming, die bij de educatieve dienst van het Tropenmuseum verkrijgbaar is. Men raadt u sterk aan eerst zelf te komen kijken en pas daarna met de leerlingen. Het is zeer de moeite waard om goed te kijken en na afloop over het onderwerp verder te praten met de klas.

Tropenmuseum/Educatieve Dienst
Linnaeusstraat 2, 1092 CK Amster-
dam. Tel. 020-5688200.

Teylers Museum in Haarlem

Uit de klei getrokken
Dubois en het Tegelen van 2
miljoen jaar geleden

Van 24 maart tot 10 juni zijn in het Teylers Museum een groot aantal fossielen tentoongesteld uit de kleigroeves in het Limburgse Tegelen. Deze fossiele resten van planten en

ER DE BAAS?

rende docentenhandleiding à f 7,50 per exemplaar verkrijgbaar. **CHOICE**

is een initiatief van de algemene politieke vormingsinstelling M50.

CHOICE is gratis en kan tegen vergoeding van de verzendkosten wor-

den verzonden. Telefoon (030) 333494

M50

Stuur mij tegen betaling van de verzendkosten expl.
van **CHOICE 5** over 'lokaal bestuur' alsmede expl.
van de bijbehorende docentenhandleiding à f 7,50 per stuk.

Naam

Adres

Postcode

Plaats

Stuur deze bon in een ongefrankeerde open enveloppe naar M50, antwoordnummer 9039, 3500 ZA Utrecht.

BON

K

dieren geven een goed beeld van ons land zo'n 2.000.000 jaar geleden. De eerste grote fossielenverzameling werd door E. Dubois, een bekend paleontoloog en destijds conservator van Teylers Paleontologisch en Mineralogisch Kabinet, rond 1900 aangekocht en geleidelijk aan uitgebreid. De Tegelse klei bleek in een geheel eigen periode afgezet te zijn. Dit geologisch tijdvak is nu bekend als het Tiglien. Behalve fossiele overblijfselen van dieren op het land en in het water zijn reconstructies te zien van het fossiele landschap en wordt aandacht besteed aan het wetenschappelijk onderzoek.

Voor de hoogste klassen van het basisonderwijs is een speciaal educatief project ontwikkeld. Scholen kunnen de beschikking krijgen over een leskist met afgietsels van fossielen, achtergrondinformatie en werkmateriaal om te kopiëren. Vervolgens komt het tentoonstellingsbezoek met een rondleiding door een educatief medewerker van het museum, die aansluit aan het voorwerk op school.

Voor verdere informatie kunt u terecht bij het museum, Bert Sliggers, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem. Tel. 023-319010.

Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam

De avonturen van Kapitein Rob: een maritieme strip

Van 19 jan. tot 10 juni is een tentoonstelling te bezichtigen gewijd aan de strips over Kapitein Rob en zijn zeilschip 'De Vrijheid'. Thema's op de tentoonstelling zijn:

- de tekenaar Pieter Joseph Kuhn (1910-1966), zijn werkwijze en samenwerking met Evert Werkman (1915-1988), die de aantekeningen van Kuhn bij de tekeningen uitwerkte tot een lopend verhaal;
- de historische gegevens in de strips: hiervoor gebruikte Kuhn origineel bronnenmateriaal, wat hij vermengde met fictie;
- en natuurlijk de originele tekeningen.

Deze tentoonstelling biedt docenten die historische en minder historisch verantwoorde strips in de les aan de orde willen stellen heel wat informatie.

Leuvehaven 1, 3011 EA Rotterdam.

Allard Pierson Museum/ Amsterdam

De tentoonstelling over de
Etrusken is verlengd tot 22
april!!!

Reizende tentoonstelling '650 jaar Rotterdam'

Vanaf 12 februari trekt een tentoonstelling gewijd aan de Rotterdamse geschiedenis tussen 1340 en 1990 door de gemeente samengesteld door het Historisch Museum ter gelegenheid van het 650-jarig bestaan van de stad. Op panelen met foto's en teksten komen o.a. de dam in de Rotte, de stadsrechten, de ontwikkeling van de haven, de reis van Olivier van Noort rond de wereld (1598-1601) en het bezoek van Napoleon aan Rotterdam aan de orde.

De reizende tentoonstelling is speciaal ontworpen voor de bovenbouw van de basisschool. Door tekst- en objectkaartjes worden de leerlingen ingeschakeld om zelf de betekenis van 'vaktermen' te achterhalen en lege plekken op de panelen op te vullen.

Tot nu toe hebben zich al een groot aantal basisscholen en buurthuizen opgegeven voor dit project, waardoor basisschoolleerlingen op een speelse manier (en oudere leerlingen en volwassenen minder speels) een idee krijgen van de geschiedenis van hun woonplaats.

De tentoonstelling is maximaal voor twee weken te huur, de eerste week kost f50,-, de tweede f25,-, en er moet een borgsom betaald worden. Misschien ook iets voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Een groot deel van de tentoonstelling valt in de periode die in de tweede klas aan de orde komt.

Voor informatie en bestelling:
Educatieve Dienst van het Historisch

Museum Rotterdam, Korte Hoogstraat 31, 3011 GK Rotterdam, tel. 010-4334188/4334399.

Videoband 'Recht in de spiegel'

Een speurtocht naar men- senrechten in het onderwijs

In verband met nascholing op het gebied van mensenrechteneducatie is bij Amnesty International/afdeling Nederland een videoband verkrijgbaar met een voorlichtings- en discussiefilm bestemd voor docenten in het basis- en voortgezet onderwijs en voor docenten en studenten aan Hogescholen (afd. PABO en NLO) en Universitaire Lerarenopleidingen.

De video laat zien voor welke onderwijskundige en persoonlijke keuzes twee stagestudenten komen te staan wanneer zij lessen moeten voorbereiden over mensenrechten. Het verhaal speelt bij de studenten 'thuis', een studentenflat en het cafe, en op school, in een groep 7/8 van een basisschool en in een brugklas.

Bij de video hoort een handleiding met achtergrondinformatie en verwerkingsopdrachten. Aan de hand hiervan kunnen verschillende aspecten van mensenrechteneducatie worden bestudeerd, zoals mogelijke thema's,

de didactiek, houding en vaardigheden van de docent, de situatie op school etc.

De band duurt 32 min., prijs f35,- (VHS, Betamax, V2000).

De handleiding heeft 50 blz., prijs f5,- (Beide exclusief porto)

Voor meer informatie en bestellingen: Amnesty International, Keizersgracht 620, 1017 ER Amsterdam, tel. 020-264436.

Fototentoonstelling

Namibië op weg naar zelfstandigheid

In het voormalig mandaatgebied Namibië (voorheen Duits-Zuid-West Afrika en bestuurd vanuit Zuid-Afrika) zijn in november 1989 voor het eerst vrije verkiezingen gehouden. Hiervan is een fotoverslag gemaakt, begeleid door een informatieve tekst. Naast de verkiezingen gaat de tentoonstelling ook in op onderwerpen als de bevrijdingsstrijd, apartheid, basisvoorzieningen en de rol van de kerken.

De tentoonstelling bestaat uit 16 panelen van 100x60 cm en is te huur bij:
Komitee Zuidelijk Afrika, Oudezijds Achterburgwal 173, 1012 DJ Amsterdam, tel. 020-270801.
Prijs: f50,- exclusief verzendkosten.

KLEIO KLIPS

Met de serie Kleio-klips probeert het KPC in Den Bosch het gebruik van videomateriaal in de klas wat meer didactisch verantwoord te maken. Het is de bedoeling banden op de markt te brengen, die in een lesuur behandeld kunnen worden. Door vooraf uitgedeelde kijkopdrachten worden de leerlingen gedwongen tijdens een eerste kijkronde van ca. 10 min. niet te gaan zitten pitten. Hierna volgt een tweede vertoning van hetzelfde met nieuwe schriftelijke opdrachten. Vervolgens is er nog tijd voor een slotbespreking.

Bij de videoband hoort een historische toelichting voor de docent, een didactische handleiding en kopieerbladen met opdrachten om in de les te gebruiken. Er is een a-, b-, en c-serie, zodat differentiatie mogelijk is. Een 'Timecode' die in het beeld meeloopt, maakt het mogelijk de film in te delen en gewenste fragmenten makkelijk terug te vinden.

De eerste klip gaat over het begrip 'Beurs'.

De prijs bedraagt f69,- en bestellen kunt u bij de Informatiedienst KPC, Postbus 482, 5201 AL Den Bosch. Vermeld bij uw bestelling Kleio-Klip 1 bestelnummer 2.420.01.

PA - BO
VGN

Vergadering van 30-11-1989

Op 30 november 1989 vergaderde de commissie bijna voltallig in Amersfoort. Centraal stonden verenigings-technische zaken als het jaarverslag, de jaarafrekening en de begroting voor 1990.

Daarnaast werd uitgebreid stilgestaan bij de werkzaamheden van het CITO op het gebied van geschiedenis in de basisschool (met name het PPO- project: de periodieke peiling van het onderwijs in Nederland).

Vergadering van 31-1-1990

De commissie kwam opnieuw in Amersfoort bijeen. Allereerst werden de functies voor 1990 verdeeld: Cees van der Kooij en Frie Kolen stelden zich opnieuw beschikbaar als resp. voorzitter en secretaris. Aad van Zeijl nam het penningmeesterschap over van Frie Kolen. Theo Beker blijft gewoon lid van de commissie.

J. Schiermann uit Groesbeek meldde zich als kandidaat commissie-lid. Hij is afgestudeerd historicus, en werkzaam in het basisonderwijs. Na een gedachtenwisseling over de werkzaamheden van de commissie en over zijn eventuele bijdrage daaraan werd besloten hem als nieuw lid voor te dragen aan het Algemeen Bestuur. Afgesproken werd om in het kader van het schooltelevisieproject als volgende serie 'De Gouden Eeuw' te analyseren. Deze serie zal in onze volgende vergadering besproken worden.

Half maart zal een nieuwe Nieuwsbrief van de commissie verschijnen speciaal bestemd voor docenten geschiedenis, die werkzaam zijn aan Lerarenopleidingen Basisonderwijs, en voor basisscholen. De nieuwsbrief zal de laatste versie van de eindtermen voor geschiedenis, maatschappelijke verhoudingen en geestelijke stromingen voor het basisonderwijs bevatten, de teksten van de lezingen die gehouden zijn op de studiemiddag 'Het historische kinder- en jeugdboek als hulpmiddel voor het geschiedenisonderwijs', en er worden boekjes voor het documentatiecentrum in de basisschool besproken. Deze Nieuwsbrief kan schriftelijk en telefonisch besteld worden: Commissie PA-BO van de VGN, p/a De Hulst 53, 9301 PC Roden, Tel. 05908 - 18 9 47.

Cees van der Kooij

Recente Publicaties

In *De Europese Gemeenschap en het onderwijs* van november 1989 verscheen een bespreking van het boekje *Europa 1992* van J. Klabbers en A. Muurlink, een uitgave van de Stichting Burgerschapkunde. In hetzelfde nummer staat een artikel 'Europese samenwerking in de eindtermen Geschiedenis en Staatsinrichting'.

Van *Mensenkinderen*, het tijdschrift voor en over Jenaplanonderwijs, verscheen november j.l. het themanummer 'Kind - school - toekomst' met o.m. een bijdrage over hoe kinderen over de toekomst denken: 'Toekomst ..., nee bedankt'.

In *De vacature* van 17 januari 1990 verscheen in de serie 'Voor het documentatiecentrum' een analyse van de deeltjes 13 t/m 26 van de serie 'De wereld op zak'.

Cees van der Kooij

KOMMENTAAR

Reactie op Joke Rijken

In het vorige maand verschenen februari-nummer van Kleio staat een lange ingezonden brief van Joke Rijken. Ze bekritiseert daarin onder andere het recensiebeleid van Kleio. Zo verbaast ze zich in de eerste zin van haar brief over het onbecommentarieerd afdrukken van een stuk van M. van Rossem (december 1989). Diezelfde verbazing had ze ook al eerder bij een artikel van J.C.H. Blom over hovenbouwmethode (november 1988).

Waarom verbazing? De redactie heeft nimmer commentaar geleverd bij een artikel of recensie. Het zou wat moois worden. Je vraagt een auteur om een stuk, je publiceert en je geeft er prompt zelf commentaar op. En als we Joke Rijken goed begrijpen, zou het ook nog een afwijzend commentaar moeten zijn. Iets in de trant van 'de auteur heeft extreme opvattingen', of 'de auteur matigt zich deskundigheid aan die hij niet bezit'. Dat is natuurlijk ondenkbaar. Of een stuk is publicabel in de ogen van de redactie, en dan komt het in Kleio, of het deugt niet, en dan verschijnt het niet. Let wel, het criterium is 'publicabel', niet 'we zijn het met alles wat de auteur zegt eens'. Ook dat zou ondenkbaar zijn. Reacties van lezers, in deze gevallen bijvoorbeeld van auteurs, worden, met in achtname van dezelfde criteria, geplaatst. Joke Rijken's brief is hiervan een mooi voorbeeld.

De redactie vond en vindt nog steeds dat beide stukken lezenswaardig en belangrijk zijn. Waarom?

Er is sprake van een kloof tussen geschiedwetenschap en geschiedenisonderwijs. Wederzijdse desinteresse, onbegrip, gebrek aan kennis. Docenten volgen de ontwikkelingen in de wetenschap op afstand, vaak onvolledig. Dat heeft alles met tijdsdruk en taakzwaarte te maken. Wetenschappers kijken soms neer op onderwijs, zeker op het LBO- en middelbaar onderwijs. Voor hen is onderzoek alfa en omega van de geschiedbeoefening.

Deze situatie is schadelijk voor het geschiedenisonderwijs. Het maatschappelijk gewicht van ons schoolvak en ook de kwaliteit ervan kan alleen maar toenemen als er sprake is van wederzijdse belangstelling, samenwerking, onderlinge verrijking. We pleiten niet voor onderschikking van het geschiedenisonderwijs aan de wetenschap.

Twee bekende wetenschappers huigen zich over schoolboeken, het belangrijkste leermiddel waarmee we dagelijks werken. Ze bekijken deze vanuit hun deskundigheid en schrijven hun bevindingen in een uitstekend leesbare vorm op. En, zoals Joke Rijken terecht opmerkt, ze maken im- en expliciet ook duidelijk hoe zij tegen het geschiedenisonderwijs aankijken, tegen de didactiek van het vak. Is daar iets op tegen? Is het niet erg verhelderend om te zien welke daar ideeën bestaan? Moet de redactie de lezers die ideeën onthouden omdat die in de richting gaan van 'overzicht', 'veel tekst'? Sommige lezers zullen zich daarin kunnen vinden. Anderen, zoals Joke Rijken, ergeren zich groen en geel, vinden zulke opvattingen achterhaald.

De Kleio-redactie vindt helemaal niet dat wetenschappers "didactisch waardenvrij" zijn, zoals zij beweert. Laat de discussie maar gevoerd worden. Juist op het gebied van de dagelijkse didactiek zijn leraren bij uitstek deskundig en ze zijn prima in staat hun eigen positie te bepalen. Sterker, de redactie is van plan de komende tijd het gesprek tussen leraren en wetenschappers vorm te geven. Hoe houden leraren hun vak bij? Wat zouden ze volgens de wetenschappers dan tenminste moeten doen? Wat missen docenten bij wetenschappers als het gaat om steun, inspiratie en nieuwe inhouden? Welke organisatorische initiatieven zijn er mogelijk om de kloof schoolvak-wetenschap te verkleinen? We voorspellen U dat er werelden van verschil zullen opdoemen. Iedereen mag zich in de discussie mengen. De redactie voert absoluut geen "slinkse propaganda". Dat zou boze opzet, een complot, een absolute eensgezindheid binnen de redactie veronderstellen. Wie ook maar enigszins op de hoogte is van de samenstelling van deze club, weet dat dat onmogelijk is. En Joke Rijken kent de redactie.

Guus Peek,
redactievoorzitter.

KLEIO

Onder de titel
KLEIO-DIDACTICA geeft de
VGN leerlingenmateriaal uit dat
na te bestellen is.

Nog leverbaar zijn:

- KD 1 'n Land zonder Leerplicht
KD 2 Van Sodom tot Rhijnau-
wen

Dit zijn leerlingenboekjes met
stevige kaft, geniet, ca. 24 blz.

Prijs:

1 t/m 4 ex.	f 5,-	per stuk
5 t/m 10 ex.	f 3,50	per stuk
11 t/m 20 ex.	f 3,-	per stuk
meer dan 20 ex.	f 2,50	per stuk

Alles inclusief porto.

- KD 6 Over Leven
KD 8 Suriname
KD 11 Het Algemeen Kiesrecht
in Prenten

- KD 12 De lange weg naar
Ulongué. Een kleine ge-
schiedenis van Mozam-
bique

- KD 14 Hoe de Sowetostraat zijn
naam kreeg

- KD 15 Honderd jaar Landbouw-
geschiedenis 1880-1980

Dit zijn leerlingenboekjes met
stevige kaft, geniet, ca. 36 blz.

Prijs:

1 ex.	f 5,50	per stuk
2 t/m 10 ex.	f 4,50	per stuk
meer dan 10 ex.	f 3,50	per stuk

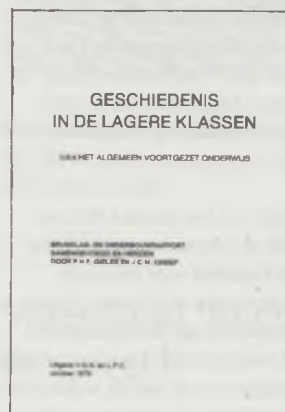
Alles inclusief porto.

Rare mensen die
Indianen,
maar wat te denken
van die Spanjaarden...?

Voor 'spoedbestellingen' kunt u contact opnemen met de
redactie van Kleio tel. 03408-83576.

U kunt bestellen door overmaking
van het betreffende bedrag op
postgiro 128701 t.n.v. Penning-
meester VGN in Den Haag. Ver-
geet niet het gewenste nummer en
de hoeveelheid op te geven.

Nog leverbaar is:
**GESCHIEDENIS IN DE
LAGERE KLASSEN**
Brugklas- en onderbouwrapport
samengevoegd en herzien door
P.H.F. Gieles en J.C.M. Greep.
Prijs f 13,50 inclusief porto.

MET OOG OP DE VERKIEZINGEN

Er is nog een beperkte hoeveelheid
van de mini-didactica's 2 en 3
verkrijgbaar.

Nummer 2, De Gemeente, geeft aan
de hand van een voorbeeld uit de
praktijk informatie over de besluitvor-
ming in een gemeente. Zowel de
officiële instanties, Gemeenteraad en
College van B en W, als pressiegroe-
pen en wandelgangen komen
uitgebreid aan de orde. Het thema is
de bouw van een parkeergarage in
Nijmegen. Destijds heeft dit
onderwerp herhaaldelijk ook de
landelijke pers gehaald.

Nummer 3, Uw plaats aan de
stormram is nog vrij, gaat in op het
gebruik van verkiezingsaffiches in
Nederland vanaf 1917. Er staan vele
affiches in afgedrukt.

Het zijn allebei leerlingenboekjes, met
vragen en opdrachten, voor de
bovenbouw van het VO. Omvang 20
blz., geen stevige kaft - wel multoper-
foratie. Prijs f 1,50 per stuk. Daar
komen portokosten bij; voor 1t/m5
exemplaren f 5,-, voor 6 t/m 10 f 7,50,
en voor meer dan 10 exemplaren f 10,-.

Uw plaats aan de stormram is nog vrij

Verkiezingsaffiches in Nederland vanaf 1917

Geschiedeniswinkel Groningen

Mini-didactica nr. 3

Vrouwen
in de
twinti-

WEER LEVERBAAR

Voor docenten is in 1988 verschenen:

**VROUWEN IN DE
TWINTIGSTE EEUW**

De positie van de vrouw in
Nederland en de Verenigde Staten
van Amerika 1929-1969

Als achtergrondinformatie bij het CSE
1990 en 1991 onontbeerlijk!

De bundel is te bestellen door het
overmaken van f 29,50 (bij bestelling
van twee of meer exemplaren f 24,50)
op Postbanknummer 128701 t.n.v.
Penningmeester VGN in Den Haag.

Lijst van commissies en afdelingssecretarissen

• Commissie PA-BO

C.G. van der Kooij, *voorzitter*, De Hulst 53, 9301 PC Roden. Tel. 05908-18947.

F. Kolen, *secretaris en penningmeester*, Van Renesseborch 69, 3341 RC Hendrik Ido Ambacht. Tel. 01858-12913.

A. van Zeyl, Frankenthaler 19, 2291 JA Wateringen. Tel. 01742-3809.

Th. Beker, Singelstraat 28, 4331 SV Middelburg. Tel. 01180-27981.

• Commissie Havo/Vwo

P. Wester, *voorzitter*, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen. Tel. 05415-2061.

J. van Ginkel, *secretaris*, Schoonenburg 116, 6714 GE Ede. Tel. 08380-35543.

Mw. A. Biezen-Hurkmans, Genderweg 1, 5521 NX Eersel. Tel. 04970-13578.

L. Dalhuisen, Postbus 5, 2361 BV Warmond. Tel. 01711-10810.

J. Krol, Jan Wiegersstraat 93, 7556 JX Hengelo. Tel. 074-426721.

E. Roest, Tapuitlaan 123, 7905 CV Hoogeveen. Tel. 05280-74144

N. Stam, Kortenaerstraat 5, 5102 BV Dongen. Tel. 01623-20856.

• Commissie Mavo/Lbo

G. Twickler, *voorzitter*, Debussylaan 9, 4941 WD Raamsdonkveer. Tel. 01621-14191.

J. de Vries, *secretaris*, Röntgenlaan 8, 3553 GM Utrecht. Tel. 030-422693.

Mw. J. Daalmans, Olympialaan 6, 4625 CT Bergen op Zoom. Tel. 01640-37998.

R. Hendriks, Archimedesplantsoen 56ⁱ, 1098 RE Amsterdam. Tel. 020-6682237.

A. Kampen, Prins Bernhardlaan 9, 2741 DV Waddinxveen. Tel. 01828-17809.

T. Poot, Indigoblauw 13, 2718 JZ Zoetermeer. Tel. 079-611617.

• Didaktiviteitencommissie

Mw. H.A.M. Mulkens-Harmeyer, *voorzitter*, Hoofdweg 116, 9484 TB Oudemolen. Tel. 05923-424.

A. Schulp, *secretaris*, Amstelkade 171ⁱⁱ, 1078 AZ Amsterdam. Tel. 020-6629386.

Mw. I. Rugers, Lokeren 105, 5235 DC 's-Hertogenbosch. Tel. 073-417822.

H. van Duijsen, Lokeren 105, 5235 DC 's-Hertogenbosch. Tel. 073-417822.

H. Kummerer, Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven. Tel. 040-118590.

J.G. Raven, Kinkoam 8, 9051 MJ Stiens. Tel. 05109-4050.

• Commissie Volwasseneneducatie

M. Otten, *voorzitter*, Postbus 6067, 7401 JB Deventer. Tel. 05700-30825.

Mw. J. van Broekhoven-van Bekkum, *secretaris/penningmeester*, Malvense erven 102, 5672 HN Nuenen.

Mw. M.L. Teunissen, Postbus 31, 9989 ZG Warffum. Tel. 05950-3082.

Mw. B. Beenackers-Heeren, Adm. Helfrichstraat 10, 9801 EM Zuidhorn. Tel. 05940-3365.

Mw. M. Vencken-Martens, Haarenseseweg 4a, 5061 VL Oisterwijk. Tel. 04242-84297.

• Onderwijsadviescommissie

J. Schopman, *voorzitter*, Jozef Israëlsstraat 58, 6521 MZ Nijmegen. Tel. 080-224769.

W. van Waardhuizen, *secretaris*, Poortersveld 309, 7327 AK Apeldoorn. Tel. 055-423832.

W. Bouwman, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 04920-34709.

Mw. H. Budé-Janssens, Patrijslaan 12A, 2261 ED Leidschendam. Tel. 070-3277923.

Mw. J. Reitsma, Van Brerostraat 79, 7312 VL Apeldoorn. Tel. 055-558238.

Mw. Th. Roodhuyzen-Van Breda Vriesman, Populiereindreef 628, 2272 HK Voorburg. Tel. 070-873165.

• Commissie COMIGO

Mw. M. Bitter, *voorzitter*, Landwevingstraat 101, 6133 AG Sittard. Tel. 04490-26789.

B. Munsters, *secretaris*, Keizer Karelstraat 9, 6137 HD Sittard. Tel. 04490-27365.

T. Sliphorst, Berg 78, 5508 AX Veldhoven. Tel. 040-545259.

J. Snijders, Churchillaan 13, 5571 AR Bergeyk. Tel. 04975-2972.

• Commissie Vrouwengeschiedenis

Maria Grever, *voorzitter*, Pater Brugmanstraat 19, 6522 EG Nijmegen. Tel. 080-232754.

Ellen Marrenga, *secretaris*, Lange Leidsedwardsstraat 21ⁱⁱⁱ, 1017 NR Amsterdam. Tel. 020-277126.

René Schreuder, *penningmeester*, Vaartsestraat 214, 3511 TG Utrecht. Tel. 030-318162.

Karin Loggen, Linnaeuslaan 47, 3571 TT Utrecht. Tel. 030-730320.

Anja van Oostrom, Ruyschstraat 107, 1091 BZ Amsterdam. Tel. 020-6685405.

Bregje Pel, Breedstraat 123, 1601 KC Enkhuizen. Tel. 02280-18538.

Hans Kummerer, Jan van Eyckgracht 79, 5643 TD Eindhoven. Tel. 040-118590.

Janneke Riksen, Leo Fallstraat 5, 5144 TJ Waalwijk. Tel. 04160-42902.

• Redactie Kleio

A.C.M. Peek, *voorzitter*, Krommekamp 16, 3985 PJ Werkhoven. Tel. 03437-1902.

C.W. Torremans, *secretaris*, Ceresstraat 51, 2402 BJ Alphen aan den Rijn. Tel. 01720-44061.

C.M.J. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9, 3402 XM IJsselstein. Tel. 03408-83576.

Mw. J. van der Leeuw-Roord, Wattstraat 20, 2561 XN Den Haag. Tel. 070-3638805.

B. Engbers, Klaverstraat 12, 3572 VD Utrecht. Tel. 030-713329.

D. Verkuil, Oudwijkerdwardsstraat 84, 3581 LG Utrecht. Tel. 030-523840.

H. Termeer, Jekerstraat 19, 6542 RZ Nijmegen. Tel. 080-772179.

J.A. de Ruiter, Parkweg 5, 7602 JC Almelo. Tel. 05490-60987.

• VGN-vertegenwoordigers in de Onderwijscommissie NHG/VGN

J.C.M. Greep, Van Zuylen van Nijeveltstraat 64, 2242 AR Wassenaar. Tel. 01751-16387.

E. Boerhout, Androsdreef 14, 3562 XA Utrecht. Tel. 030-617769.

• Afdelingssecretarissen

Alkmaar. H. de Roest, Kievitstraat 5, 1602 PM Enkhuizen. Tel. 02280-15550.

Amsterdam. H. van Duijsen, Jekerstraat 53ⁱⁱⁱⁱ, 1078 LZ Amsterdam. Tel. 020-733494.

Arnhem. J. Sillekens, Patrijsstraat 42, 6542 TM Nijmegen. Tel. 080-778680.

Den Bosch vacant.

Breda. A. Schillemans, Kennedylaan 45, 5051 XE Goirle. Tel. 013-341252.

Eindhoven. J. Engbers, Roest 2, 5491 XX St. Oedenrode. Tel. 04138-73138.

Goes. A.P. van Vugt, Westerzicht 273, 4385 AH Vlissingen. Tel. 01184-71109.

Groningen vacant.

Den Haag. Mw. J.M.H.J. Kuijpers, Pomonaplein 54, 2564 XS Den Haag. Tel. 070-3259222.

Haarlem. G.G. Callenbach, Kempen 12, 2036 EL Haarlem. Tel. 023-330006.

Heerlen. J.A. Klomp, Pannesheiderstraat 80, 6462 EE Kerkrade. Tel. 045-456199.

Hengelo. P. Wester, Denekamperstraat 28, 7588 PW Beuningen (Ov.). Tel. 05415-2061.

Leeuwarden. H.G. Wolthoff, Nynke v. Hichtumwei 66, 8915 JJ Leeuwarden. Tel. 058-121982.

Maastricht. L.J.C.H. Jacobs, Schansweg 2, 6325 PA Berg en Terblijt.

Rotterdam. C.J. Renes, Hoeksekade 53, 2661 CJ Bergschenhoek. Tel. 01892-16363.

Utrecht. P. van Hees, Prof. Ritzema Boslaan 95, 3571 CP Utrecht. Tel. 030-733562.

Venlo vacant.

Zutphen. J.B.M. ter Beek, Leeuweriklaan 4, 7203 JE Zutphen. Tel. 05750-18339.

Zwolle vacant.

MEULENHOF EDUCATIEF

Postbus 100
1000 AC Amsterdam
Telefoon 020 26 26 90

VERLEDEN TIJD?

Een geschiedenismethode met een breed perspectief en een grote variëteit aan onderwerpen.

In ieder hoofdstuk:

- een algemeen overzicht
- een aantal afzonderlijke thema's
- een afsluitend schematisch en cartografisch overzicht

Deze opbouw biedt de docent de mogelijkheid een eigen voorkeursroute door de stof te volgen.

Bij de presentexemplaren zit een overzicht met de mogelijke leerwegen en zwaartepunten.

BREED VAN OPZET EN FLEXIBEL

mavo

havo

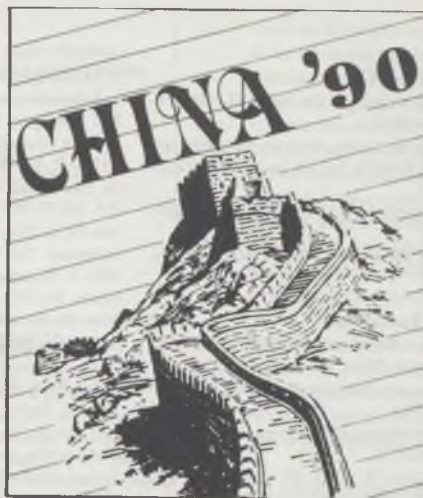
vwo

MEULENHOF IN ELKE SCHOOL

interscholair vaksectie
**-GESCHIEDENIS &
STAATSINRICHTING-**
vereniging ons middelbaar onderwijs

Programma

Het programma is te uitgebreid om het hier allemaal te vermelden, op het inschrijfformulier vindt u hierover uitvoerige informatie.

Hieronder volgt een indruk:

- Hangzhou (3 dagen);
- Suzhou (2 dagen);
- Shanghai (3 dagen);
- Beijing (4 dagen);
- Xi'an (3 dagen);
- Guilin (1 dag);
- Yangshuo (1 dag);
- Guangzhou (3 dagen);
- Hong Kong (3 dagen);
- Twee reisdagen Nederland-VRC.

Inschrijving

De inschrijving sluit op 1 april 1990.

Aanmelden bij
N.J. Stam
Kortenaerstraat 5
5102 BV Dongen
Tel. 01623-20856.

Betaling

Een aanbetaling van f1500,- dient binnen drie weken na datering van het inschrijfformulier in ons bezit te zijn.

Dit bedrag dient u over te maken op:
Bankrekeningnummer 49.80.54.527 bij de Amrobank te Dongen (girorekening van de bank: 1091055) t.n.v. N.J. Stam onder vermelding van China 90.

De nieuwe geschiedenismethode voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs

Hans Ulrich schreef een nieuwe methode Geschiedenis voor leerlingen van de onderbouw van het voortgezet onderwijs: *Andere tijden*. De meest recente ontwikkelingen in de geschiedwetenschap zijn erin verwerkt. Nieuw zijn de invalshoeken en de verrassende uitwerking daarvan. Het taalgebruik is verfrissend en maakt het leerlingenboek plezierig leesbaar. Opvallend is de rustige, heldere vormgeving, waarbij storende poespas is vermeden.

EEN STAP NAAR ANDERE TIJDEN

Onderdeel van deze nieuwe methode zijn vele originele en verhalende foto's, illustraties en historische kaarten. Uniek is de splitsing van de werkboeken, direct al in het 1e jaar, naar de verschillende onderwijstypen lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo.

Recente ontwikkelingen in de geschiedwetenschap zijn erin verwerkt

Andere tijden legt verbindingen tussen onze wereld nu en die van vroeger. De mens staat daarin centraal: culturele aspecten, mentaliteit, opvattingen en intermenselijke verhoudingen komen in deze methode ruimschoots aan bod. *Andere tijden* zal in de praktijk meer worden ervaren als een boeiend leesboek dan als een studieboek.

Andere tijden sluit beter aan bij de behoeften van leerlingen en docenten

Met deze nieuwe methode hebben we vooral als doel: het vak Geschiedenis nu en voor de toekomst boeiender, toegankelijker en dus aantrekkelijker maken voor jonge mensen. Of we daarin geslaagd zijn kunt u zelf beoordelen door onderstaande bon in te sturen.

Andere tijden bestaat voor het 1^e en 2^e leerjaar uit:

- leerlingenboek
- afzonderlijke werkboeken voor lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo
- afzonderlijke docentenhandleiding
- afzonderlijke toetsenbundels

Voor het derde leerjaar is 'Andere tijden' gesplitst in 2 versies voor lbo/mavo en (mavo)/havo/vwo met de betreffende onderdelen.

malmberg

Malmberg Uitgeverij B.V., Postbus 233, 5201 AE Den Bosch, Telefoon 073 - 288733.

Graag ontvang ik het beoordelingspakket *Andere tijden*.

Naam :

Docent aan :

Adres :

Postcode/plaats :

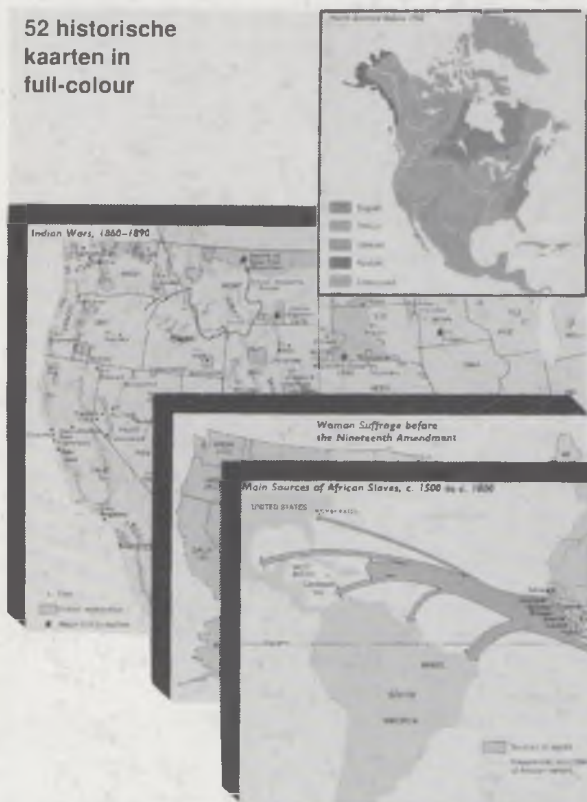
Stuur deze bon in een gesloten envelop naar Malmberg uitgeverij b.v., postbus 233, 5201 AE 's-Hertogenbosch Afdeling Verkoop Voortgezet Onderwijs.

DE AMERIKAANSE GESCHIEDENIS OP TRANSPARANT

the
TRANSPARENCIES
TO EDUCATE

Voor de prijs
van één
wandkaart

52 historische
kaarten in
full-colour

The American Pageant
Map Transparencies,
D.C. Heath & Co, 1987

Titel Sheets Uitgever Prijs
American 40 Heath f 425,-
Pageant

Nu: f 339,-

De Amerikaanse geschiedenis komt in elk curriculum voor en is regelmatig onderdeel van het C.S.E.
Zo ook dit en het komende jaar.

De transparanten van zowel "The American Pageant" als "The American People" bieden u de mogelijkheid talrijke geo- politieke, economische en sociale aspecten uit de Amerikaanse geschiedenis te visualiseren.

En dat voor de prijs van één wandkaart

"The American Pageant":

een grote variatie van
historische kaarten

Sheets:

Herkomst / vestiging bevolking	3x
Onafhankelijkheidsstrijd	5x
Slavernij	5x
Buitenlandse interventies	9x
Economie	6x
Het Westen	5x
Burgeroorlog	8x
Vrouwenkiesrecht	1x

37 historische
kaarten, 5 grafieken
en 42 bronnen met
aanwijzingen
voor de docent

The American People
Overhead Transparencies,
D.C. Heath & Co, 1987

Titel Sheets Uitgever Prijs
American 64 Heath f 597,50
People

Nu: f 478,-

"The American People":
kaarten én bronnen

- Op 32 transparanten staan 5 grafieken, een schema van de staatsinrichting en 37 kaarten. Deze behandelen dezelfde thema's als "The American Pageant".
- Op 32 transparanten staan bronnen, die hoogtepunten vertegenwoordigen uit de Amerikaanse geschiedenis: pamfletten, munten, symbolen, posters, foto's etc.

The Great Seal

Aztec Drawings

Stuur uw bestelling naar:
Transparencies To Educate
Jan Wiegersstraat 93
7556 JX Hengelo (o)
Tel: 074 - 910795
Fax: 074 - 426721

**Transparencies
To Educate** in ieder lokaal

World History, Perspective on the Past.
Map Transparencies,
D.C. Heath & Co, 1988

Prijs f 689,-

96 Full- colour kaarten met aanwijzingen voor de docent.

Op grond van hoge didactische en wetenschappelijke kwaliteiten aanbevolen door didactici uit Nederland, België, Engeland, Duitsland en Zwitserland. Voor een uitgebreide recensie, zie KLEIO, nov. 1989, p. 48-49.

Elk van de drie sets is:

Docentvriendelijk:
de kaarten en afbeeldingen kunnen (ook) zonder voorbereiding bij het eigen betoog worden gebruikt; tijds- en arbeidsbesparend.

Aantrekkelijk voor leerlingen:
kleurrijk en terzake; afwisselend en verhelderend; geven sterke geheugensteuntjes.

Ideaal voor klassikale lessen:
om nieuwe thema's te introduceren; om snel inzicht en overzicht te verschaffen; om het geheugen op te frissen.

Geschied voor elk schooltype en passend bij elke methode. Bruikbaar in onder- en bovenbouw.

Bij aankoop van de historische atlas en een van de twee sets over de Amerikaanse geschiedenis krijgt u f 50,- korting. Bij "World History" en "The American People" wordt gratis een luxe Slant- D 3 ringbinder bijgeleverd. De transparanten zijn niet los leverbaar. De prijzen zijn incl. BTW en verzendkosten